

Vankien poistumisluvat - yhtenäinen järjestelmä vai hajanaisia käytäntöjä?

Mikko Aaltonen, Mia Kilpeläinen, Jussi Pajuoja

Vankien poistumisluvat - yhtenäinen järjestelmä vai hajanaisia käytäntöjä?

Mikko Aaltonen, Mia Kilpeläinen, Jussi Pajuoja

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Oikeusministeriö

This publication is copyrighted. You may download, display and print it for Your own personal use.
Commercial use is prohibited.

ISBN pdf: 978-952-400-683-5

ISSN pdf: 2490-0990

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2023

Vankien poistumisluvut - yhtenäinen järjestelmä vai hajanaisia käytäntöjä?

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:32

Teema

Selvityksiä
ja ohjeita

Julkaisija Oikeusministeriö

**Tekijä/t
Kieli** Mikko Aaltonen, Mia Kilpeläinen, Jussi Pajuoja
suomi

Sivumäärä

130

Tiivistelmä

Tutkimuksessa tarkastellaan vankien poistumisluvajärjestelmää. Tavoitteena on selvittää nykyisen poistumisluvajärjestelmän toimivuutta. Tutkimuksessa on käytetty poistumisluva-aineistoja vuosilta 2014-2021 ja vuodelta 2023.

Tutkimuksen keskeinen päätelmä on, että poistumisluvajärjestelmää koskevan lainsäädännön yksittäisiä säännöksiä tulisi tarkentaa ja varmistautua siitä, että erilaisten poistumisluvien käyttö eri vankiloissa on yhdenmukaista.

Asiasanat vankilat, vangit, vangitseminen, vapautuneet vangit

**ISBN PDF
Asianumero** 978-952-400-683-5
VN/1468/2023

ISSN PDF

2490-0990

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-683-5>

Fångarnas permissioner - ett enhetligt system eller splittrad praxis?

Justitieministeriets publikationer, Utredningar och anvisningar 2023:32 **Tema** Utredningar och anvisningar

Utgivare Justitieministeriet

Författare Mikko Aaltonen, Mia Kilpeläinen, Jussi Pajujoja

Språk finska

Sidantal

130

Referat

Undersökningen behandlar systemet med permission för fångar. Målet är att utreda hur det gällande permissionssystemet fungerar. Undersökningen tar fasta på materialet om permissioner för åren 2014–2021 och 2023.

Undersökningens viktigaste slutsats är att man bör precisera de enskilda bestämmelserna i lagstiftningen om permissionssystemet och se till att de olika typerna av permission tillämpas på samma sätt i olika fängelser.

Nyckelord fängelser, fångar, häktning, frigivna fångar

ISBN PDF 978-952-400-683-5

ISSN PDF

2490-0990

Ärendenummer VN/1468/2023

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-683-5>

Prison Leave – a Uniform System or Inconsistent Practices?

Publications of the Ministry of Justice, Reports and guidelines 2023:32	Subject	Reports and guidelines
Publisher	Ministry of Justice, Finland	
Author(s)	Mikko Aaltonen, Mia Kilpeläinen, Jussi Pajuoja	
Language	Finnish	Pages 130
Abstract	<p>This report examines the prison leave system. The aim of the study was to explore how well the current prison leave system functions. The study is based on data on prison leave practices between 2014 and 2021 and in 2023.</p> <p>The key conclusion of the study is that certain individual provisions of the legislation governing the prison leave system should be specified and it should be ensured that the use of different types of prison leave in different prisons is consistent.</p>	
Keywords	prisons, prisoners, remand, released prisoners	
ISBN PDF	978-952-400-683-5	ISSN PDF 2490-0990
Reference number	VN/1468/2023	
URN address	https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-683-5	

Sisältö

1 Oikeusministeriön kriminaalipolitiikka- ja rikosoikeusosaston asettamat tutkimuskysymykset	9
1.1 Poistumisluvat tärkeän syyn ja rangaistusajan pituuden perusteella.....	9
1.2 Rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävän poistumisluvan aikaistaminen	10
1.3 Teknisen valvonnan käyttö poistumisluvilla.....	10
1.4 Poistumislupien käyttö laitoksittain ja henkilötasolla	10
2 Poistumislupia koskevat keskeiset käsitteet	11
3 Suomen poistumislupajärjestelmän pitkän aikavälin kehitys	14
3.1 Poistumislupien ja vankien määrälliset muutokset.....	14
3.2 Poistumisluvat viimeisen kymmenen vuoden aikana	17
4 Aineistot	20
5 Tulokset	21
5.1 Aineisto 1 – Poistumislupien määrät vuosina 2014–2021	21
5.2 Aineisto 2 – Poistumislupa-anomusten laadullisen aineiston tarkastelu.....	26
5.2.1 Rangaistusajan pituuden perusteella anotut poistumisluvat.....	30
5.2.2 Tärkeän syyn perusteella anotut poistumisluvat	39
5.2.3 Erittäin tärkeän syyn perusteella anotut poistumisluvat	47
5.2.4 Poistumisluvan kesto	52
5.3 Aineisto 3 – Vuonna 2019 vapautuneiden vankeusvankien poistumislupien käyttö	53
6 Poistumislupien tekninen valvonta	69
6.1 Lainsäädännön lähtökohdat olivat aluksi epäselvät	69
6.2 Teknisen valvonnan kirjaamiskäytännöt ovat olleet puutteellisia.....	70
6.3 Teknisen valvonnan käyttö on laajentunut	71
7 Poistumisluvat 1.1.–31.3.2023	72
7.1 Suljettujen vankiloiden ja avolaitosten vertailu.....	73
7.1.1 Poistumisluvat jakautuvat hyvin epätasaisesti	73
7.1.2 Myös poistumislupien lajit vaihtelevat	74
7.1.3 Poistumislupien pituus.....	75
7.1.4 Poistumislupien valvonta ja lupaehtojen rikkominen.....	76

7.2	Poistumisluvat avolaitoksissa.....	77
7.2.1	Avolaitosten teknisessä valvonnassa on suuria eroja	78
7.2.2	Poistumislupahakemusten hylkääminen ja poistumislupaehtojen rikkominen	79
7.2.3	Millaisia poistumislupia avolaitoksissa käytettiin?.....	80
7.2.4	Yhteenvedo avolaitosten välisistä eroista	81
7.3	Poistumisluvat suljetuissa vankiloissa.....	81
7.3.1	Tutkintavankien poistumisluvat.....	82
7.3.2	Suljettujen vankiloiden jakautuminen erilaisiin laitosprofileihin	83
7.3.3	Suurten ja keskisuurten vankiloiden vertailu	84
7.3.4	Miksi poistumislupia käytetään suljetuissa vankiloissa kauttaaltaan vähän?	86
7.3.5	Sakkovankien poistumisluvat	87
7.3.6	Järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvien poistumisluvat	88
7.3.7	Oikeusasiamiehen kannanottoja poistumislupien määrästä.....	89
7.3.8	Teknisen valvonnan käytön lisääminen suljetuissa vankiloissa.....	95
8	Poistumislupien oikeudellinen kontrolli.....	97
8.1	Poistumislupien myöntämisperusteet.....	98
8.1.1	Poistumislupia koskeva säädös- ja määräyksenantovalta	98
8.1.2	Poistumislupa rangaistusajan pituuden perusteella	98
8.1.3	Poistumislupa tärkeän syyn perusteella	99
8.1.4	Poistumislupa erittäin tärkeä syyn perusteella	100
8.2	Rangaistusajan suunnitelman toteutuminen.....	101
8.3	Poistumislupia koskeva päätöksenteko	102
8.3.1	Neuvonta- ja selvitysvelvollisuus	102
8.3.2	Poistumislupapäätöksen perustelut	103
8.3.3	Turvallisuustiedon käyttö	104
8.3.4	Järjestäytyneeseen rikollisryhmään kuuluminen.....	104
8.3.5	Poistumisluvan käsittelyn viipyminen	105
8.4	Toiminta poistumisluvan aikana.....	105
8.4.1	Älypuhelimien käyttö	105
8.4.2	Kurinpitorangaistus poistumisluvalla	105
8.5	Elinkautisvangin poistumislupa	106
8.6	Koronavirusepidemia	106
9	Vastaukset tutkimuskysymyksiin.....	107
9.1	Poistumisluvat tärkeän syyn ja rangaistusajan pituuden perusteella.....	107
9.1.1	Miten tärkeän syyn ja rangaistuksen pituuden perusteella haettujen ja myönnettyjen poistumislupien määrät ovat kehittyneet? Nämä tiedot erikseen avolaitoksista ja suljetuista vankiloista. Mitkä ovat muutosten syyt?	107
9.1.2	Mikä on suljetussa vankilassa olevien vankien mahdollisuus saada poistumislupia?	108
9.1.3	Rajautuuko joitakin vankiryhmiä, kuten ulkomaalaiset tai asunnottomat poistumislupajärjestelmän ulkopuolelle?	108
9.1.4	Millä tavoin tärkeän syyn ja rangaistuksen pituuteen perustuvan poistumisluvan myöntämisperusteet käytännössä eroavat toisistaan? Ovatko perusteet päällekkäisiä? Onko vangin haettava lupaa tärkeästä syystä aikarajojen vuoksi?.....	108

9.2	Rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävän poistumisluvan aikaistaminen	109
9.2.1	Miten rangaistuksen pituuteen perustuvan poistumisluvan aikaistamismahdollisuutta käytetään? Määrät? Mistä oletettavissa oleva käytön vähäisyys johtuu?	109
9.2.2	Onko aikaistamisessa oikeudellisia tai muita yhdenvertaisuusongelmia?	110
9.3	Teknisen valvonnan käyttö poistumisluvilla.....	111
9.3.1	Miten teknisesti valvottujen poistumislupien määrät ovat kehittyneet?.....	111
9.3.2	Eroavatko poistumislupamäärät teknisesti valvottujen avolaitosten ja perinteisten avolaitosten välillä?	111
9.3.3	Eroavatko poistumislupien onnistumisprosentit näiden avolaitosten välillä?	112
9.3.4	Käytetäänkö teknisesti valvottuja poistumislupia suljetuissa vankiloissa?	113
9.4	Poistumislupien käyttö laitoksittain ja henkilötasolla	113
9.4.1	Kasautuvatko poistumisluvat tietyille henkilöille? Miten laajaa niiden käyttö voi henkilötasolla enimmillään olla? Kuinka poistumisluvat kokonaisuudessaan kasautuvat henkilötasolla? Onko tässä yhdenvertaisuusongelmia?	113
9.4.2	Keitä ovat ne henkilöt, joille poistumislupia ei myönnetä tai jotka eivät edes hae poistumislupia?	114
9.4.3	Kasautuvatko poistumisluvat tiettyihin laitoksiin?.....	115
9.4.4	Johtuuko tärkeän syyn poistumislupien kasvu käyttöalan yleisestä laajenemisesta vai muista syistä, esimerkiksi joidenkin laitosten ja henkilöiden lisääntyneestä aktiivisuudesta?	115
10	Poistumislupajärjestelmän oikeudellista arviointia	116
10.1	Poistumislupajärjestelmän ensimmäinen vaihe	116
10.2	Vankeuslain mukainen poistumislupajärjestelmä	117
10.2.1	Poistumislupa rangaistusajan pituuden perusteella	117
10.2.2	Poistumislupa tärkeän syyn perusteella	119
10.2.3	Poistumislupa erittäin tärkeästä syystä.....	120
11	Yhteenveto ja johtopäätökset	121
	Liitteet	123
	Liite 1. Haetut ja myönnetyt poistumisluvat vankilan mukaan vuosina 2014–2021.....	123
	Liite 2. RP-poistumislupa-anomuksissa esitettyjen syiden jakautuminen vankiloittain..	125
	Liite 3. TS-poistumislupa-anomuksissa esitettyjen perusteiden jakautuminen vankiloittain.....	127
	Liite 4. Poistumislupien keskimääräiset pituudet vankiloittain ilman matka-aikaa ja matka-ajan kanssa vuonna 2019.	129

1 Oikeusministeriön kriminaalipolitiikka- ja rikosoikeusosaston asettamat tutkimuskysymykset

1.1 Poistumisluvat tärkeän syyn ja rangaistusajan pituuden perusteella

- Miten tärkeän syyn ja rangaistusajan pituuden perusteella haettujen ja myönnettyjen poistumislupien määrät ovat kehittyneet? Nämä tiedot erikseen avolaitoksista ja suljetuista vankiloista.
- Mitkä ovat muutosten syyt?
- Rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävä lupa edellyttää, että vankilassaoloajasta on suoritettu kaksi kolmasosaa ja vähintään kaksi kuukautta. Ovatko nämä rajoitukset vaikuttaneet tärkeän syyn poistumislupien määrän kasvuun? Toisin sanoen, onko rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävän luvan edellytykset muilta osin täyttävän vangin haettava lupaa tärkeästä syystä lähinnä aikarajojen vuoksi.
- Mikä on suljetussa vankilassa olevien vankien mahdollisuus käytännössä saada poistumislupia?
- Rajautuuko joitakin vankiryhmiä, kuten ulkomaalaiset tai asunnottomat poistumislupajärjestelmän ulkopuolelle?
- Millä tavoin tärkeän syyn ja rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävien poistumislupien myöntämisperusteet käytännössä eroavat toisistaan? Toisin sanoen minkä syyn nojalla vangit hakevat rangaistusajan pituuteen perustuvia ja minkä syyn nojalla tärkeän syyn poistumislupia: perhe, asioiden hoitaminen jne. Ovatko luvan myöntämisen perusteet käytännössä joltain osin päällekkäisiä, vaikka vankeuslain nojalla rangaistusajan pituuden perusteella luvan pitäisi edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista ja tärkeän syyn lupaan pitäisi olla tärkeä syy perhe- ym. asioiden hoitamiseksi.

1.2 Rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävän poistumisluvan aikaistaminen

- Rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävää poistumislupaa voidaan aikaistaa niin, että se myönnetään, kun puolet vankilassaoloajasta on suoritettu.
- Miten aikaistamismahdollisuutta käytetään? Määrät? Mistä oletettavissa oleva käytön vähäisyys johtuu?
- Onko aikaistamiskäytännössä oikeudellisia tai muita yhdenvertaisuusongelmia?

1.3 Teknisen valvonnan käyttö poistumisluvilla

- Miten teknisesti valvottujen poistumislupien määrät ovat kehittyneet?
- Eroavatko poistumislupamäärät teknisesti valvottujen avolaitosten ja perinteisten avolaitosten välillä?
- Eroavatko poistumislupien onnistumisprosentit näiden avolaitosten välillä?
- Käytetäänkö teknisesti valvottuja poistumislupia suljetuissa vankiloissa?

1.4 Poistumislupien käyttö laitoksittain ja henkilötasolla

- Kasautuvatko poistumisluvat tietyille henkilöille? Kasautuvatko poistumisluvat tiettyihin laitoksiin? Onko tässä yhdenvertaisuusongelmia?
- Koska tärkeän syyn poistumislupien määrä on merkittävästi kasvanut, johtuuko tämä käyttöalan yleisestä laajenemisesta vai muista syistä, esimerkiksi joidenkin laitosten ja henkilöiden lisääntyneestä aktiivisuudesta?
- Kuinka poistumisluvat kokonaisuudessaan kasautuvat henkilötasolla?
- Miten laajaa niiden käyttö voi henkilötasolla enimmillään olla? Keitä ovat ne henkilöt, joille poistumislupia ei myönnetä tai jotka eivät edes hae poistumislupia?

2 Poistumislupia koskevat keskeiset käsitteet

Tässä jaksossa esitetään lyhyt tiivistelmä keskeisistä poistumislupia koskevista lainkohdista. Vankeusvankien poistumisluvista säädetään vankeuslain 14 luvussa ja tutkintavankien poistumisluvista tutkintavankeuslain 9 luvussa.

Poistumislupa. Poistumislupa tarkoittaa vangille hakemuksesta myönnettyä lupaa poistua lyhyeksi aikaa vankilasta.

Poistumisluvan tarkoitus. Poistumisluvan tarkoituksena on tukea vangin yhteyksien säilymistä ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä vähentää vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja.

Rangaistusajan pituuteen perustuva poistumislupa (RP). Rangaistusajan pituuden perusteella voidaan vangille hakemuksesta myöntää poistumislupa, jos: 1) luvan myöntäminen edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista; 2) vangin rangaistusaikaisesta käyttäytymisestä sekä hänen henkilöstään ja rikollisuudestaan saatujen tietojen mukaan luvan ehtojen noudattamista voidaan pitää todennäköisenä; ja 3) vanki sitoutuu päiheteetömyyden valvontaan ja muuhun luvan ehtojen noudattamisen kannalta tarpeelliseen valvontaan.

Rangaistusajan pituuteen perustuvan poistumisluvan aikaisin ajankohta (L-aika). Rangaistusajan pituuteen perustuva poistumislupa voidaan myöntää, kun vankilassaoloajasta on suoritettu kaksi kolmasosaa. Vankilassaoloajalla tarkoitetaan sitä aikaa, jonka vanki tosiasiallisesti on vankilassa tai muutoin vapautensa menettäneenä ennen hänen päästämistään ehdonalaiseen vapauteen. Alaraja on kaksi kuukautta vankilassaoloaikaa. Poistumislupaa ei voida myöntää silloin, kun vankilassaoloaika on kahta kuukautta lyhyempi.

Vankilassaoloajan laskeminen. Vankilassaoloajan laskemisesta ovat esimerkkinä ehdonalaisen vapauttamisen pääsäännöt, jotka ovat ensikertaisilla puolet ja rikoksenuusijoilla kaksi kolmasosaa. Jos tuomioistuimen ensikertaiselle tuomitsema kokonaisrangaistusaika on kuusi vuotta, vanki pääsee ehdonalaiseen vapauteen suoritettuaan rangaistuksesta kolme vuotta. Tällöin poistumislupa rangaistusajan pituuden perusteella voidaan aikaisintaan myöntää, kun vankilassaoloaikaa on suoritettu kaksi kolmasosaa kolmesta vuodesta

eli kaksi vuotta. Jos taas aikaisemmin vankilassa ollut rikoksenuusija suorittaa yhdeksän vuoden rangaistusta ja vapautuu ehdonalaisesti suoritettuaan siitä kaksi kolmasosaa, vankilassaoloaika on kuusi vuotta. Tällöin poistumislupa rangaistusajan pituuden perusteella voidaan aikaisintaan myöntää, kun rangaistuksesta on suoritettu neljä vuotta.

Ajankohdan aikaistaminen pääsäännöstä. Ennen vankilassaoloajan kahden kolmasosan määräaikaa poistumislupia voidaan myöntää rangaistusajan suunnitelmaa huolellisesti noudattaneelle vangille. Aikaistamisen tulee olla tarpeen rangaistusajan suunnitelman toteuttamiseksi tai yksittäisessä tapauksessa vangin yhteyksien säilymisen, toimintakyvyn ylläpitämisen tai muun vastaavan syyn vuoksi. Aikaistaminen voi tapahtua enimmillään siihen ajankohtaan, jolloin puolet vankilassaoloajasta on suoritettu.

Poistumisluvan pituus. Poistumislupia voidaan myöntää rangaistusajan pituuden perusteella enintään kolme vuorokautta kahden kuukauden ajanjaksoa kohden.

Poistumislupa tärkeästä syystä (TS). Tärkeään syyhyn perustuvan poistumisluvan myöntäminen edellyttää, että lupa on tärkeä vangin perheeseen, terveydenhuoltoon, toimeentuloon, työ-, koulutus-, sosiaali- tai asuntoasioiden hoitamiseen liittyvästä tai muusta vastaavasta syystä. Samoin kuin rangaistusajan pituuteen perustuvassa poistumisluvassa, tärkeän syyn lisäksi edellytetään, että vangin rangaistusaikaisesta käyttäytymisestä sekä hänen henkilöstään ja rikollisuudestaan saatujen tietojen mukaan luvan ehtojen noudattamista voidaan pitää todennäköisenä ja että vanki sitoutuu päihitteettömyyden valvontaan ja muuhun luvan ehtojen noudattamisen kannalta tarpeelliseen valvontaan.

Poistumislupa erittäin tärkeästä syystä (ETS). Vangille on annettava lupa tarpeellisen valvonnan alaisena lyhyeksi aikaa poistua vankilasta Suomen alueelle vakavasti sairaana olevan lähiomaisen tai muun läheisen tapaamista samoin kuin lähiomaisen tai muun läheisen hautaan saattamista varten tai muusta vastaavasta erittäin tärkeästä syystä. Poistumislupa on siis tällöin lähtökohtaisesti myönnettävä. Lupa voidaan kuitenkin evätä, jos epäminen on tarpeen karkaamisen, vapauttamisyrityksen tai uuden rikoksen estämiseksi tai muusta vastaavasta painavasta syystä.

Lyhytaikainen saatettu poistumislupa (LS). Vankiryhmälle voidaan myöntää poistumislupa saatettuna tai tarpeellisen valvonnan alaisena ulkopuoliseen tilaisuuteen osallistumista varten tai muusta vastaavasta syystä enintään puoleksi vuorokaudeksi. Lyhytaikaisia lupia myönnetään useammalle vangille järjestettyihin laitoksen ulkopuolisiin käynteihin, esimerkiksi avolaitoksissa kaupassa käymiseen. Lyhytaikaiset poistumisluvat eivät sisälly Rikosseuraamuslaitoksen kuukausittain julkaisemaan poistumislupatilastoon.

Tutkintavankeuslain mukainen poistumislupa erittäin tärkeästä syystä (ETS). Tutkintavangille voidaan myöntää poistumislupa vakavasti sairaana olevan lähiomaisen tai muun läheisen tapaamista samoin kuin lähiomaisen tai muun läheisen hautaan saattamista varten. Poistumislupa voidaan myöntää myös kiireellisen ja välttämättömän asian hoitamiseksi, esimerkiksi tärkeiden tavaroiden hakua varten tutkintavangin asunnosta. Molemmissa tapauksissa lupa myönnetään saatettuna.

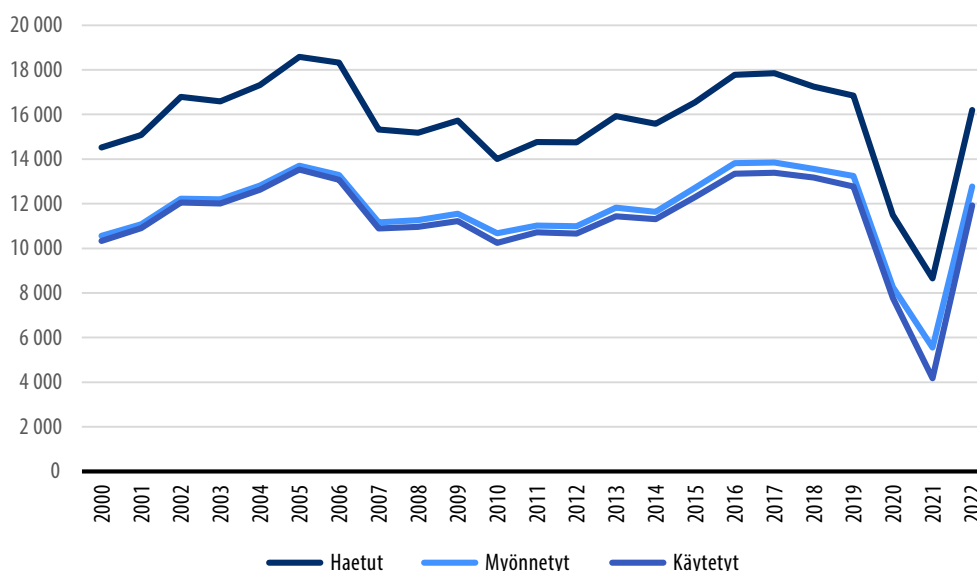
3 Suomen poistumislupajärjestelmän pitkän aikavälin kehitys

3.1 Poistumislupien ja vankien määrälliset muutokset

Nykyinen poistumislupajärjestelmä tuli käyttöön 1.10.2006. Sen jälkeen järjestelmä on keskeisiltä osiltaan pysynyt lainsäädännöllisesti muuttumattomana. Järjestelmän tarkastelussa yksi perustieto on alkupiste, se millä tavoin tilanne vankeuslain myötä muuttui aikaisempaan poistumislupajärjestelmään verrattuna.

Asiaa voidaan tarkastella lainsäädännöllisesti ja tilastollisesti. Tässä jaksossa näkökulma on ensisijaisesti tilastollinen. Alla olevassa kuviossa 1 esitetään haettujen, myönnettyjen ja käytettyjen poistumislupien määrä vuosina 2000–2022.

Kuvio 1. Haetut, myönnettyt ja käytetyt poistumisluvat vuosina 2000–2022

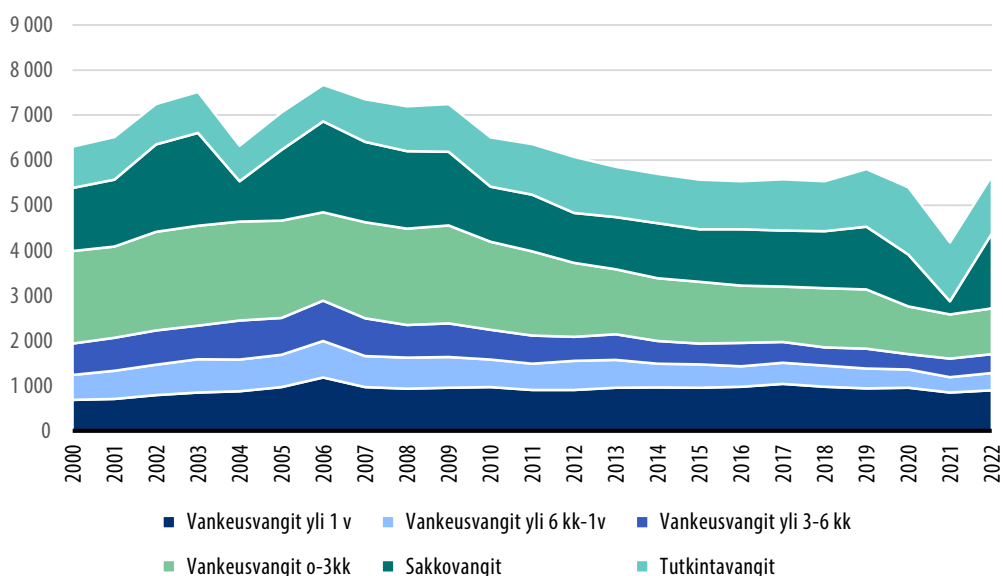
Käytettyjen poistumislupien määrä on ollut suurin vuonna 2005 (13530), eli jo ennen nykyisen vankeuslain voimaantuloa. Suurin piirtein samalle tasolle päädyttiin vasta vuosina 2016–2018. Yksi selitys poistumislupien vähenemiseen vuoden 2005 jälkeen on vankeuslain voimaantulo seuraavana vuonna. Kun vankeuslakia säädettiin, keskeisessä asemassa oli rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävä poistumislupa. Ennen

vankeuslakia se saatettiin myöntää, kun 1/2 vankilassaoloajasta oli suoritettu. Vankeuslaissa tätä määräaika myöhennettiin niin, että pääsäännön mukaan poistumislupa myönnetään rangaistusajan pituuden perusteella aikaisintaan, kun 2/3 vankilassaoloajasta on suoritettu.

Toinen suuri tilastollinen muutos osuu koronaepidemian vuosille 2020–2021, jolloin poistumislupia käytettiin hyvin vähän. Koronan aikana poistumislupia rajoitettiin muun muassa väliaikaisella lailla, joka koski covid-19-epidemian johdosta suoritettavia toimenpiteitä rangaistusten täytäntöönpanossa ja tutkintavankeuden toimeenpanossa. Väliaikainen laki mahdollisti vankien poistumislupien rajoittamisen tai keskeyttämisen.

Lainsäädännön lisäksi toinen poistumislupien määrään vaikuttava tekijä on vankien määrä. Vankien määrää voidaan tarkastella eri mittareilla: keskivankilukuna tai rangaistuslaitoksiin vuoden aikana tulleiden ja sieltä vapautuneiden vankien määränä. Mittareilla on omat vahvuutensa ja heikkoutensa. Keskivankiluku lasketaan jokaisen kuukauden alussa ja puolivälissä. Se korostaa pitkäaikaisten vankien määrää ja toisaalta laskennan ulkopuolelle saattavat jäädä esimerkiksi lyhytaikaisimmat sakkovangit, joiden vankila-aika sijoittuu mitauspisteiden väliin. Toisaalta kun tehdään valintaa vuoden aikana vapaudesta tulleiden ja rangaistuslaitoksista vapautuneiden välillä, keskeisenä kriteerinä voidaan pitää sitä, että poistumisluvat painottuvat rangaistuksen loppupuolelle. Tällöin vapautuneiden määrässä tapahtuvilla muutoksilla on suurempi yhteys poistumisluvissa tapahtuviin muutoksiin kuin rangaistuslaitoksiin vuosittain tulevien määrällä. Viimeksi mainitusta syystä kuviossa 2 on otettu lähtökohdaksi rangaistuslaitoksista vapautuneiden määrä vankilajeittain vuosina 2000–2022.

Kuvio 2. Rangaistuslaitoksista vapautuneet vankilajeittain vuosina 2000–2022

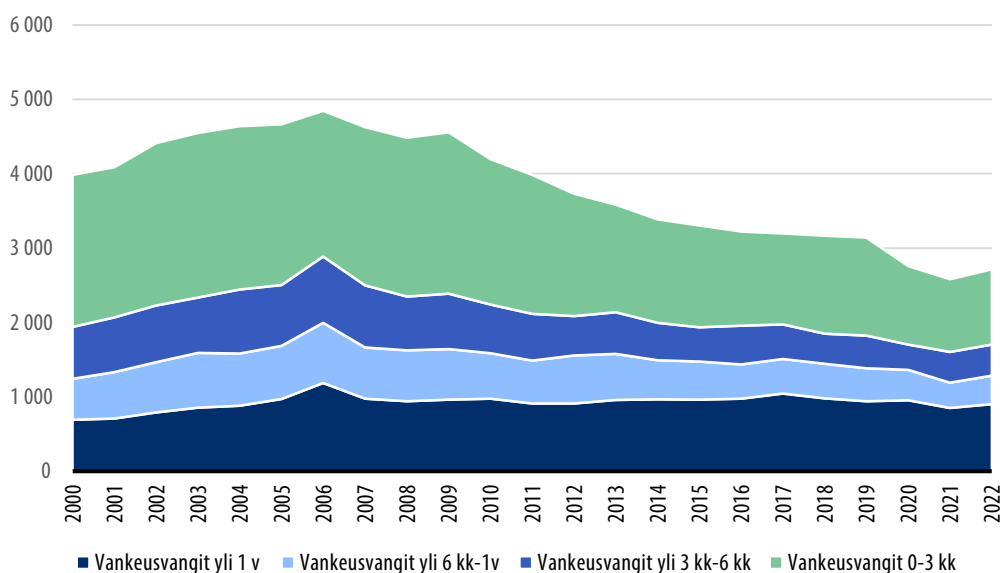

Vankiloista vapautuneiden määrä oli suurin ennen vankeuslain voimaantuloa vuonna 2006. Kyseisen vuoden jälkeen vain yksi vapautuneiden vankien ryhmä – tutkintavangit – on määrällisesti kasvanut. Keskeisenä syynä tähän on se, että pitkän aikavälin tavoitteena on ollut tutkintavankien välitön siirtäminen poliisivankilasta tutkintavankilaan. Aikaisemmin ne lyhytaikaiset tutkintavangit, jotka vapautuivat poliisivankilasta, kirjattiin poliisin tilastoihin. Nykyisin he ovat suurelta osin siirtyneet vankitilastoihin.

Vuosi 2022 on omalla tavallaan poikkeuksellinen. Koska koronaepidemian aikana sakon muuntorangaistusten ja alle puolen vuoden ehdottomien vankeusrangaistusten täytäntöönpanoja lykättiin, erityisesti sakon muuntorangaistusten täytäntöönpano kasvoi merkittävästi lykkäysten päättyessä.

Käytännössä tutkinta- ja sakkovangeille myönnetään poistumislupia hyvin harvoin. Siksi tarkastelu tulee ensisijaisesti kohdistaa vapautuneisiin vankeusvankeihin. Kuviossa 3 tarkastellaan erikseen heidän määrällistä kehitystään.

Kuvio 3. Vapautuneet vankeusvangit vuosina 2000–2022

Vapautuneiden vankeusvankien määrällisessä kehityksessä on tapahtunut merkittävä muutos. Lyhytaikaisten vankeusvankien määrä on voimakkaasti laskenut. Erityisen selvää tämä on 0–3 kuukautta suorittavien kohdalla, joiden vuotuinen määrä on tarkastelujaksolla puolittunut. Toisaalta ainoa vapautuneiden vankeusvankien ryhmä, joka ei ole vuosituhannen alun huippuvuosista olennaisesti vähentynyt, on yli yhden vuoden rangaistusta suorittavat pitkäaikaisvangit. Pitkäaikaisvangit ovat myös se ryhmä, johon poistumisluvat ensisijaisesti kohdentuvat.

Kun verrataan kuvioita 1 ja 3, näyttäisi siis siltä, että poistumislupien määrä on pitkällä aikavälillä pysynyt jokseenkin vakiona, samoin poistumislupien ensisijaisen kohderyhmän eli pitkäaikaisvankien määrä. Tämä havainto on kuitenkin pitkällä aikavälillä tarkasteltuna sikäli ongelmallinen, että vaikka pitkäaikaisvankien laskennallinen määrä on pysynyt vakiona, tosiasiallisesti vankilassa olevat pitkäaikaisvangit ovat valvotun koevapauden vuoksi selvästi vähentyneet. Sen jälkeen kun valvottu koevapaus otettiin vuonna 2006 käyttöön, sen käyttö on asteittain kasvanut niin, että viime vuosina 20–25 prosenttia vangeista on vapautunut valvotun koevapauden kautta.¹ Tämänkaltaiset vangit olivat vuosituhannen alussa niitä, joille myönnettiin runsaasti poistumislupia. Nykyisin he ovat poistumislupajärjestelmän ulkopuolella.

Oma kysymyksensä on se, millä tavoin myönnetyt poistumisluvat ovat laadullisesti muuttuneet tai millä tavoin poistumisluvat eri aikoina ovat kasautuneet vankipopulaation sisällä. Näitä kysymyksiä käsitellään jaksoissa 5.2 ja 5.3.

3.2 Poistumisluvat viimeisen kymmenen vuoden aikana

Rikosseuraamuslaitoksen tilastollisessa vuosikirjassa julkaistaan tiedot poistumisluvista viimeisen kymmenen vuoden aikana. Niistä ilmenevät vuosittain haetut, myönnetyt, peruutetut ja käytetyt poistumisluvat. Lisäksi vuositasolla esitetään niiden poistumislupien osuus, joissa lupaehdot on täytetty tai rikottu. Taulukosta 1 ilmenevät kyseiset tiedot vuosien 2013–2022 poistumisluvista.

1 Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2022. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/2023, 6.

Taulukko 1. Poistumisluvat vuosina 2013–2022.

Vuosi	Haettu		Myönnetty		Peruutettu		Käytetty		Lupaehdot täytetty		Lupaehdot rikottu	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
2013	15 921		11 829	74	399	3	11 430	97	10 921	96	509	4,5
2014	15 579		11 639	75	327	3	11 312	97	10 868	96	444	3,9
2015	16 550		12 708	77	405	3	12 303	97	11 832	96	471	3,8
2016	17 776		13 813	78	465	3	13 348	97	12 857	96	491	3,7
2017	17 852		13 844	78	464	3	13 380	97	12 926	97	454	3,4
2018	17 243		13 557	79	390	3	13 167	97	12 701	96	466	3,5
2019	16 845		13 248	79	481	4	12 767	96	12 349	97	418	3,3
2020	11 499		8 258	72	477	6	7 781	94	7 503	96	278	3,6
2021	8 658		5 551	64	361	7	5 190	93	4 988	96	202	3,9
2022	16 205		12 775	79	841	7	11 934	93	11 654	98	280	2,3

Ennen koronaepidemiaa vuosittain haettujen poistumislupien määrä liikkui 16 000–17 000 vaiheilla ja käytettyjen 12 000–13 000 tasolla. Koronaepidemian aikana vuosina 2020–2021 poistumislupien käyttöä kuitenkin rajoitettiin. Erityisesti vuonna 2021 haettujen, myönnettyjen ja käytettyjen poistumislupien määrä romahti. Vuonna 2022 aikana tilanne kuitenkin palautui jokseenkin ennalleen.

Poikkeuksellinen tilanne näyttää heijastuneen myös peruutettujen poistumislupien määrään. Aikaisemmin keskimäärin kolme prosenttia poistumislupista on vuositasolla peruutettu. Tyypillinen syy peruutukseen on ennen poistumislupaa tehdystä päihdetestistä saatu positiivinen tulos. Viime vuosina peruutusten määrä on noussut 6–7 prosenttiin, mikä ilmeisesti osaltaan kytkeytyy koronaepidemiasta aiheutuneisiin poikkeusolosuhteisiin.

Niiden poistumislupien määrä, joissa lupaehdot on rikottu, on viime vuosina vaihdellut 2–4 prosentin tasolla. Poistumisluparikkomuksia koskevat yksityiskohtaiset tiedot vuosina 2016–2022 ilmenevät taulukosta 2.

Taulukko 2. Poistumislupaehtojen rikkomukset vuosina 2016–2022.

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Määräajan ylitys	266	256	265	273	177	125	169
Palaaminen päihtyneenä	125	96	102	69	55	34	55
Sallitun alueen ulkopuolella olo	64	71	65	46	40	37	41
Rikos tai rikosepäily	8	10	10	13	1	2	14
Yritys tuoda esineitä tai aineita	18	13	12	4	4	2	5
Järjestyshäiriö poistumisluvalla	10	7	7	9	0	2	6
Asian hoitamisen laiminlyönti	0	0	4	4	1	0	5
Muu rikkomus	0	1	1	0	0	0	1
Yhteensä	491	454	466	418	278	202	296

Tavallisin poistumislupaehtojen rikkomisen syy on määräaikana palaamatta jääminen, joita on keskimäärin noin 60 prosenttia poistumisluparikkomuksista. Usein esiintyvä rikkomus on myös palaaminen alkoholin tai huumausaineiden vaikutuksen alaisena, joiden keskimäärä liikkuu 20 prosentin tasolla. Kolmas suuri rikkomusryhmä on sallitun oleskelupaikan ulkopuolella oleminen noin 15 prosentin osuudella. Seuraavat rikkomusryhmät jäävät kukin 1–2 prosentin tasolle kaikista lupaehtojen rikkomuksista. Tällöin kysymys on poistumisluvalla tapahtuneesta rikoksesta tai rikosepäilystä, yrityksestä tuoda laitokseen aineita tai esineitä, jotka saattavat aiheuttaa häiriöitä tai järjestyshäiriöstä poissaolon aikana tai kiinniotosta kesken poistumisluvan. Poistumisluvan perusteena olevan tärkeän asian hoitamisen laiminlyöntejä ja muita rikkomuksia, kuten sopimatonta käytös poistumisluvalla lähtiessä tai palatessa, esiintyy vain satunnaisesti.

Vuosittaisessa vertailussa on huomattava, että rikkomusten tilastointi on muuttunut toukokuussa 2022. Sen jälkeen yhteen poistumislupaan voi sisältyä useampia kuin yksi rikkomus. Aikaisemmin yhteen poistumislupaan tilastoitiin vain yksi rikkomus eli tarkasteltiin rikottujen poistumislupien, ei rikkomusten määriä. Näin ollen tilastot eivät ole suoraan vertailtavissa keskenään. Ero ilmenee verrattaessa vuoden 2022 lukuja taulukossa 1 ja 2. Taulukossa 1 niitä poistumislupia, joissa lupaehdot on rikottu, on 280. Vastaavasti taulukossa 2 rikkomusten kokonaismäärä on 296.

4 Aineistot

Selvitystä varten Vankitietojärjestelmästä (Vati) poimittiin kolme erillistä aineistoa. Aineisto 1 sisältää poistumislupapäätösten vuosittaiset lukumäärätiedot vuosina 2014–2021, jotka on lisäksi luokiteltu päätöksen tehneet vankilan, lupaperusteen ja päätöksen lopputuleman perusteella. Tämän aineiston avulla saadaan tietoa poistumislupien määrien kehityksestä viime vuosina, samoin kuin siitä, missä vankiloissa poistumislupia haetaan ja myönnetään eniten. Päätösten yhteenlaskettu lukumäärä aineistossa on 123 367.

Aineisto 2 koostuu puolestaan kaikista vuonna 2019 tehdyistä poistumislupapäätöksistä. Vuoden 2019 hakemukset valittiin tarkasteluun siksi, että Vankitietojärjestelmän ajalta vuodet 2020–2021 olivat poistumislupien osalta epätavallisia koronapandemian vuoksi, ja 2022 otettiin puolestaan käyttöön uusi ROTI-tietojärjestelmä. Aineisto 2 sisältää päätöksen esittely- ja päätöstekstit, ja se mahdollistaa päätösten sisällön tarkemman erittelyn. Alkuperäisessä aineistossa oli yhteensä 17 019 poistumislupahakemusta, joista poimittiin tarkempaan analyysiin 3 072 päätöksen satunnaisotos.

Aineiston 3 avulla tarkastellaan poistumislupien hakemista vankien ja vankeuskausien tasolla. Aineistoon sisältyvät kaikki vuonna 2019 vapautuneet vankeusvangit ja heitä koskevat perustiedot (ikä, sukupuoli, ulkomaalaistausta, vankeuskauden pituus, tuomion päärikos, laitostertaisuus). Mikäli sama vanki vapautui useamman kerran saman vuoden aikana, häneltä valittiin tarkasteluun viimeisiin kausi. Alkuperäisessä aineistossa oli yhteensä 3 138 vapautumiskertaa, rajatussa aineistossa on 2 945 vankia. Kyseiseen aineistoon on liitetty tiedot kaikista poistumisluvista, joita vangit ovat hakeneet vankeuskauden aikana (päätösten n=16 489). Valtaosa hakemuksista eli noin 80 prosenttia ajoittui vuosille 2018–2019, vanhimmat hakemukset olivat vuodelta 2005. Aineiston 3 avulla voidaan siten tarkastella sitä, kuinka paljon poistumislupahakemuksia vangit yleensä tekevät ja keille poistumislupia myönnetään, samoin kuin sitä, mitkä vankiryhmät eivät ylipäätään hae poistumislupia vankeuskauden aikana.

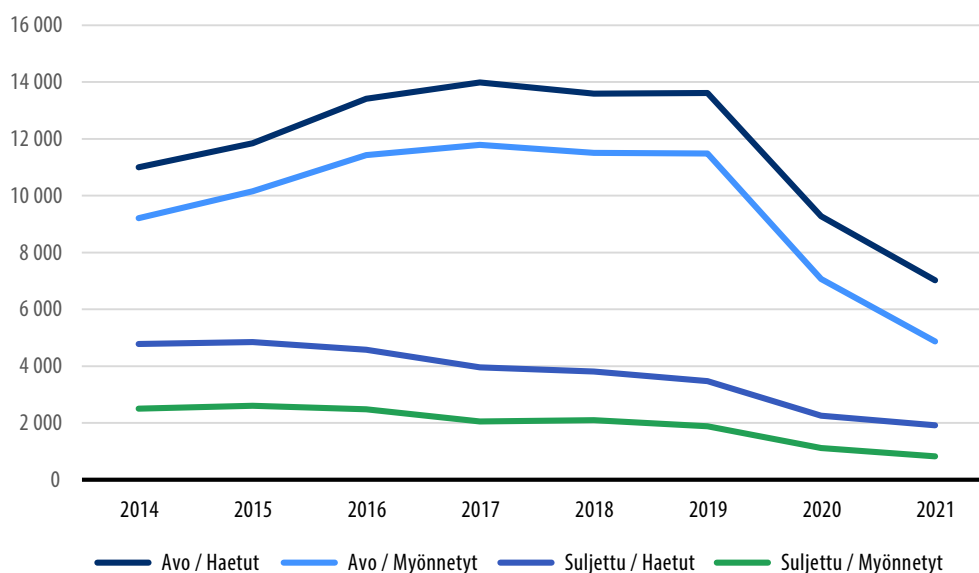
Näiden aineistojen lisäksi selvitystä varten poimittiin aineisto Rikosseuraamuslaitoksen uuteen ROTI-asiakastietojärjestelmään kirjatusta poistumisluvista vuoden 2023 ensimmäisen kolmen kuukauden ajalta. ROTI-tietojen perusteella saadaan erityisesti tarkempi tieto poistumislupien teknisestä valvonnasta, sekä ylipäätään tuorein mahdollinen käsitys poistumislupien käytöstä eri vankiloissa. Nämä tiedot esitetään kootusti luvussa 7.

5 Tulokset

5.1 Aineisto 1 – Poistumislupien määrät vuosina 2014–2021

Kuviossa 4 esitetään haettujen ja myönnettyjen poistumislupien määrät laitostyyppin mukaan vuosina 2014–2021. Suljetuissa laitoksissa poistumislupien määrät laskivat tasaisesti vuosina 2014–2019, jonka jälkeen koronapandemian aikaiset rajoitustoimet vähensivät määrää edelleen. Avolaitoksissa haettujen ja myönnettyjen poistumislupien määrät puolestaan kasvoivat erityisesti vuosien 2014–2017 aikana, ja muutaman tasaisemman vuoden jälkeen poistumislupien määrä laski voimakkaasti koronapandemian aikana. Koronapandemian aikainen lasku ei kuitenkaan juurikaan vaikuttanut laitostyyppien väliseen suhteeseen, sillä myös pandemian aikana noin 80 prosenttia poistumisluvista myönnettiin avolaitoksista.

Kuvio 4. Haettujen ja myönnettyjen poistumislupien määrä laitostyyppin mukaan 2014–2021

Haettujen ja myönnettyjen poistumislupien määrä vaihtelee merkittävästi vankiloittain. Haettujen ja myönnettyjen poistumislupien kokonaismäärä vankilan mukaan vuosina 2014–2021 ilmenee liitteestä 1. Vastaavasti taulukossa 3 on suhteutettu vuoden 2019 poistumislupien määrät laitoskohtaiseen vankeusvankien määrään (1.5.2019), minkä jälkeen vankilat on järjestetty myönteisten lupien vankilukuun suhteutetun määrän mukaan.

Ensimmäinen havainto tarkastelusta on, että yhtä avolaitosta lukuun ottamatta kaikki myöntävät enemmän poistumislupia kuin suljetut laitokset. Tarkastelun perusteella poistumislupia myönnetään eniten Suomenlinnan avovankilassa (vuoden aikana noin 19 poistumislupaa per vanki). Muita paljon poistumislupia myöntäviä vankiloita ovat Oulun avovankilaosasto, Vilppulan vankila, Jokelan avovankilaosasto ja Käyrän vankila. Pääsääntöisesti niissä vankiloissa, joissa myönnetään paljon poistumislupia, myös myönteisten päätösten osuus kaikista poistumislupapäätöksistä on korkea, mutta näin tarkasteltuna laitosten järjestys on kuitenkin hieman toinen. Esimerkiksi Kuopion vapauttamisyksikkö myönsi jopa 98 prosenttia kaikista haetuista poistumisluvista vuonna 2019, mutta poistumislupien määrä oli avovankiloiden vertailussa verrattain matala.

Laitostyyppien ja vankiloiden välinen vertailu myönteisten poistumislupien määrässä on monin tavoin haastava erilaisen vankipopulaation ja rangaistusten pituuksien vuoksi. Tästä aineistosta emme esimerkiksi suoraan näe, missä vaiheessa vankeuskautta poistumislupaa on haettu, ja esimerkiksi RP-poistumisluvan laitosaikaehdon – 2/3 vankeuskautesta suoritettu – täyttävien vankien määrä vaihtelee laitoksittain. Tästä huolimatta on kiinnostavaa havaita, että laitostyyppien sisälläkin on kohtalaisen merkittävää vaihtelua sekä myönnettyjen poistumislupien määrässä (avovankilat 4,5–18,8, suljetut vankilat 0,7–6,0) että myönteisten päätösten osuudessa (avovankilat 70–98 ja suljetut vankilat 32–83 prosenttia). Vankilakohtaisiin eroihin palataan uudestaan luvussa 7, jossa tarkastellaan vuoden 2023 poistumislupia erillisen aineiston avulla.

Taulukko 3. Vuonna 2019 haetut ja myönnetyt poistumisluvat vankiloittain vankeusvankien määrään (1.5.2019) suhteutettuna.

Laitostyyppi	Vankila	Hakemuksia / vankiluku	Myönteisiä / vankiluku	Myönteisten päätösten osuus (%)
Avovankila	Suomenlinnan vankila	20.2	18.8	93 %
Avovankila	Oulun avovankilaosasto	19.0	16.8	89 %
Avovankila	Vilppulan vankila	16.9	14.8	88 %
Avovankila	Jokelan avovankilaosasto	18.9	14.7	78 %

Laitostyyppi	Vankila	Hakemuksia / vankiluku	Myönteisiä / vankiluku	Myönteisten päätösten osuus (%)
Avovankila	Käyrän vankila	19.5	14.6	75 %
Avovankila	Ojoisten vankila	15.4	13.0	84 %
Avovankila	Laukaan vankila	12.7	11.7	92 %
Avovankila	Keravan vankila	13.9	11.3	82 %
Avovankila	Vanajan vankila	12.9	11.3	87 %
Avovankila	Juuan vankila	11.3	10.0	88 %
Avovankila	Vaasan avovankilaosasto	10.5	9.8	93 %
Avovankila	Kuopion vapauttamisyksikkö	8.6	8.4	98 %
Avovankila	Ylitornion vankila	10.2	8.3	82 %
Avovankila	Kestilän vankila	10.1	7.5	75 %
Avovankila	Huittisten vankila	9.3	6.7	72 %
Avovankila	Sulkavan vankila	7.4	6.6	89 %
Suljettu vankila	Jokelan vankila	7.2	6.0	83 %
Avovankila	Naarajärven vankila	6.4	4.5	70 %
Suljettu vankila	Oulun vankila	5.9	4.0	68 %
Suljettu vankila	Pelson vankila	4.4	2.8	62 %
Suljettu vankila	Hämeenlinnan vankila	3.4	2.5	72 %
Suljettu vankila	Kuopion vankila	3.4	2.3	69 %
Suljettu vankila	Vaasan vankila	3.2	1.9	61 %
Suljettu vankila	Helsingin vankila	3.4	1.9	57 %
Suljettu vankila	Kylmäkosken vankila	2.6	1.6	61 %
Suljettu vankila	Mikkelin vankila	2.7	1.5	55 %
Suljettu vankila	Sukevan vankila	2.8	1.4	52 %
Suljettu vankila	Pyhäselän vankila	2.8	1.3	45 %
Suljettu vankila	Köyliön vankila	3.6	1.2	32 %
Suljettu vankila	Riihimäen vankila	2.0	1.0	49 %
Suljettu vankila	Vantaan vankila	2.0	1.0	51 %
Suljettu vankila	Turun vankila	1.4	0.7	49 %

Taulukossa 4 esitetään poistumislupahakemusten määrät vuosina 2014–2021 perusteen mukaan. Kuten edellä todettiin, hakemusten määrä oli korkeimmillaan vuonna 2016, jolloin jätettiin lähes 18000 poistumislupahakemusta. Vuosien 2014–16 kasvu selittyy tärkeän syyn perusteella haetuilla poistumisluvilla. Hakemusten määrä laski voimakkaasti koronapandemian aikana vuosina 2020–21, ja määrä tippui vuonna 2021 lähes puoleen verrattuna aikaan ennen pandemiaa. Tämä lasku kohdistui RP- ja TS-perusteisiin poistumislupiin, ETS-perustaiset hakemukset sitä vastoin lisääntyivät jonkin verran. Hakemusten määrän lisäksi myös myönnettyjen poistumislupien osuus oli vuosina 2020–21 selvästi edellisvuosia matalampi. Ylipäätään eri perusteilla myönnettyjen poistumislupien myöntöprosentit ovat kohtalaisen samalla tasolla, eli esimerkiksi tärkeän syyn perusteella haettu poistumislupa myönnetään lähes samalla todennäköisyydellä kuin RP-perusteinen vastaava.

Taulukko 4. Poistumislupahakemusten määrät vuosina 2014–2021 perusteen mukaan.

Peruste	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ETS	170	148	158	150	179	154	217	265
ETS+RP	9	9	6	13	7	5	6	13
RP	7 848	7 886	7 681	8 016	7 612	7 195	4 806	3 204
TS	7 009	7 913	9 280	8 803	8 705	8 815	5 789	4 788
TS+RP	667	678	788	892	856	850	646	587
Puuttuva koodi	81	55	69	67	47	73	70	82
Yhteensä	15 784	16 689	17 982	17 941	17 406	17 092	11 534	8 939

Sitä, millä tavoin myönnetty poistumisluvat jakautuvat eri perusteilla tehdyissä poistumislupahakemuksissa, tarkastellaan taulukossa 5. Ylipäätään eri perusteilla myönnettyjen poistumislupien myöntöprosentit ovat kohtalaisen samalla tasolla, eli esimerkiksi tärkeän syyn perusteella haettu poistumislupa myönnetään lähes samalla todennäköisyydellä kuin RP-perusteinen vastaava.

Taulukko 5. Myönnettyjen poistumislupien osuus (%) kaikista hakemuksista vuosina 2014–2021 perusteen mukaan.

Peruste	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ETS	72.9	77.7	72.2	74.0	75.4	71.4	74.2	65.7
ETS+RP	66.7	66.7	66.7	61.5	42.9	80.0	0.0	7.7
RP	77.2	77.8	77.6	78.7	79.2	79.8	71.7	62.9
TS	72.4	76.5	78.1	77.0	78.1	77.7	72.1	66.2
TS+RP	57.4	61.1	67.0	65.6	71.3	72.0	55.6	46.5
Puuttuva koodi	79.0	83.6	72.5	85.1	72.3	84.9	77.1	74.4
Yhteensä	74.2	76.5	77.3	77.2	78.2	78.3	71	63.7

Taulukossa 6 haetut poistumisluvat on eritelty laitostyyppin mukaan. Edellä mainittu TS-perusteisten lupien lisääntyminen seurannan alkupuolella selittyy käytännössä täysin avovankiloiden hakemusten lisääntymisellä, sillä suljetuissa laitoksissa vastaavaa kasvua ei havaita, ja tärkeän syyn perusteella haetut poistumisluvat vähenivät jo aikana ennen koronapandemiaa. Sama pätee RP-perustaisiin lupiin.

Taulukko 6. Poistumislupahakemusten määrät vuosina 2014–2021 perusteen ja laitostyyppin mukaan.

Laitostyyppi	Peruste	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Avovankila	ETS	36	26	21	29	27	26	50	61
	ETS+RP	5	1	2	4	3	3	4	3
	RP	5 180	5 181	5 212	5 909	5 673	5 566	3 838	2 493
	TS	5 395	6 224	7 619	7 414	7 244	7 353	4 867	4 015
	TS+RP	380	398	545	618	640	642	493	440
Suljettu vankila	ETS	134	122	137	121	152	128	167	204
	ETS+RP	4	8	4	9	4	2	2	10
	RP	2 668	2 705	2 469	2 107	1 939	1 629	968	711
	TS	1 614	1 689	1 661	1 389	1 461	1 462	922	773
	TS+RP	287	280	243	274	216	208	153	147

Vastaavasti taulukossa 7 myönnetty poistumisluvat esitetään laitostyyppin mukaan. Myönteisten päätösten osuus on avolaitoksissa selvästi suljettuja laitoksia korkeampi. Esimerkiksi RP-luvista myönnettiin avolaitoksissa lähes 90 prosenttia aikana ennen koronapandemiaa, kun vastaava osuus suljetuissa vankiloissa oli vain hieman yli puolet.

Taulukko 7. Myönnettyjen poistumislupien osuus (%) kaikista hakemuksista vuosina 2014–2021 perusteen ja laitostyyppin mukaan.

Laitostyyppi	Peruste	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Avovankila	ETS	75	96.2	95.2	79.3	85.2	88.5	72.0	73.8
	ETS+RP	100	100	50.0	75.0	100	100	0.0	33.3
	RP	89.5	89.8	88.1	88.6	88.2	88.1	78.8	72.0
	TS	78.4	82.3	83.1	81.0	82.0	81.0	75.0	68.6
	TS+RP	81.3	86.4	87.0	84.3	85.2	89.7	68.4	59.5
Suljettu vankila	ETS	72.4	73.8	68.6	72.7	73.7	68.0	74.9	63.2
	ETS+RP	25	62.5	75.0	55.6	0.0	50.0	0.0	0.0
	RP	53.3	54.6	55.4	50.9	53.1	51.3	43.5	30.9
	TS	52.5	55.3	55.4	55.6	59.0	61.0	56.5	53.7
	TS+RP	25.8	25	22.2	23.4	30.1	17.3	14.4	7.5

5.2 Aineisto 2 – Poistumislupa-anomusten laadullisen aineiston tarkastelu

Selvitystehtävälle asetetun tutkimuskysymyksen (ks. lähemmin jakso 1.1) ratkaisemiseksi tarkastelemme vuonna 2019 vireille tulleita poistumislupahakemuksia ja niihin annettuja päätöksiä (sekä myönteiset että kielteiset). Aineisto sisälsi kaikki rangaistusajan pituuden (RP, VankL 14:2), tärkeän syyn (TS, VankL 14:4) ja erittäin tärkeän syyn (ETS, VankL 14:5) perusteella päätetyt hakemukset. Tarkat lukumäärätiedot jokaisesta poistumislupalajista esitetään asianomaisissa jaksoissa.

Laadullisen aineiston avulla vastataan ensisijaisesti seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Millä tavoin tärkeän syyn ja rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävien poistumislupien myöntämisperusteet käytännössä eroavat toisistaan? Toisin sanoen minkä syyn nojalla vangit hakevat rangaistusajan pituuteen perustuvia ja minkä syyn nojalla tärkeän syyn poistumislupia: perhe, asioiden hoitaminen jne.
2. Ovatko luvan myöntämisen perusteet käytännössä joltain osin päällekkäisiä, vaikka vankeuslain nojalla rangaistusajan pituuden perusteella luvan pitäisi edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista ja tärkeän syyn lupaan pitäisi olla tärkeä syy perhe- ym. asioiden hoitamiseksi.

Aineiston kuvaus ja käsittely

RP- ja TS (TS+RP-peruste mukaan luettuna) -perusteilla päätettyjen poistumislupa-asioiden lukumäärä vuositason tarkasteltuna on suuri. Tästä johtuen ennen aineiston analyysiä tehtiin edustavat otokset kummastakin poistumislupakategoriasta. Lisäksi toisen meneillään olevan tutkimuksen yhteydessä on havaittu, että koko aineiston läpikäyminen laadullisesti tarkasteltuna ei tuo lisäarvoa tai merkittävää uutta informaatiota tutkittavaan asiaan. Poistumisluvat ovat vankila-arjessa varsin rutiiniluontoisia asioita niin hakuperusteiltaan kuin päätöksenteon näkökulmasta arvioituna. ETS-perusteella päätettyjen poistumislupien lukumäärän vähydestä johtuen kyseinen aineisto on analysoitu kokonaisuudessaan.

Laadullisessa aineistossa tarkastelu kohdistui vankitietojärjestelmästä poimittuun muuttajaan HAKSELVITYS, johon kirjataan vangin kirjallisesti lomakkeella jättämään poistumislupa-anomukseen kirjoittama perustelu. Kirjaaminen tietojärjestelmään tapahtuu Rikosseuraamuslaitoksen virkamiesten toimesta. Muuttujan tietosisältö on lähtökohtaisesti suora lainaus (sanasta sanaan kopioitu teksti) poistumislupa-anomuslomakkeelta. Aineistosta oli kuitenkin havaittavissa, että joissakin tapauksissa tietojärjestelmään kirjaava virkamies oli muotoillut tekstiä uudelleen. Tämä kävi ilmi havaintojen sanamuodoista (selvitys kirjoitettu käyttäen kolmatta persoonaa tai sukunimeä). Kyseinen havainto aiheuttaa pienen varauman aineiston tietosisältöön ja siihen onko kaikki kaavakkeelle kirjoitettu siirtynyt asianmukaisesti tietojärjestelmään. Aineiston lähiluku kuitenkin osoitti, että mainittua riskiä voidaan pitää erittäin pienenä ja virkamiehen tekemät muotoilut poistumislupa-anomukseen liittyvässä hakijan selvityksessä ovat yksittäisiä.

Laadullinen aineisto sisälsi myös kaksi muuta tekstimuotoista tietoa: päätöksentekoprosessissa tarvittavan asian esittelyn sekä päätöksen vapaamuotoisten perustelujen tekstikentän. Asian esittely on virkamiehen laatima, jossa hän kokoaa päätöksenteon kannalta oleellimmän tiedon päätöksentekijälle. Kyseisessä tekstikentässä poistumisluvan

syy voi olla lyhyesti mainittu tai ei ole mainittu lainkaan, sillä päätöksentekijä pääsee tarkastelemaan hakijan jättämää selvitystä omatoimisesti. Tämän selvitystyön keskiössä on nimenomaisesti poistumislupien syyt eri poistumislupakategorioissa, jolloin kattavin tieto niistä on esitetty hakijan selvityksessä. Tästä syystä laadullinen tarkastelu on kohdistettu ainoastaan siihen. Lisäksi päätöksen vapaamuotoinen perusteluosio tuottaa erittäin heikosti informaatiota poistumislupien syistä, sillä vapaamuotoisten perustelujen liittäminen myönteiseen päätökseen on olematonta ja myönteisten päätösten osuus on suuri. Kielteisissä päätöksissä kiinnitetään huomiota siihen, miksi harkinta on kielteinen, ei niinkään siihen miksi poistumislupaa on ylipäätään haettu.

Edellä kuvatusta johtuen poistumislupa-anomuksessa esitetty syy/esitetyt syyt eriteltiin RP- tai TS-perusteisen hakemuksen jättäneen omasta selvityksestä. Syyt kirjattiin seuraaviin kategorioihin:

- a. perhe/sosiaaliset suhteet/läheissuhteet
- b. työhön liittyvä syy
- c. koulutukseen liittyvä syy
- d. sosiaali- tai asuntoasiaan liittyvä syy
- e. toimeentuloon liittyvä syy
- f. terveydenhoito (vangin oma)
- g. vapautumisen/koevapauden valmistelu
- h. jokin muu
- i. ei syytä

Mikäli hakemuksessa oli useampia syitä, kaikki esitetyt syyt kirjattiin edellä esitetyn luokittelun mukaisesti. Luokittelun laadinnan lähtökohtana on pidetty hallituksen esityksessä (HE 263/2004 vp) esitettyä listausta tärkeäksi syyksi katsottavista asioista.

Erittäin tärkeän syyn perusteella tehtyjen päätösten osalta koodaus poikkeaa edellä kuvattua. Syynä tähän on ETS-perusteen käyttöalan määrittelyn erilaisuus. Tarkempi kuvaus käytetyistä luokista esitetään tulosten kohdassa (jakso 5.2.3).

Perhe-, sosiaaliset- tai muut läheissuhteet -kategoriaan luokiteltiin tapaukset, joissa poistumisen tarvetta oli perusteltu esimerkiksi puolison, lasten, muiden perheenjäsenten tai sukulaisten tapaamisella ja suhteiden ylläpitämisellä. Poistumisen tarvetta oli perusteltu myös muilla läheissuhteilla (seurustelukumppani, kaverit).

Työhön liittyvä syy viittasi esimerkiksi työpaikan etsintään, työnantajan tapaamiseen tai työhaastattelussa käymiseen. Kyseinen kategoria on osittain päällekkäinen vapautumisen valmistelu/valvottu koevapaus (VKV) -kategorian kanssa. Työpaikan etsintä voi liittyä valvotun koevapauden valmistelutoimenpiteisiin. Mikäli aineistossa oli kyseisiä tapauksia, hakemus luokiteltiin kuuluvaksi molempiin kategorioihin.

Koulutukseen liittyviksi poistumisluvan syyksi luokiteltiin opiskeluun liittyvät poistumisen syyt (osallistuminen koulutustilaisuuteen, pääsy- tai muuhun koetilaisuuteen, oppitunnille) tai opiskelumahdollisuuksien selvittäminen. Koulutukseen kuuluvaksi syyksi katsottiin myös osallistuminen autokoulun opetukseen.

Sosiaali- tai asuntoasiaan liittyvät poistumisluvan syyt liittyivät esimerkiksi asunnon etsimiseen, vuokrasopimuksen tekemiseen (osittain päällekkäinen syy valvotun koevapauden valmistelujen kanssa), asunnon muuttoon, tyhjennykseen tai kunnossapitoon ja remontointiin liittyviin asioihin.

Toimeentuloon liittyväksi syyksi katsottiin asioiminen viranomaisessa (työvoimatoimisto, Kela), minkä tarkoituksena oli saattaa vireille esimerkiksi hakemuksia päivärahan saamiseksi. Välillisesti kategoria liittyy laitoksen jälkeiseen aikaan ja siihen valmistautumiseen, mutta kyseistä viranomaisasiointia ei ole kirjattu vapautumista koskevaan kategoriaan.

Terveystieteiden liittyväksi syyksi kirjattiin vangin oman terveydenhoitoon kuuluvat tapaamiset. Niitä ovat esimerkiksi hammaslääkärikäynnit, varatut ajat toimenpiteisiin sekä muut lääkärikäynnit (esimerkiksi tutkimukset tai muut poliklinikkakäynnit).

Vapautumisen tai valvotun koevapauden valmisteluun liittyvät syyt olivat mainintoja vapauteen valmistautumisesta, lähestyvän vapautumisajankohtaan liittyvistä valmisteluista tai valvotun koevapauden edellyttämästä poistumisluvasta. Esitetyt syyt eivät välttämättä olleet konkreettisia, jonkin tietyn asian hoitamiseen liittyviä. Mikäli hakemuksessa oli vapautumista koskevan syyn yhteydessä mainittu tapaaminen kolmannen sektorin toimijoiden kanssa siviiliin palaamisen tarkoituksessa, katsottiin sektoritoimijan tapaaminen kuuluvaksi tähän kategoriaan.

Sellaiset yksittäiset poistumislupa-anomukseen kirjatut syyt, jotka eivät luontevasti sopeutuneet edellä mainittuihin kategorioihin, kirjattiin muuksi syyksi. Jokin muu syy piti sisällään muun muassa seuraavia asioita:

- sektoritoimijoiden tapaaminen (muu kuin vapautumistarkoitus)
- hengellinen työ (kirkossa käyminen)
- käräjäoikeuden tai hovioikeuden istunto
- auton katsastus, veneen kunnostus
- retkiä, tapahtumia (vankimessut, leirit)
- teatteriharjoitukset
- kauppa – vaatehankintoja, yksittäisissä tapauksissa ruokatarvikkeita tai muita tavaroita
- optikko, hieroja tai muu vastaava omaa hyvinvointia ylläpitävä asia

- kampaajalla tai parturissa käyminen
- viranomaisessa asioiminen (maahanmuutto, poliisi, lastensuojelu, sosiaalitoimi (ellei toimeentuloon liittyvä, samoin Kela), veroviranomaiset, maistraatti, ulosotto)
- pankkiasiat (esim. verkkopankkitunnukset, tilin avaaminen, käteisen nostaminen)
- NA/AA tai muihin vastaaviin ryhmiin osallistuminen
- tukihenkilön tapaaminen
- tavaroiden noutaminen kotoa tai muusta säilytyspaikasta (vastaavasti ylimääräisen tavaran poisvienti)
- asianajajan tapaaminen
- erittelemätön asioiden hoito
- siirtoloma
- terveysasiat (muihin läheisiin liittyen, ei omat)
- kuolinpesän asioiden hoitoa
- harrastukset (erit. RP lomissa)

Edellä mainittujen luokiteltujen syiden lisäksi aineistosta eroteltiin tapaukset, joissa ei ollut esitetty yhtään syytä poistumisen perusteeksi. Näissä tapauksissa kyse saattoi olla aidosti ilman tarkempaa perustelua jätetyistä anomuksista. Toisaalta kyseisessä kategoriassa esiintyi tapauksia, joissa hakemuksen perustelukohdassa oli viitattu johonkin muuhun dokumentaatioon. Kyseistä dokumentaatiota ei toimitetussa aineistossa ollut mukana.

5.2.1 Rangaistusajan pituuden perusteella anotut poistumisluvat

Rangaistusajan pituuden (RP) perusteella tehtyjä poistumislupapäätöksiä vuonna 2019 oli kaikkiaan 7 195 kappaletta. Aineistosta tehtiin otos (noin 20 % kaikista päätöksistä) ja analysoidun aineiston kooksi muodostui 1 443 päätöstä. Otos on lukumäärällisesti arviotuna riittävän suuri tuottamaan luotettavia havaintoja. Seuraavaksi esitettävät tulokset perustuvat otoksesta laskettuihin lukumääriin.

Rangaistusajan pituuden perusteella tehdyt päätökset laadittiin valtaosin avolaitoksissa (noin 79 %). Suljetuissa laitoksissa tehtiin 21 prosenttia RP-perusteisten poistumislupien päätöksistä. Osuudet kuvaavat hyvin kyseisen poistumislupatyypin painottumista rangaistuskauden loppupuolelle, jolloin siirtyminen avolaitokseen on tullut tarkoituksenmukaiseksi. Tässä yhteydessä on syytä huomioida, että avolaitokseen sijoitetut vangit on valikoitunut joukko. Avolaitokseen sijoittamisen taustalla on arviointi vangin soveltuvuudesta, mikä on sisällöllisesti varsin samankaltainen kuin poistumislupapäätösharkinnan yhteydessä tehtävä arviointi. Edellä mainitusta johtuen kovin pitkälle menevä vertailu suljettujen ja avolaitosten välillä ei ole mielekäs.

Tehdyistä päätöksistä noin 81 prosenttia oli myönteisiä. Kielteisiä päätöksiä aineistossa oli noin 18 prosenttia. Osuudet eivät juuri poikenneet myönteisten ja kielteisten päätösten osuuksista koko aineistoon verrattuna, ja ne vastaavat myös edellisessä luvussa esiteltyjä Aineisto 1:n perusteella laskettuja osuuksia. Tästä syystä otosta voidaan pitää edustavana.

Suljetuissa laitoksissa tehdyistä päätöksistä (yhteensä 302 kappaletta) 144 kappaletta oli kielteisiä (n. 48 prosenttia). Myönteisiä päätöksiä oli 158 kappaletta (n. 52 prosenttia). Avolaitoksissa tehdyistä päätöksistä (yhteensä 1 133 kappaletta) valtaosa oli myönteisiä (1 014 kappaletta, joka on noin 89 % kaikista avolaitoksissa tehdyistä päätöksistä. Taulukossa kahdeksan on esitetty kielteisten ja myönteisten päätösten jakautuminen laitostyyppin mukaisesti. Tarkasteltaessa kielteisiä päätöksiä laitostyyppien välillä, voidaan todeta, että suljetussa laitoksessa tehdään hieman enemmän (noin 55 %) kielteisiä päätöksiä avolaitoksiin verrattuna. Kielteisistä päätöksistä noin 45 prosenttia tehdään avolaitoksissa. Suljetuissa laitoksissa tehdään 13,5 prosenttia myönteisistä päätöksistä. Avolaitosten osuus myönteisistä päätöksistä on 86,5 prosenttia.

Taulukko 8. Kielteisten ja myönteisten päätösten jakautuminen laitostyyppin mukaan.

	K	%	M	%
Suljettu laitos	144	54,8	158	13,5
Avolaitos	119	45,2	1 014	86,5
Yhteensä	263		1 172	

RP-perusteisissa poistumisluissa arvioinnin tulisi ensisijaisesti kohdistua siihen, edistääkö lupa rangaistusajan suunnitelman toteutumista ja onko luvan ehtojen noudattaminen todennäköistä vai ei. RP-perusteiset poistumisluvat on alun perin tarkoitettu sellaisiksi lomiksi, joiden perusteeksi erityistä syytä ei välttämättä tarvita vaan poistumislupa itsessään edistää siviiliin palaamisen päämääriä ja muita integratiivisia tavoitteita. Käytännössä valtaosa hakemuksista sisältää jonkin syyn poistumiselle tai vangin tulee esittää suunnitelma siitä, miten ja keiden kanssa poistumislupa-ajan viettää.

Päätösten perustelun taso näkyi päätöslajin mukaisesti. Myönteisissä päätöksissä erityisiä perusteita ei juuri kirjattu. Kielteisissä päätöksissä perustelut liittyivät nimenomaan vangin luotettavuuden arviointiin ja siihen, miten todennäköistä lupaehtojen noudattaminen on. Luotettavuuden arviointi liittyy aikaisempien poistumislupien onnistumiseen, laitoaikaiseen käyttäytymiseen ja siihen liittyviin mahdollisiin kurinpidollisiin seuraamuksiin tai päihdeasioihin. Viimeksi mainitut ovat yhteydessä myös aikaisempien poistumislupien

onnistumiseen. Kielteisiä päätöksiä perusteltiin myös muilla syillä, jotka liittyivät esimerkiksi vangin muuttuneeseen tilanteeseen (sijoitusvankilan muutos, siirtyminen koevapauteen), lupa-anomuksen jättämiseen liian tiiviillä aikataululla, poistumislupa-anomuksen perumiseen tai että vangilla ei ole käytettävään RP-poistumiseen oikeuttavia lomapäiviä.

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisutoiminnassa on korostettu päätösten perustelemisen tärkeyttä ja kiinnitetty huomiota puutteelliseen perusteluun tai niiden puuttumiseen kokonaan (ks. lähemmin luku 8). Aineiston perusteella voidaan todeta, että noin yhdeksässä prosentissa kielteisistä päätöksistä asiaperusteluja ei ollut esitetty. Perustelut joko puuttuivat kokonaan tai sisälsivät geneerisen ilmaisun, esimerkiksi ”esittelyn mukainen”.

Taulukossa 9 esitetään tehtyjen päätösten jakautuminen päätöslajin ja vangin kertaisuuden mukaan. Tämän lisäksi on esitetty kertaisuuden jakautuminen koko aineistossa ja koko vankipopulaatiossa². Valtaosa (31,1 %) RP-perusteista poistumislupaa hakeneista on ensikertalaisia. Seuraavaksi eniten (29,2 %) hakemuksia oli jättäneet vangit, jotka suorittavat kolmannesta seitsemänteen rangaistuskauttaan. Kahdeksatta tai siitä useampaa kautta suorittavia RP-perusteisen poistumisluvan hakijoita oli noin neljännes. Vähiten hakemuksia oli jättäneet toista rangaistuskautta suorittavat (13,6 %).

Verrattaessa poistumislupa-anomuksen jättäneiden kertaisuutta koko vankipopulaation kertaisuuteen, havaitaan, että ensikertalaisia esiintyy poistumislupaa anoneiden joukossa (31 %) vähemmän kuin heidän osuutensa koko vankipopulaatiossa (38 %). Tämä antaa viitteitä siitä, että ensikertalaisten tuomiot voivat aikaisen ehdonalaisten vapauttamisen vuoksi olla suhteellisen lyhyitä, jolloin RP-perusteisia poistumislupia ei ehditä hakea. Toisaalta tämä voi viestiä siitä, ettei asia ole ensimmäistä kauttaan suorittavalle tuttu. Sen sijaan kahdeksatta tai sitä useampaa kautta suorittavien osuus poistumislupaa anoneiden joukossa on suurempi kuin heidän osuutensa vankipopulaatiossa yleensä. Havainto kertoo puolestaan siitä, että useampia aikaisempia tuomiota suorittaneilla RP-poistumislupia mahdollistava laitosaika saattaa olla pidempi pidempien tuomioiden johdosta tai järjestelmä entuudestaan tuttu. Toista laituskautta tai 3–7 laituskautta suorittavien osuus poistumislupaa anoneiden joukossa ei poikennut merkittävästi heidän osuudestaan koko vankipopulaatiossa vuonna 2019.

2 Koko vankipopulaatiota koskeva tieto perustuu Rikosseuraamuslaitoksen tilastollisessa vuosikirjassa 2019 esitettyyn tietoon (taulukko 17, sivu 35).

Taulukko 9. Päätöslajin jakautuminen (%) hakijan kertaisuuden mukaan.

Kertaisuus	Päätöslaji (%)		Muuttujan jakauma koko aineistossa	Muuttujan jakauma koko vankipopulaatiossa
	K	M		
1	21,3	34,6	31,1	38,0
2	9,5	14,6	13,6	15,0
3–7	39,5	27,0	29,2	30,0
8 tai yli	29,7	23,9	25,1	17,0

Tarkasteltaessa päätöslajin jakautumista vangin kertaisuuden mukaan, voidaan todeta, että eniten myönteisiä päätöksiä ovat saaneet ensikertalaiset vangit. Heidän osuutensa myönteisistä päätöksistä oli noin 35 prosenttia. Osuus on suurempi kuin ensikertalaisten osuus RP-perusteista poistumislupaa anoneissa, mutta pienempi kuin osuus koko vankipopulaatiossa. Vähiten myönteisiä päätöksiä saivat toista rangaistuskauttaan suorittavat vangit. Heidän osuutensa myönteisistä päätöksistä oli vajaa 15 prosenttia, mikä ei poikkea koko aineiston tai populaation jakaumista.

Eniten kielteisiä poistumislupapäätöksiä (noin 40 %) saivat vangit, joilla oli suoritettavanaan kolmannesta seitsemänteen rangaistuskautta. Heidän osuutensa on suurempi kuin koko aineistossa tai vankipopulaatiossa. Kahdeksatta tai enemmän rangaistuskautta suorittavat saivat toiseksi eniten kielteisen päätöksen (vajaa 30 % kielteisistä päätöksistä). Koko vankipopulaatioon verrattaessa osuus on suuri. Vähiten kielteisiä päätöksiä saivat toista rangaistuskautta suorittavat vangit. Heidän osuutensa kielteisistä päätöksistä oli noin 10 prosenttia, joskaan se ei poikkea suuresti koko aineiston tai vankipopulaation osuudesta. Kielteisten RP-perusteisten poistumislupien suurta osuutta useampia aikaisempia rangaistuskausia suorittaneiden keskuudessa voi osaltaan selittää vangista kertynyt informaatio. Luonnollisesti seurantatietoa on kertynyt enemmän kuin ensimmäistä tai toista kauttaan suorittavista. Arviointi ei kuitenkaan saisi ulottua kovin kauas historiaan, vaan arvioinnin keskiössä tulisi olla viimeaikainen, lähtökohtaisesti meneillään olevan rangaistuskauden käyttäytyminen ja tapahtumat. Kertaisuus voi viitata myös pidempiin laitoskausiin, jolloin arjessa tapahtuvien asioiden kirjo voi olla suurempi, millä voi olla vaikutusta lupaharkintaan.

RP-perusteisten poistumislupien syyt

Poistumisen syy kuvataan poistumislupa-anomuksessa vapaamuotoisesti. Toisin sanoen vanki kirjoittaa kirjalliseen poistumislupa-anomukseen asiansa, joka kirjataan virkamiesten toimesta tietojärjestelmään. Rangaistusajan pituuden perusteella päätetyt poistumislupa-anomukset sisälsivät pääsääntöisesti yhden syyn (50 % päätöksistä). Poistumisluvan tarvetta perusteltiin kahdella syyllä noin 17 prosentissa hakemuksista. Kolmesta viiteen syytä poistumislualle oli esitetty noin kahdessa prosentissa päätöksistä. Syytä poistumislualle ei ollut lainkaan esitetty 30,5 prosentissa tapauksista.

Hakemuksissa esitetyt syyt eriteltiin eri kategorioihin ja kaikki hakemuksessa esitetyt syyt kirjattiin (taulukko 10). Tästä syystä syitä on lukumäärällisesti enemmän kuin hakemuksia ja niihin annettuja päätöksiä.

Rangaistusajan pituuden perusteella anottuja poistumislupia oli valtaosin (noin 51 %) perusteltu perheeseen, perhesuhteisiin tai sosiaalisten suhteiden ylläpitoon liittyvillä syillä. Niissä hakemuksissa, joissa syitä oli kirjattu, toiseksi eniten esitetyistä perusteista lukeutui muihin syihin (noin 27 % hakemuksista). Muut syyt olivat esimerkiksi kauppa-asiointeja (vaatteet, ruoka, muut hyödykkeet, esim. puhelin), viranomaiskäyntejä, harrastustoimintaan liittyviä syitä tai kirjastokäyntejä. Vajaa 14 prosenttia esitetyistä syistä lukeutui joihinkin muihin kategorioihin. Viimeksi mainitusta valtaosa syistä liittyi joko sosiaali- tai asuntoasian hoitamiseen tai vapautumisen/valvotun koevapauden valmisteluihin. Noin 31 prosentissa hakemuksista ei ollut kirjattu yhtään syytä.

RP-perusteisissa poistumislupa-anomuksissa esitetyt syyt liittyivät vain harvoin toimeentuloon, koulutukseen, terveydenhoitoon tai työhön. Poistumislupien perusteet liittyivät jossain määrin asuntoasioiden järjestelyyn sekä vapautumisen tai valvotun koevapauden järjestelyyn liittyviin toimiin. Viimeksi mainitut syyt voivat olla osittain päällekkäisiä. Lisäksi vapautumisen valmistelu, tapahtuipa se valvotun koevapauden kautta tai ilman sitä, painottuu luonnollisesti rangaistuskauden loppupuolelle samoin kuin koko poistumislupakategorian käyttömahdollisuus ylipäänsä.

Taulukko 10. Poistumislupahakemuksissa esitetyt syyt.

Syy	N	%
Perhe/Sos. suhteet	728	50,5
Työ	19	1,3
Koulutus	10	0,7
Sosiaali-/asuntoasia	79	5,5
Toimeentulo	4	0,3
Terveystenhoito	15	1,0
Vapautuminen/VKV	78	5,4
Jokin muu	393	27,2
Ei syytä	440	30,5
Hakemuksia yht.	1 443	

RP-perusteisten poistumislupien käyttäminen puhtaasti lomankaltaisena elementtinä, asiana, joka keventää laitosarkea ei aineiston perusteella ole kovin yleistä. Vajaa kolmasosa poistumislupa-anomuksista voidaan katsoa liittyvän viimeksi mainittuun. Käytännössä poistuminen tässäkin poistumislupamuodossa vaatii jonkin perusteen ja asioiden hoito tapahtuu varsin pitkälle RP-poistumislupia hyödyntäen ja siinä käytössä olevien lomapäivien puitteissa (enintään 3 päivää kahden kuukauden jaksolla). Poistumislupa-anomuksen oikeuttavan määrän voi käyttää lyhyissä jaksoissa, esimerkiksi 12 tunnin mittaisina, jolloin lukumäärällisesti yksi vanki voi yhdellä poistumislupajaksolla tehdä enintään kuusi erillistä hakemusta. Aineistossa esiintyi myös vankeja, jotka käyttivät koko loma-aikansa kerralla esimerkiksi matkustamisesta aiheutuvien kustannusten, hankalien kulkuyhteyksien tai pitkien välimatkojen vuoksi.

Taulukossa 11 esitetään poistumislupa-anomuksissa ilmenevien syiden jakautuminen myönteisten ja kielteisten päätösten välillä. Ensisijaisesti tarkastelemme lukumäärällisesti suurimpia kategorioita (perhe- ja sosiaaliset suhteet, jokin muu ja ei syytä). Myönteisiä ilman erillistä syytä myönnettyjen poistumislupien osuus oli noin 89 prosenttia. Päätöksistä, joissa ainoana tai yhtenä syynä muiden joukossa oli perhe- ja sosiaaliset suhteet, myönteisten päätösten osuus oli noin 77 prosenttia. Jokin muu syy esiintyi yhtä lailla noin 77 prosentissa myönteisiä päätöksiä.

Taulukko 11. Syiden jakaantuminen päätöslajin mukaan.

Syy	Päätöslaji	
	M	K
Perhe/Sos. suhteet	77,2	22,3
Työ	57,9	36,8
Koulutus	80,0	20,0
Sosiaali-/asuntoasia	83,5	16,5
Toimeentulo	75,0	25,0
Terveydenhoito	53,3	33,3
Vapautuminen/VKV	69,2	30,8
Jokin muu	76,8	22,1
Ei syytä	88,6	11,4

Tässä yhteydessä on syytä muistaa, että arviointi kohdistuu ensisijaisesti vangin luotettavuuteen ja kykyyn noudattaa luvan ehtoja. Taustalla olevan syyn arvioinnin tulisi olla toissijaista, joskin huomioon otettavaa. Kielteisissä päätöksissä korostuivat hakemukset, joissa poistumisen perusteeksi oli kirjattu työhön, terveydenhoitoon tai vapautumiseen liittyvä asia. Työ ja terveydenhoito -luokat ovat lukumäärällisesti pieniä, joten niiden osalta ei voida tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Vapautumiseen tai valvottuun koevapauteen liittyen kielteinen päätös voi liittyä tapahtuneisiin rikkeisiin tai muihin vastaaviin syihin, mutta myös siihen, että VKV:n valmistelujen edistämisen näkökulmasta poistuminen on liian varhaista. Kielteisten päätösten taustalla tyypillisesti olivat positiivinen päihdetestitulokset (tai jokin muu laitosriike), keskeneräinen kurinpitomenettely, hakemuksen jättäminen liian tiiviillä aikataululla, ilmoitus hakemuksen perumisesta tai se, ettei vangilla ole käytettävänä lomaan oikeuttavia päiviä kyseisellä lomajaksolla.

Taulukkoon 12 on koottu poistumislupa-anomuksiin kirjattujen syiden jakaantuminen laitostyyppin mukaisesti. Tässä yhteydessä on muistettava, että RP-perusteiset poistumisluvat lähtökohtaisesti painottuvat avolaitoksiin. Avolaitoksissa jätetyissä poistumislupa-anomuksissa ilmoitetut syyt poistumiselle painoutuivat perhe- ja sosiaalisten suhteiden ylläpitoon (38 %) tai johonkin muuhun syyhyyn (22 %). Poistumislupa-anomuksessa syy poistumiselle puuttui 29 prosentissa anomuksista.

Taulukko 12. Kirjattujen syiden jakaantuminen laitostyyppin mukaan (%).

Syy	Laitostyyppi	
	Suljettu	Avo
Perhe/Sos.suhteet	52,3	38,1
Työ	1,0	1,1
Koulutus	0,8	0,5
Sosiaali-/asuntoasia	3,8	4,7
Toimeentulo	0,5	0,1
Terveydenhoito	1,8	0,6
Vapautuminen/VKV	7,1	3,6
Jokin muu	22,3	22,2
Ei syytä	10,4	29,0

Suljetuissa laitoksissa RP-perusteissa poistumislupa-anomuksissa esitettyjen syiden jakauma oli yllättävänkin samankaltainen avolaitoksissa jätettyjen anomusten kanssa. Suljetuissa laitoksissa yli 50 prosenttia esitetystä syistä liittyi perhe- ja sosiaalisten suhteiden ylläpitoon. Jokin muu syy esiintyi noin 22 prosentissa tapauksista ja ei syytä noin kymmenessä prosentissa tapauksista. Muiden kategorioiden ja molempien laitostyyppien osalta on huomioitava havaintojen lukumäärällinen vähyys, mistä johtuen tulokset ovat ainoastaan suuntaa antavia.

RP-perusteissa poistumislupa-anomuksissa esitettyjä syitä ja niiden jakautumista tarkasteltiin vielä vankilakohtaisesti (Liite 2). Yleisesti voidaan todeta, että vuoden 2019 poikileikkausaineistosta tehdyssä otoksessa eniten RP-perusteisia poistumislupia anottiin Suomenlinnan (209), Keravan vankilan avo-osaston (176), Käyrän (99) ja Helsingin (97) vankiloista. Niissä vankiloissa, joissa RP-perusteisia poistumislupia ylipäänsä anottu, vähiten anomuksia oli jätetty Jokelan (2), Oulun (2) ja Pyhäselän (5) vankiloissa.

Tarkasteltaessa poistumislupa-anomuksiin kirjattuja syitä ja niiden jakautumista eri vankiloiden välillä, tarkastelemme ensisijaisesti lähemmin kolmea yleisintä perustetta. Ne ovat perheeseen liittyvät syyt (728), ei syytä (439) ja jokin muu syy (393).

Perheeseen liittyviä syitä esiintyi eniten Suomenlinnan vankilassa (noin 13 % tapauksista) ja Keravan vankilan avo-osastolta tehdyistä RP-perusteisista poistumislupa-anomuksista (vajaa 12 %). Molemmista vankiloista oli runsaasti RP-poistumislupia yleisesti,

kuten aiemmin on esitetty. Helsingin vankilassa tehdyissä RP-poistumislupa-anomuksissa perheeseen liittyvät syyt olivat kolmanneksi yleisimmät (noin 9 % perheeseen liittyvistä syistä).

Eniten ei eriteltyä syytä sisältäneistä poistumislupa-anomuksista tehtiin Suomenlinnan vankilassa (noin 20 %). Toiseksi eniten erittelemättömiä anomuksia jätettiin Vilppulan ja Käyrän vankiloissa, molempien laitosten osuus ilman syytä jätetyistä anomuksista oli 13 prosenttia.

Poistumislupa-anomuksessa esitetty jokin muu syy oli yleisin Keravan vankilan avo-osaston anomuksissa (noin 19 %). Toiseksi eniten jokin muu syy esiintyi Helsingin vankilan poistumislupa-anomuksissa (noin 9 %).

Asuntoon liittyvistä poistumislupa-anomuksen syistä suurin osa oli Juuan vankilassa jätetyissä hakemuksista (noin 15 %). Toiseksi eniten asuntoasioihin liittyvistä syistä esiintyi Huittisten vankilassa jätetyistä anomuksista (noin 11 %).

Vapautumisen tai valvotun koevapauden valmisteluun liittyvät syyt olivat tyypillisimpiä Helsingin vankilassa tehdyissä poistumislupa-anomuksissa. Niiden osuus oli noin 19 prosenttia kaikista kyseisen perusteen sisältävistä anomuksista. Toiseksi eniten samaan kategoriaan liittyvistä syistä oli Huittisen vankilassa jätetyistä anomuksista, joiden osuus oli noin 18 prosenttia.

Rangaistusajan pituuden perusteella anotuissa poistumisluvissa esitetyt perusteet poistumiselle tiivistyi kolmen keskeisimmän perusteen ympärille: perhesuhteiden ylläpitäminen, ei syytä ja jokin muu syy. Havainto vahvistaa ajatusta siitä, että mikäli vangille tulee tarve hoitaa asioita, niitä pyritään hoitamaan RP-perusteisten poistumislupien kautta. Kyseissä aineistossa kaikki päätökset on tehty RP-perusteisina, mutta hakemus on voitu jättää myös muulla perusteella. TS tai TS+RP-perusteilla jätettyjä hakemuksia oli 73 kappaletta (noin 5 % kaikista analysoiduista päätöksistä). Aineiston analyysi ei antanut viitteitä siitä, että vanki olisi hakenut TS-poistumista syillä, joka itsessään täyttäisi TS-poistumisluvan perusteet, mutta päätös olisi tehty RP-perusteisena.

Poistumisluvat painottuivat avolaitoksiin sekä kokonaismäärän että syiden esiintyvyyden näkökulmista. Poikkeuksen muodosti Helsingin vankila, joka ainoana suljettuna laitoksena esiintyi eniten havaintoja keränneiden laitosten joukossa. Tämä antaa viitteitä siitä, että laitoksessa on tuomion loppupuolella olevia vankeja, jotka mahdollisesti myös vapautuvat suoraan suljetusta laitoksesta tai VKV:n kautta. Tässä yhteydessä jätettyjen poistumislupahakemusten lukumäärää ei ole suhteutettu laitoksen paikkamäärään tai vankilukuun, jolloin mainittua havaintoa voidaan pitää vain suuntaa antavana.

5.2.2 Tärkeän syyn perusteella anotut poistumisluvat

Tärkeän syyn (TS) perusteella myönnettävän poistumisluvan ajatuksena on sallia vangin lyhytaikainen poistuminen vankila-alueelta asian hoitamista varten. Asia voi liittyä vangin perheeseen, terveydenhuoltoon, toimeentuloon tai työ-, koulutus-, sosiaali- tai asuntoasioiden hoitamiseen liittyvästä tai muusta vastaavasta syystä. Poistumislupa ei ole sidottu laitosaikaan vaan se voidaan myöntää missä vaiheessa vain rangaistuskauden aikana.

Tärkeän syyn perusteella päätettyjä poistumislupia vuonna 2019 oli 9 665 kappaletta. Lukumäärä pitää sisällään myös tärkeän syyn ja rangaistusajan pituuden perusteella (TS+RP) päätetyt poistumislupa-asiat (jatkossa puhutaan vain TS-perusteisista poistumisluvista). Vastaavasti kuten rangaistusajan pituuden perusteella päätettyjen poistumislupien kohdalla, myös tästä aineistosta tehtiin otos (15 % kaikista päätöksistä). Otoksen, johon seuraavaksi esitetyt havainnot perustuvat, kooksi muodostui 1 470 kappaletta päätöksiä.

Tärkeän syyn perusteella anotuissa poistumisluvissa korostuivat myönteiset päätökset, joita tehtiin 76 prosentissa hakemuksista. Kielteisiä päätöksiä oli noin 23 prosenttia. Vastaavat luvut koko aineistossa olivat 77 prosenttia myönteisiä ja 22 prosenttia kielteisiä, joten tästä näkökulmasta arvioituna otos edusti hyvin koko aineiston jakaumaa. TS-perusteisista poistumislupapäätöksistä 17 prosenttia tehtiin suljetuissa laitoksissa. Vastaavasti avolaitoksessa tehtyjä päätöksiä oli 83 prosenttia. Verrattaessa RP-perusteisiin poistumislupiin, voidaan todeta, että molemmissa poistumislupalajeissa päätökset painottuvat avolaitoksiin.

Taulukossa 13 esitetään myönteisten ja kielteisten päätösten jakauma suljettujen ja avolaitosten välillä. Valtaosa (noin 89 %) myönteisistä päätöksistä tehtiin avolaitoksessa. Suljetuissa laitoksissa myönteisistä päätöksistä tehtiin 11 prosenttia. Kielteiset päätökset niin ikään painottuivat avolaitoksiin, joissa niistä tehtiin 64,5 prosenttia. Suljettujen laitosten osuus kielteisistä päätöksistä oli 35,5 prosenttia. Lukumäärällisesti tarkasteltuna suljetuissa laitoksissa tehtiin lähes saman verran myönteisiä ja kielteisiä päätöksiä. Avolaitoksissa suurin osa (995 kappaletta) oli myönteisiä.

Taulukko 13. Päätöslajin jakautuminen laitostyyppin mukaan.

	K	%	M	%
Suljettu laitos	121	35,5	127	11,3
Avolaitos	220	64,5	995	88,7
Yhteensä	341		1 122	

Tärkeän syyn perusteella tehdyissä poistumislupapäätöksissä korostui moninkertaisten uusijoiden osuus (taulukko 14, muuttujan jakauma yleensä). Noin 31 prosenttia päätöksen saaneista suoritti kolmesta seitsemänteen rangaistuskautta. Ensikertalaisten osuus päätöksen saaneista oli noin 28 prosenttia ja noin 27 prosenttia päätöksistä kohdistui vankeihin, jotka suorittivat vähintään kahdeksatta rangaistuskauttaan. Toista rangaistuskautta suorittavien päätöksen saajien osuus oli kaikista pienin, noin 14 prosenttia. Muuttujan yleinen jakauma on varsin yhteneväinen RP-perusteisten poistumislupien kanssa.

Verrattaessa poistumislupaa hakeneiden kertaisuuden jakaumaa koko vankipopulaation jakaumaan, voidaan todeta, että ensikertalaiset ovat aliedustettuina TS-perusteisten poistumislupaa anoneiden joukossa. Sen sijaan monin kertaiset uusijat (kertaisuus 8 tai yli) ovat yliedustettuina hakijajoukossa. Toista tai kolmannesta seitsemänteen laitospäätöskautta suorittavien osuus on poistumislupaa hakeneiden joukossa lähes sama kuin heidän osuutensa koko vankipopulaatiossa vuonna 2019.

Taulukko 14. Päätöslajin jakautuminen (%) hakijan kertaisuuden mukaan ja yleinen muuttujan sekä vankipopulaation jakauma.

Kertaisuus	Päätöslaji		Muuttujan jakauma yleensä	Muuttujan jakauma koko vankipopulaatiossa
	K	M		
1	28,2	29,0	27,6	38,0
2	12,3	14,4	13,9	15,0
3–7	36,8	29,5	31,2	30,0
8 tai yli	28,1	27,1	27,3	17,0

Taulukosta 14 ilmenee kielteisten ja myönteisten päätösten jakautuminen hakijan vankikertaisuuden mukaisesti. Lähtökohtaisesti myönteisten ja kielteisten päätösten osuudessa ei ole suuria eroja eri kertaisuutta kuvaavissa luokissa. Kussakin kertaisuutta kuvaavassa luokassa myönteisten ja kielteisten päätösten osuus oli tasainen. Poikkeuksen muodostaa kolmannesta seitsemänteen vankeusrangaistusta suorittavien luokassa, jossa kielteisten päätösten osuus on seitsemän prosenttiyksikköä myönteisiä päätöksiä suurempi. Kielteisiä päätöksiä kyseisessä luokassa tehtiin noin 37 prosentissa tapauksista. Myönteisten päätösten prosentuaalinen osuus oli noin 30. Muissa kertaisuutta kuvaavissa luokissa myönteisten ja kielteisten päätösten osuudet olivat kaksi prosenttiyksikköä tai sen alle, eron ollessa pienin ensikertalaisten kohdalla.

Verrattaessa myönteisiä ja kielteisiä päätöksiä koko vankipopulaation jakaumaan, voidaan todeta, että moninkertaisten uusijoiden keskuudessa korostuvat kielteiset päätökset. Kielteisten päätösten taustalla on päätöksentekijän harkinta siitä, että esitetty syy ei täytä TS-perustetta. Kielteinen päätös voi johtua muuttuneesta asiantilasta (poistuminen ei ole enää ajankohtaista, vanki siirtynyt esimerkiksi valvottuun koevapauteen tai toiseen laitokseen), rikkeestä tai vanki itse on perunut hakemuksensa.

TS-perusteisten poistumislupa-anomusten syyt

Tärkeän syyn perusteella päätetyissä hakemuksissa esitetyt perusteet poistumislupalle eriteltiin. Aineisto käsiteltiin vastaavasti kuin rangaistusajan pituuden perusteella päätettyjen poistumislupa-anomusten kohdalla. Taulukossa 15 esitetään syiden jakautuminen TS-poistumislupia koskevassa aineistossa.

Valtaosa (noin 79 %) poistumislupa-anomuksista sisälsi ainoastaan yhden syyn. Kaksi perustetta oli esitetty noin 14 prosentissa hakemuksista. Kolmesta viiteen perustetta sisältäviä anomuksia oli noin kolme prosenttia kaikista hakemuksista. Noin neljä prosenttia hakemuksista ei sisältänyt yhtään tietojärjestelmään kyseiseen tietoaalueeseen kirjattua selvitystä poistumisen tarpeesta.

Suurin osa poistumislupa-anomuksiin kirjatusta syistä liittyivät perheeseen tai muihin sosiaalisiin suhteisiin lukeutuviin syihin (noin 45 %:ssa hakemuksista) tai joihinkin muihin syihin (noin 44 %:ssa hakemuksista). Jokin muu syy piti kattavasti sisällään aineiston kuvauksen yhteydessä esitetyn listauksen anottujen poistumislupien syistä. Muihin taulukossa esitettyihin kategorioihin liittyvät syyt olivat hyvin samankaltaisia kuin rangaistusajan pituuden perusteella päätetyissä poistumisluvissa.

Aineiston tarkastelussa huomiota kiinnitti perheeseen liittyvien syiden runsaus tärkeän syyn poistumisen perusteena. Syiden tarkempi analyysi osoitti, että perheeseen liittyvät syyt olivat valtaosin pari- ja perhesuhteiden ylläpitoon, perheen tapaamiseen ja yhteiseen ajanviettoon liittyviä, mutta perheeseen liittyvissä syissä oli myös esimerkiksi akuutteihin tapahtumiin tai muihin tarkkarajaisiin tapahtumiin liittyviä syitä. Ensiksi mainitut olivat luonteeltaan hyvin samankaltaisia syitä, joita oli esitetty rangaistusajan pituuden perusteella haetuissa poistumisluvissa. Tältä osin voitaneen todeta, että siinä missä perhesuhteiden tukeminen tapahtuu L-ajan jälkeen RP-perusteisesti, ennen L-ajan täyttymistä tähän tarkoitukseen käytetään TS-poistumisia. Tältä osin on aiheellista pohtia mekaanisen aikarajan tarvetta tai ainakin sen ajankohdan sijoittumista laitosaikaan nähden.

Perhesyiden tarkempi tarkastelu paljasti aineiston kahdessa laitoksessa (Suomenlinna ja Keravan vankilan avo-osasto) vallitsevan käytännön, jossa perhesuhteita pidetään yllä kuukausittaisella TS-perusteisella poistumisluvalla. Kyseiseen käytäntöön viitattiin erityisesti asian esittelijän laatimassa tekstissä, jossa viitattiin tietyn kuukauden TS-perusteiseen perhelomaan.

Taulukko 15. Poistumislupahakemuksessa esitetyt syyt poistumiselle.

Syy	N	%
Perhe/Sos. suhteet	656	44,6
Työ	59	4,0
Koulutus	86	5,9
Sosiaali-/asuntoasia	96	6,5
Toimeentulo	20	1,4
Terveystenhoito	74	5,0
Vapautuminen/VKV	72	4,9
Jokin muu	644	43,8
Ei syytä	62	4,2
Hakemuksia yht.	1 470	

Poistumislupa-anomusten tarkastelussa huomiota kiinnitti erityisesti kaksi asiaa. Ensiksi hautaan saattaminen oli kirjattu tärkeän syyn poistumislupa-anomusten perusteeksi ja jollaisena ratkaisu asiassa oli myös annettu. Huolimatta siitä, että määrä oli vähäinen (noin 10 kpl), käytäntö voi antaa viitteitä siihen, että käytännössä TS- ja ETS-perusteiden käyttöala on voinut sekoittua. Käsillä olevassa aineistossa kyseiset syyt on koodattu perheeseen liittyviin asioihin.

Tilanne on yhteneväinen eduskunnan oikeusasiamiehen antaman ratkaisun kanssa, jossa vanki haki poistumislupaa tavatakseen vakavasti sairaana ollutta lähiomaista. Vanki oli merkinnyt hakemukseen syyksi TS (tärkeä syy) ja asia käsiteltiin sellaisena. Oikeusasiamiehen mukaan hakemus olisi tullut käsitellä erittäin tärkeän syyn (ETS) perusteella haettuna poistumislupana. Vaikka poistumisluvan hakemiseen tarkoitettussa lomakkeessa ei ollut

vaihtoehtoa erittäin tärkeä syy, hakijan valitsemasta vaihtoehdosta huolimatta asia olisi tullut ratkaista todellisen syyn perusteella. Oikeusasiamiehen mukaan Rikosseuraamuslaitoksen tulee varmistua siitä, että lomakkeissa ei ole tämänkaltaisia puutteita.³

Toiseksi noin neljä prosenttia tärkeän syyn poistumislupa-anomuksista ei sisältänyt kirjausta syyn perusteesta. Lähtökohtaisesti tämä kiinnittää huomiota, sillä tärkeä syy liittyy erityisesti johonkin tilanteeseen tai tapahtumaan, jonka vuoksi poistumista anotaan. Kyseisten tapausten lähemmässä tarkastelussa havaittiin, että ensisijaisesti ilmiö on tekninen. Tietojärjestelmän tietoaalueeseen (tekstikenttään), johon olisi virkamiesten toimesta tullut kirjata selvitys poistumisen syystä (tavallisesti kyseiseen kohtaan on kirjattu vangin paperille kirjoittama teksti), on kirjattu "ks. liite" tai "ks. erillinen suunnitelma". Toimitettu aineisto ei sisältänyt viitattuja liitteitä tai tietoja niiden sisällöstä. Tietoaalueessa saattoi olla myös jokin muu yleinen ilmaisu, kuten "lomaehtoja tarkasti noudattaen", "Ts." tai "saatettuna". Näiden lisäksi aineistossa oli myös täysin tyhjiä rivejä, joihin ei ollut kirjattu mitään. Kuitenkin valtaosassa kyseisten tapausten taustalla on ollut jokin esitetty syy, johon poistumislupaa on anottu. Tämä on havaittavissa asian esittelijän laatimasta tekstistä, johon myös poistumisen tarkoitusta tyypillisesti kuvattu.

Tärkeän syyn perusteella päätettyjen poistumislupien syiden jakautuminen suljettujen ja avolaitosten välillä esitetään taulukossa 16. Tärkeän syyn poistumiset korostuvat erityisesti avolaitoksissa, joissa anomusten syyksi oli kirjattu perhe- ja sosiaalisiin suhteisiin liittyvä syyt (n. 38 %) ja joku muu syy (n. 35 %).

Suljetuissa laitoksissa jätetyissä anomuksissa esitetystä syistä korostuvat jokin muu syy (42 %) ja perhe- ja sosiaaliset suhteet (35 %). Näin ollen laitostyyppien välillä ei ollut juurikaan eroa anomuksissa esitettyjen syiden suhteen. Myös muissa syy -kategorioissa erot avo- ja suljetuissa laitoksissa jätettyjen anomusten osalta olivat vähäisiä, vaikka valtaosa päätöksistä tehdään avolaitoksissa.

3 EOAK/5411/2020.

Taulukko 16. Hakemuksissa esitettyjen syiden jakautuminen laitostyyppin mukaan.

Syy	Laitostyyppi	
	Suljettu	Avo
Perhe/Sos.suhteet	35,0	37,5
Työ	2,0	3,6
Koulutus	6,0	4,6
Sosiaali-/asuntoasia	4,0	5,7
Toimeentulo	0,3	1,3
Terveydenhoito	1,3	4,8
Vapautuminen/VKV	4,7	3,9
Jokin muu	42,0	35,3
Ei syytä	4,7	3,3

Vastaavasti taulukossa 17 esitetään hakemuksiin kirjattujen syiden jakautuminen myönteisten ja kielteisten päätösten näkökulmasta. Hakijalle myönteisissä päätöksissä korostuivat erityisesti hakemukset, joissa poistumisen syyt liittyivät toimeentuloon (85 %), terveydenhoitoon (noin 82 %) tai koulutukseen (noin 80 %) liittyviin perusteisiin. Edelleen on syytä muistaa hakemusten, joissa kyseisillä asioilla poistumisluvan tarvetta oli perusteltu, lukumäärällinen vähyys. Niissä luokissa, joissa havaintoja oli runsaasti (perhesyyt tai jokin muu syy) korostuivat myönteiset päätökset.

Kielteiseen lopputulokseen päätyneissä hakemuksissa esitetyt syyt liittyivät sosiaali- tai asuntoasian hoitamiseen (noin 28 %), perheeseen liittyviin asioihin (25 %) tai joihinkin muihin syihin (noin 24 %), mikäli ei kirjattua syytä -kategoria jätetäen tässä yhteydessä huomioimatta.

Taulukko 17. Hakemuksessa esitettyjen syiden jakautuminen päätöslajin mukaan.

Syy	Päätöslaji	
	M	K
Perhe/Sos. suhteet	74,7	25,0
Työ	79,7	20,3
Koulutus	80,2	16,3
Sosiaali-/asuntoasia	71,9	28,1
Toimeentulo	85,0	15,0
Terveydenhoito	82,4	17,6
Vapautuminen/VKV	77,8	22,2
Jokin muu	76,1	23,8
Ei syytä	74,2	25,8

Tarkasteltaessa erityisesti kielteisiä päätöksiä, voidaan todeta, että päätöksistä kuvastui tarkka harkinta ja esitetyn syyn tärkeyden puntarointi. Mikäli asia oli hoidettavissa muutoinkin, poistumislupaa ei myönnetty. Esimerkiksi, jos kauppa-asian voi hoitaa esimerkiksi asiointikäynnin yhteydessä, tällöin ei nähty olevan syytä myöntää poistumislupaa kauppa-asian hoitamiseksi. Lisäksi päätöksistä ei ollut havaittavissa harkintavallan ylitystä tai siihen viittaavia asioita. Tarkastelun yhteydessä käytettävissä olevasta rajallisesta informaatiosta johtuen, esitettyyn havaintoon on suhtauduttava varauksellisesti.

Kielteisten päätösten tarkastelu paljasti toimintatavan tai vakiintuneen käytännön, jonka mukaan kielteistä TS-perusteista poistumislupapäätöstä oli perusteltu mahdollisuudella käyttää RP-perusteista poistumislupaa. Esimerkkinä mainittakoon tilanne, jossa vanki oli hakenut TS-perusteista poistumislupaa asioidakseen TE-toimistossa. Asiassa oli annettu kielteinen päätös perusteena, että asian hoitaminen on mahdollista RP-poistumisena. Aineiston perusteella vastaavanlaiset havainnot olivat yksittäisiä, muttei voida poissulkea vakiintuneemman käytännön mahdollisuutta. Lisäksi aineisto ei kerro tapauksissa kaikkea sitä informaatiota, jota päätöksentekoprosessiin osallistuvilla virkamiehillä on saatavilla. Tästä syystä aineiston antama viite on vain suuntaa antava. Aineistosta voidaan kuitenkin päätellä, että mikäli vangilla niin sanottu L-aika oli täyttynyt, asioiden hoitamista ohjattiin TS-perusteisissa päätöksissä vahvasti RP-perusteisten poistumislupien yhteyteen.

Tärkeän syyn perusteella anottuja poistumislupia tarkasteltiin lupahakemuksiin kirjattujen perusteiden laitokohtaisen jakautumisen näkökulmasta (liite 3). TS-perusteella anotut poistumisluvat keskittyivät avolaitoksiin, joista tämän aineiston perusteella eniten tehtiin Suomenlinnan (271), Vilppulan (154) ja Keravan vankilan avo-osastolla (112). Vähiten tärkeän syyn perusteella anottuja poistumislupia oli Vantaan (4), Vaasan (5), Hämeenlinnan (5) sekä Jokelan ja Oulun (molemmissa 7) vankiloissa. Vantaan vankilan osalta on todettava, että kyseinen laitos toimii pääasiassa tutkintavankilana, jolloin poistumisluvat ovat lähtökohtaisesti harvinaisia.

Tärkeän syyn perusteella anottujen poistumislupien perusteissa korostuivat perhesyyt (656 havaintoa) ja jokin muu syy (644 havaintoa). Muita luokiteltuja syitä esiintyi aineistossa huomattavasti vähemmän, joskin syiden kirjo oli moninaisempi verrattaessa eri perusteiden esiintymistä RP-perusteisissa poistumislupa-anomuksissa. Tämä kertoo lähinnä siitä, että poistumislupatyypit eroavat toisistaan, mutta eroja voitaneen pitää yllättävänkin pieninä. Molemmissa korostuu samat perusteet, joilla lupaa on anottu.

Suurin osa perheeseen liittyviä perusteita sisältäviä hakemuksia oli Suomenlinnan vankilassa (noin viidesosa). Toiseksi eniten perhesyitä esiintyi Vilppulan vankilan ratkaisemissa tapauksissa (noin 10 %). Laukaan vankilassa ja Keravan vankilan avo-osastolla jätetyt poistumislupa-anomukset sisälsivät perheeseen liittyviä syitä noin 9 prosenttia kaikista.

TS-perusteisia, jonkin muun syyn perusteella anottuja poistumislupia oli eniten Suomenlinnan (noin 17 %), Vilppulan (noin 11 %) ja Käyrän (noin 9 %) vankiloissa. Anomuksissa esitetyt muut syyt lukeutui asioihin, joista listaus esitetty jaksossa 5.2.

Ei syytä -kategorian esiintyminen vankilakohtaisessa tarkastelussa osoittaa, että suurin osa hakemuksista on jätetty Vanajan vankilan Ojoisten osastolla (noin 42 %). Kun osuutta suhteuttaa kyseisessä vankilassa anottujen ja ratkaistujen poistumislupa-asioiden lukumäärään (76), tarkoittaa se käytännössä kymmeniä päätöksiä. Toiseksi eniten ei syytä jätettyjä anomuksia oli Keravan vankilan avo-osastolla ja Jokelan vankilassa, kummassakin noin 11 prosenttia. Kun esitettyjä osuuksia suhteutetaan kyseisissä vankiloissa jätettyihin hakemusten määrään, voidaan todeta, että Keravan vankilan avo-osastolla ilman esitettyä syytä ratkaistuja anomuksia on vain kymmenkunta. Sen sijaan aineiston perusteella Jokelan vankilan ratkaisemista anomuksista, joita lähtökohtaisesti oli erittäin vähän, oli jätetty ilman syytä seitsemän. Ilman syytä jätetyistä poistumislupa-anomuksista noin kymmenen prosenttia oli Suomenlinnan vankilassa. Kyseisen vankilan käsittelemien hakemusten kokonaismäärään suhteutettuna osuus tarkoittaa lähes 30 hakemusta. Edellä esitettyjä huomioita on pidettävä ainoastaan suuntaa antavina, kun huomioidaan hakemusten tietojärjestelmään tallentamisen ja muut käsillä olevan aineiston näkökohdat.

Reflektoiden jakson 5.2 alussa esitettyjä kysymyksiä yhteenvetona voidaan todeta, että syyt, joiden perusteella vangit hakevat sekä rangaistusajan pituuden että tärkeän syyn poistumislupia ovat erittäin yhtenevät, jopa päällekkäiset. Rangaistusajan pituuden perusteella anotut poistumisluvat liittyivät lähinnä perheeseen liittyviin syihin tai joihinkin muihin syihin. Myös ei syytä anotut poistumisluvat olivat yleisiä. Tärkeän syyn perusteella anotuissa poistumisluvissa niin ikään korostuivat perhe ja muut syyt.

Tutkimus myös osoitti, että poistumislupajärjestelmää voidaan käyttää luovasti. Tämä tarkoittaa, että ennen L-ajan täyttymistä rangaistusajan suunnitelman toteutumista edistäviä asioita tuetaan TS-perusteisin poistumisin ja L-ajan täyttymisen jälkeen RP-poistumisin. Käytäntö esiintyi erityisesti perhesuhteiden perusteella anotuissa poistumisluvissa. Tältä osin myöntämisen perusteet ovat päällekkäisiä. Tutkimus antaa myös viitteitä siitä, että mikäli vangin L-aika on täyttynyt, kannustetaan asioiden hoitamiseen RP-poistumislupien puitteissa. Aineisto ei kuitenkaan mahdollista tarkempaa analyysiä siitä, esiintyykö edelleen eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisun kaltaisesta käytänteitä, jossa TS-perusteella anottu poistumislupa-anomus olisi hylätty sillä perusteella, että vanki voi hoitaa asiansa RP-perusteisella poistumisella vapautumisen ollessa lähellä.⁴ Ratkaisun kaltaisessa tilanteessa punninnan kohteena on asia ja se, täyttääkö kyseinen asia TS-perusteen. Tutkimusaineisto ei itsessään anna seikkaperäistä tietoa, jolla perusteen ja vangin tilanteen hienosyisempi tarkastelu olisi mahdollinen.

5.2.3 Erittäin tärkeän syyn perusteella anotut poistumisluvat

RP- ja TS-perusteisten poistumislupien lisäksi otimme tarkasteluun erittäin tärkeän syyn (ETS) perusteella päätetyt poistumislupa-asiat. ETS-perusteiset poistumisluvat tulivat lain-säädäntöön vankeuslain kokonaisuudistuksen myötä vuonna 2006.

ETS-perusteisia poistumislupapäätöksiä vuonna 2019 oli yhteensä 154 kappaletta. Tämän lisäksi erittäin tärkeän syyn ja rangaistusajan pituuden perusteella tehtyjä päätöksiä oli viisi. Näin ollen aineiston kooksi muodostui yhteensä 159 päätöstä. Lukumäärän ollessa näin vähäinen, kaikki päätökset otettiin tarkasteluun. Lukumäärällisesti arvioiden ETS-perusteisten poistumislupapäätösten määrä on tavanomainen edellisiin vuosiin verrattuna.

ETS-perusteisen poistumisluvan käyttöala on rajattu. VankL 14:5 §:n mukaan vangille on annettava lupa tarpeellisen valvonnan alaisena lyhyeksi aikaa poistua vankilasta Suomen alueelle vakavasti sairaana olevan lähimaisen tai muun läheisen tapaamista samoin kuin lähimaisen tai muun läheisen hautaan saattamista varten taikka muusta vastaavasta

4 EOAK 2196/4/07.

erittäin tärkeästä syystä. Muuksi erittäin tärkeäksi poistumisluvan perusteeksi voitaisiin katsoa omaisen joutuminen vakavaan onnettomuuteen. Edellä kuvatuissa tilanteissa poistumislupapäätös tehdään nimenomaisesti ETS-perusteella.

Lähtökohtana ETS-perusteisissa poistumisluvissa olisi luvan myöntäminen, ellei kyseessä olisi VankL 14:5.2 §:n mukainen tilanne. Sen mukaan: ”Lupa voidaan evätä, jos epäminen on tarpeen karkaamisen, vapauttamisyrittäksen tai uuden rikoksen estämiseksi taikka muusta vastaavasta painavasta syystä.”

Tarkastelemme seuraavaksi ETS-poistumislupien käyttöalaa. Poistumislupahakemuksissa esitetyt syyt koodattiin lainkohtaa mukaillen seuraavasti:

- a. hautajaiset
- b. sairastuminen
- c. muu
- d. ei syytä

Noin 75 prosenttia päätöksistä tehtiin suljetuissa laitoksissa. Vastaavasti avolaitoksissa tehtyjen päätösten osuus oli noin 25 prosenttia. Päätöksistä noin 72 prosenttia oli myönteisiä. Vastaavasti kielteisiä päätöksiä tehtiin noin 23 prosentissa tapauksista.

Taulukossa 18 esitetään kielteisten ja myönteisten päätösten jakautuminen eri laitostyyppien välillä. Valtaosa (noin 86 %) kielteisistä päätöksistä tehtiin suljetuissa laitoksissa. Avolaitoksissa tehtyjen kielteisten päätösten osuus oli noin 14 prosenttia. Myönteisistä päätöksistä noin 72 prosenttia tehtiin suljetuissa laitoksissa. Avolaitoksissa tehtyjen myönteisten päätösten osuus oli noin 28 prosenttia.

Taulukko 18. Kielteisten ja myönteisten päätösten jakautuminen laitostyyppien välillä (%).

	K	%	M	%
Suljettu laitos	38	86,4	82	71,9
Avolaitos	6	13,6	32	28,1
Yhteensä	44		114	

RP- ja TS-lupakategorioista poiketen kaikkiin ETS-perusteisiin poistumislupa-anomuksiin oli kirjattu vain yksi syy tai peruste saada poistumislupa. Suurimmassa osassa (noin 54 %) hakemuksia poistumisluvan tarvetta perusteltiin hautaan saattamisella (taulukko 19). Toiseksi eniten poistumislupaa oli perusteltu jollain muulla syyllä. Kyseisiä hakemuksia

aineistossa oli noin 23 prosenttia. Lähiomaisen sairastumiseen liittyvät syyt olivat noin 21 prosentissa hakemuksista. Muutamaaan hakemukseen liittyen tietojärjestelmä ei sisältänyt tietoja hakijan esittämistä poistumisen syystä tai tietoalueessa viitattiin liitteessä esitettyyn tietoon.

Taulukko 19. Poistumislupa-anomukseen kirjattujen syiden jakautuminen.

Syy	N	%
Hautajaiset	85	53,5
Sairastuminen	34	21,4
Muu	37	23,3
Ei syytä	3	1,9

Taulukkoon 20 on koottu hakemuksessa esitettyjen syiden jakautuminen myönteisten ja kielteisten päätösten välillä. Valtaosa päätöksistä oli siis myönteisiä. Eniten myönteisiä päätöksiä tehtiin poistumislupa-anomuksissa, joiden perusteena oli läheisen sairastuminen (noin 82 % kyseisellä perusteella haetuista luvista). Hautaan saattamisen vuoksi anottuja ETS-perusteisia poistumislupia myönnettiin noin 77 prosentissa kyseisellä perusteella anottuista poistumisluvista. Hautaan saattamiseen perusteella anotut, mutta kielteiset päätökset perustuivat pääsääntöisesti siihen, ettei edesmennyt henkilö ollut laissa tarkoitettu lähiomainen tai hakija on perunut anomuksensa. Muilla perusteilla ETS-poistumislupia myönnettiin noin 54 prosentissa kyseisellä perusteella anotuista poistumisluvista.

Taulukko 20. Anomukseen kirjattujen syiden jakautuminen päätöslajin suhteen.

Syy	Päätöslaji	
	M	K
Hautajaiset	76,5	23,5
Sairastuminen	82,4	17,6
Muu	54,1	45,9

Aineiston analysoinnin yhteydessä kiinnitimme erityistä huomiota muu -kategoriaan luokiteltaviin ETS-perusteella päätettyihin poistumislupiin. Kyseiseen kategoriaan kuuluvia perusteita esiintyi toiseksi eniten. Kuten aiemmin todettu, lain esitöissä on otettu kantaa, millainen asia voisi tulla muuna syynä kyseeseen ETS-poistumislupien kohdalla.⁵ Hallituksen esityksen mukaan muuna ETS-lupaan rinnastettavana syynä voitaisiin pitää esimerkiksi omaisen joutumista vakavaan onnettomuuteen.

Vuoden 2019 ETS-perusteella tehtyjä poistumislupapäätöksiä koskevassa aineistossa muuksi syyksi oli kirjattu seuraavat asiat:

- puolison raskaus/synnytys
- ristiäiset
- auto- ja veneasioiden hoito Trafissa
- henkilökortin hankinta
- yrityksen asioiden hoito
- silmälasien haku, lasien hankinta
- pankkiasia
- passikuva
- lapsen tapaaminen
- perhesuhteet
- lääkärissä käynti
- asunnon tyhjentäminen
- vihkeminen
- koulutuskokeilu
- äänestäminen vaaleissa
- kiinteistön myyntiin liittyvä asia (ulosottomyynti)
- tulevan putkiremontin valmistelu
- ajokorttiasia
- tarkastusoikeuden käyttäminen
- oikeudenkäynti

Edellä mainittu listaus on kattava. Listaus on sinänsä mielenkiintoinen, sillä mikään esitetyistä syistä ei rinnastune lainsäätäjän tarkoittamaksi muuksi syyksi. Listauksessa esitetyt syyt poistumislupalle ovat hyvin samankaltaisia, joita esiintyy RP- tai TS-perusteisissa poistumislupa-anomuksissa. Lisäksi lähestulkoon puolet (16 kappaletta) muulla syyllä perustelluista hakemuksista oli jätetty joko RP- tai TS-perusteisina, mutta joissa päätösperusteeksi oli kirjattu ETS. Lopuissa tapauksissa hakemus oli jätetty ETS-perusteisena. Yhtäältä tämä osoittaa kirjavuutta päätöksenteossa, mihin eduskunnan oikeusasia-mies on ottanut kantaa. Toisin sanoen, päätöksen ja hakemuksen tulisi kuulua samaan

5 HE 263/2004 vp, 186.

poistumislupakategoriaan.⁶ Käsillä olevassa aineistossa ETS-lupakategorian käyttöalaa on siis laajennettu lainsäätäjän tarkoittaman käyttöalan ulkopuolelle, erityisesti niissä tapauksissa, joissa päätös on ollut myönteinen. Toisaalta havainto kertoo EOA:n ratkaisussa todetusta puutteesta poistumislupa-anomuskaavakkeessa, jossa ei ole lainkaan mahdollista valita poistumislupa-anomuksen perusteeksi. Kyseisessä tapauksessa vanki haki poistumislupaa tavatakseen vakavasti sairaana ollutta lähiomaista. Vanki oli merkinnyt hakemukseen syyksi TS (tärkeä syy) ja asia käsiteltiin sellaisena. Oikeusasiamiehen mukaan hakemus olisi tullut käsitellä erittäin tärkeän syyn (ETS) perusteella haettuna poistumislupana. Vaikka poistumisluvan hakemiseen tarkoitettussa lomakkeessa ei ollut vaihtoehtoa erittäin tärkeä syy, hakijan valitsemasta vaihtoehdosta huolimatta asia olisi tullut ratkaista todellisen syyn perusteella. Oikeusasiamiehen mukaan Rikosseuraamuslaitoksen tulee varmistua siitä, että lomakkeissa ei ole tämänkaltaisia puutteita.⁷

Aineiston lähempi tarkastelu osoitti, että muu syy oli tyypillinen erityisesti suljetuissa laitoksissa päätetyissä ETS-perusteisissa poistumisluvissa (noin 76 % päätöksistä). Muulla syyllä perusteltuja hakemuksia ja kyseisiin hakemuksiin annettuja päätöksiä esiintyi 14 eri laitoksessa, joista kahdessa suljetussa laitoksessa (Oulu ja Turku) tehdyt päätökset muodostivat valtaosan (hieman yli puolet). Havainnot antavat aiheen kiinnittää käytännössä huomiota ETS-perusteisten poistumislupien käyttöalaaan. Lisäksi aineisto sisälsi 59 tapausta (reilu kolmannes kaikista ETS-perusteella ratkaistuista poistumisluvista), joissa poistumislupaa oli anottu TS-perusteella, mutta päätös tehty ETS-perusteella. Edellä kuvattu, poistumisluvan perusteeksi kirjattu muu syy kuvastaa tällaisia tilanteita. Oikeusasiamiehen ratkaisutoiminnan kautta annettua päätösperustetta koskevaa ohjeistusta mukaillen kyseisissä tilanteissa myös ratkaisun olisi tullut olla TS-perusteinen ratkaisu, joskin kyseinen ratkaisu ei ole ollut käytössä sinä aikana, jolta aineisto on peräisin. Aineiston pohjalta tehty havainto kertoo lähtökohtaisesti siitä, että käytäntö on ollut yleisempi, ei vain yksittäiseen ratkaisuun liittyvä tilanne.

6 Tapauksessa oli kyse rahanvedosta TS- ja RP-perusteiden käyttöalan välillä, mutta tapaus on lopputulemaltaan analogisesti sovellettavissa myös ETS-perusteella päätettyihin poistumislupiin (EOAK 2225/2/10). Kyseisessä tapauksessa eräessä vankilassa myönnettiin poistumislupa tärkeästä syystä siihen saakka, kunnes vangille oli mahdollista myöntää poistumislupa rangaistusajan pituuden perusteella. Sen jälkeen lupa myönnettiin pääsääntöisesti rangaistusajan pituuden perusteella, vaikka vanki oli hakenut poistumislupaa tärkeästä syystä ja sellainen syy oli olemassa. Oikeusasiamiehen mukaan käytäntö oli virheellinen. Mikäli vanki hakee tärkeän syyn perusteella poistumislupaa ja poistumisluvulle esitetty peruste arvioidaan sellaiseksi, että se täyttää kyseisen poistumisluvan edellytykset, poistumislupa on myönnettävä tärkeän syyn perusteella. Kun vangilla on esimerkiksi terveydenhuoltoon liittyvä tärkeä syy hänen hakiessaan poistumislupaa ja muut poistumisluvan edellytykset täyttyvät, hänelle tulee myöntää poistumislupa terveysperusteella, jolla se on haettu, eikä rangaistusajan pituuden perusteella.

7 EOAK/5411/2020.

5.2.4 Poistumisluvan kesto

Tutkimusaineistosta 2 on mahdollista laskea myönnettyjen poistumislupien keskimäärisiä kestoja koskevia tietoja. Myönnettyjä lupia, joissa perusteena oli ETS, TS, RP tai näiden yhdistelmä, oli yhteensä 13315. Näiden lupien kestoja oli mahdollista tarkastella kahden eri mittarin valossa, joista ensimmäinen kertoo poistumisluvan keston ilman matka-aikoja (puuttuvia tietoja noin 11 % luvista), toinen matka-aikojen kanssa (puuttuvia tietoja noin 2,5 % luvista). Näitä muuttujia koskevat tiedot raportoidaan kaikille niille poistumisluvulle, joista kesto oli laskettavissa.

Koko aineistossa keskimääräinen poistumisluvan kesto ilman matka-aikaa oli 19,8 tuntia (mediaani 12 h), matka-ajan kanssa 22,5 tuntia (mediaani 13,5 h). Keskimääräinen kesto vaihteli perusteen mukaan. ETS-perustaisen luvan mediaanikesto oli 5 tuntia (matka-aikojen kanssa 9,4 h), TS-perusteisen luvan 8 tuntia (matka-aikojen kanssa 15 h) ja RP-perusteisen luvan 24 tuntia (matka-aikojen kanssa 26 h). Keskimäärin pisimpiä olivat TS+RP-perusteiden yhdistelmät, joiden mediaanikesto ilman matka-aikaa oli 48 tuntia.

ETS- ja TS-perusteisten lupien keskimääräisissä kestoissa oli jonkin verran eroja laitostyyppin mukaan. Erityisesti ETS-perusteiset luvat olivat keskimäärin lyhyempiä suljetuissa laitoksissa, ja myös TS-perusteisissa luvissa keskimääräinen avolaitoksen myöntämä lupa oli noin 5 tuntia pidempi avolaitoksessa. Matka-ajat huomioiden erot ovat vielä hieman suurempia (16,1 h vs. 8,5 h).

Taulukko 21. Poistumislupien keskimääräiset pituudet laitostyyppin mukaan.

Laitostyyppi	Peruste	Ilman matka-aikaa			Matka-ajalla		
		Lkm	Keskiarvo	Mediaani	Lkm	Keskiarvo	Mediaani
Avovankila	ETS	20	19.3	12.0	23	23.3	12.0
Avovankila	ETS+RP	3	20.7	24.0	3	32.8	36.0
Avovankila	RP	4 875	25.2	24.0	4 821	28.1	26.0
Avovankila	TS	5 006	12.4	8.0	5 790	16.1	10.5
Avovankila	TS+RP	555	46.1	48.0	567	55.3	55.0
Suljettu vankila	ETS	45	6.0	3.0	85	5.6	4.0
Suljettu vankila	ETS+RP	1	3.0	3.0	1	6.0	6.0
Suljettu vankila	RP	777	24.2	24.0	810	27.9	26.0
Suljettu vankila	TS	597	7.7	4.0	840	8.5	4.0

Laitostyyppi	Peruste	Ilman matka-aikaa			Matka-ajalla		
		Lkm	Keskiarvo	Mediaani	Lkm	Keskiarvo	Mediaani
Suljettu vankila	TS+RP	27	33.8	24.0	35	37.0	32.5
Kaikki	ETS	65	10.1	5.0	108	9.4	5.0
Kaikki	ETS+RP	4	16.2	18.0	4	26.1	30.5
Kaikki	RP	5 652	25.1	24.0	5 631	28.1	26.0
Kaikki	TS	5 603	11.9	8.0	6 630	15.1	10.0
Kaikki	TS+RP	582	45.6	48.0	602	54.2	54.6
Yhteensä		11906	19.8	12.0	12975	22.5	13.5

Poistumislupien keskimääräiset pituudet vankiloittain ilman matka-aikaa ja matka-ajan kanssa vuonna 2019 ilmenevät liitteestä 4.

5.3 Aineisto 3 – Vuonna 2019 vapautuneiden vankeusvankien poistumislupien käyttö

Vuonna 2019 vapautuneet 2 945 vankeusvankia hakivat poistumislupia yhteensä 16 489 kertaa, ja näistä poistumisluvista myönnettiin 12 980, eli noin 79 prosenttia. Vankikohdainen myönteisten lupapäätösten osuus oli noin 67 prosenttia niiden vankien joukossa, jotka hakivat poistumislupaa vähintään kerran. Yhtä vankia kohden hakemuksia oli keskimäärin 5,6, ja poistumislupia myönnettiin keskimäärin 4,4 vankeuskauden aikana. Hakemuksista 49 prosenttia oli TS-perusteisia, 45 prosenttia RP-perusteisia, viisi prosenttia näiden yhdistelmiä ja alle prosentti ETS-perusteisia.

Taulukossa 22 kuvataan vankiaineiston keskeiset taustamuuttujat. Vuonna 2019 vapautuneista 2 945 vankeusvangista 53 prosenttia vapautui suljetusta laitoksesta, 47 prosenttia avolaitoksista. Vangeista 11 prosenttia oli Vankitietojärjestelmän kirjauksen mukaan ulkomaalaistaustaisia ja 8 prosenttia naisia, ja keski-ikä oli 37 vuotta. 43 prosenttia suoritti alle kolmen kuukauden vankeusrangaistusta, ja 19 prosenttia oli ensikertalaisia.

Loimme vankikohtaista tarkastelua varten ensin muuttujan, joka kuvaa poistumislupien hakemista ja saamista koko vankeuskauden aikana, jakaen vangit poistumislupia saaneisiin, poistumislupia hakeneisiin (mutta vain kielteisiä päätöksiä saaneisiin) ja poistumislupia hakemattomiin. Tämä tarkastelu osoittaa, että noin 42 prosenttia vangeista ei hakenut

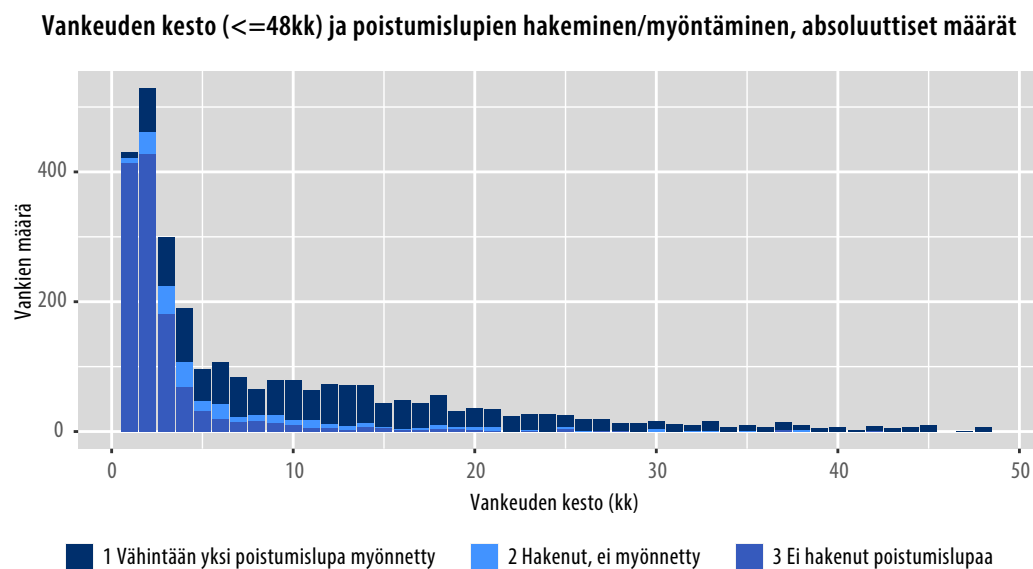
poistumislupaa kertakaan vankeuskauden aikana. Noin yhdeksän prosenttia vangeista haki, muttei saanut poistumislupaa, ja lopulle noin 49 prosentilla vangeista myönnettiin poistumislupa vähintään kerran vankeuskauden aikana.

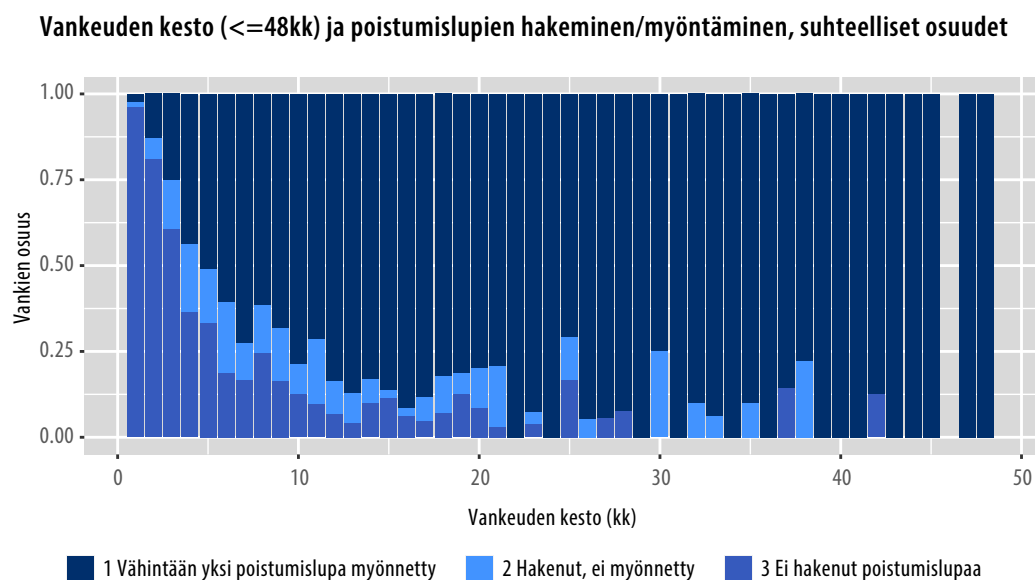
Taulukko 22. Poistumislupien hakeminen ja vankien taustatekijät vuonna 2019 vapautuneiden vankien aineistossa (n=2 945).

Muuttuja	Luokka	N	%
Vapauttamislaitos	Suljettu	1 552	53 %
	Avo	1 393	47 %
Ulkomaalaistausta	Ei	2 607	89 %
	Kyllä	338	11 %
Vankeuden kesto	alle 3kk	1 253	43 %
	3-6 kk	396	13 %
	6-12 kk	443	15 %
	12-24 kk	516	18 %
	24+ kk	337	11 %
Vankilakertaisuus	1 krt	545	19 %
	2-4 krt	867	29 %
	5-9 krt	760	26 %
	10+ krt	773	26 %
Ikä vapautuessa	-30v	869	30 %
	30-40v	1 057	36 %
	40-v	1 019	35 %
Sukupuoli	Mies	2 718	92 %
	Nainen	227	8 %
Poistumislupien hakeminen	Vähintään yksi poistumislupa myönnetty	1 431	49 %
	Haki poistumislupaa vähintään kerran, ei myönnetty	263	9 %
	Ei hakenut poistumislupaa	1 251	43 %
Yhteensä		2 945	

Vankikohtaisessa tarkastelussa käy kuitenkin ilmi, että verrattain suuri poistumislupia hakemattomien vankien osuus selittyy ennen kaikkea lyhyitä tuomioita suorittavien vankien määrällä. Tämä näkyy kuviosta 5, jossa poistumislupien hakemista kuvaava muuttuja ristiintaulukoitu vankeuskauden pituuden kanssa. Keskimääräinen vankeuskauden pituus aineistossa on noin 11 kuukautta, mutta jakauma on vahvasti oikealle vino, ja määrällisesti yleisimpiä ovat alle 3 kuukauden mittaiset tuomiot. Sama ilmenee kuviosta 6, jossa poistumislupien hakeminen ja myöntäminen on suhteutettu vankeuden kesto.

Kuvio 5. Laitosaika ja poistumislupien hakeminen koko vankeuskauden aikana (alle 48kk vankeusrangaistukset).

Kuvio 6. Poistumislupien hakeminen ja myöntäminen suhteutettuna vankeuden keston.

Poistumislupia haetaan harvoin lyhyiden tuomioiden aikana, sillä noin 81 prosenttia alle 3 kuukauden tuomion suorittaneista ei ole hakenut poistumislupaa (Taulukko 23). Poistumislupia hakeneiden osuus kasvaa tämän jälkeen nopeasti, ja esimerkiksi 12–24 kuukauden vankeusrangaistuksia suorittaneista valtaosalle (87 %) on myönnetty vähintään yksi poistumislupa, ja ainoastaan 7 prosenttia ei ole hakenut poistumislupaa.

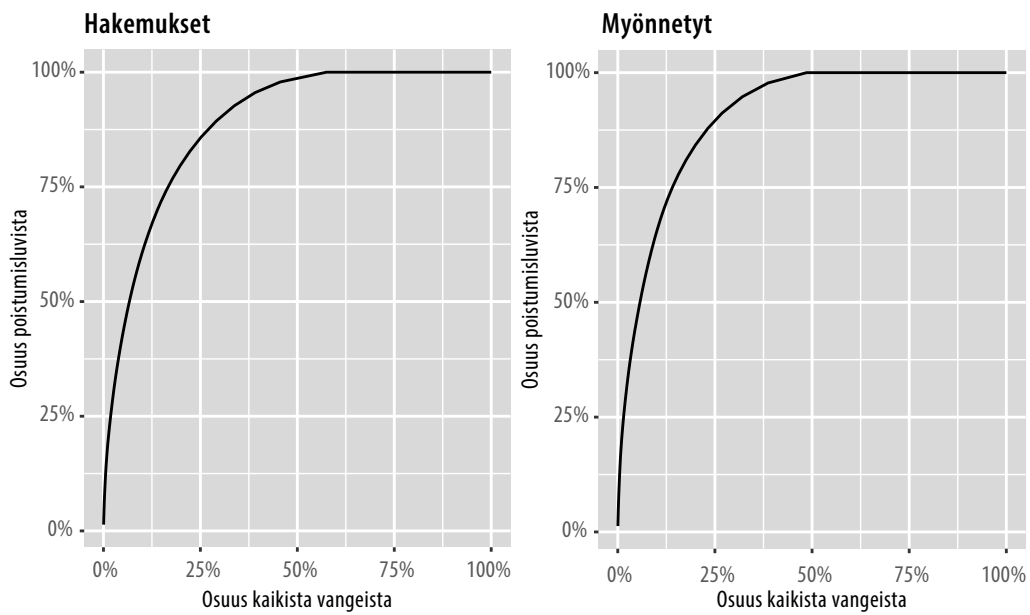
Poistumislupien hakemisessa havaitaan muitakin systemaattisia eroja vankien taustojen mukaan. Luvussa 5.1 todettu avolaitosten ja suljettujen vankiloiden välinen ero poistumislupien hakemisessa ja myöntämisessä näkyy selvästi myös vapauttamislaitoksen mukaisessa tarkastelussa. Hieman yli puolet vuonna 2019 vapautuneista vangeista vapautui suljetusta laitoksesta, ja heistä hieman alle joka kolmas oli saanut vähintään yhden poistumisluvan, ja yli puolet ei edes hakenut poistumislupaa. Sen sijaan avolaitoksista vapautuneista vangeista noin kahdelle kolmesta oli myönnetty vähintään yksi poistumislupa. Ensikertalaiset vangit näyttävät saavan hieman uusijoita useammin poistumislupia. Iän, sukupuolen ja ulkomaalaistaustan yhteys poistumislupien saamiseen näyttää näin tarkasteluna kohtalaisen heikolta, eikä voida sanoa, että jokin vankiryhmä jäisi kokonaan poistumislupajärjestelmän ulkopuolelle.

Taulukko 23. Poistumislupien hakeminen ja myöntäminen vangin taustatekijöiden mukaan.

		Vähintään yksi poistumislupa	Ei myönnetty	Ei hakenut	Yhteensä
Vapauttamislaitos	Suljettu	493 (31.8 %)	193 (12.4 %)	866 (55.8 %)	1 552 (100.0 %)
	Avo	938 (67.3 %)	70 (5.0 %)	385 (27.6 %)	1 393 (100.0 %)
Ulkomaalaistausta	Ei	1 257 (48.2 %)	216 (8.3 %)	1 134 (43.5 %)	2 607 (100.0 %)
	Kyllä	174 (51.5 %)	47 (13.9 %)	117 (34.6 %)	338 (100.0 %)
Vankeuden kesto	1 alle 3kk	152 (12.1 %)	83 (6.6 %)	1 018 (81.2 %)	1 253 (100.0 %)
	2 3-6 kk	195 (49.2 %)	75 (18.9 %)	126 (31.8 %)	396 (100.0 %)
	3 6-12 kk	324 (73.1 %)	56 (12.6 %)	63 (14.2 %)	443 (100.0 %)
	4 12-24 kk	447 (86.6 %)	35 (6.8 %)	34 (6.6 %)	516 (100.0 %)
	5 24+ kk	313 (92.9 %)	14 (4.2 %)	10 (3.0 %)	337 (100.0 %)
Vankilakertaisuus	1 1 krt	355 (65.1 %)	50 (9.2 %)	140 (25.7 %)	545 (100.0 %)
	2 2-4 krt	417 (48.1 %)	76 (8.8 %)	374 (43.1 %)	867 (100.0 %)
	3 5-9 krt	345 (45.4 %)	65 (8.6 %)	350 (46.1 %)	760 (100.0 %)
	4 10+ krt	314 (40.6 %)	72 (9.3 %)	387 (50.1 %)	773 (100.0 %)
Ikä vapautuessa	1 -30v	418 (48.1 %)	79 (9.1 %)	372 (42.8 %)	869 (100.0 %)
	2 30-40v	482 (45.6 %)	105 (9.9 %)	470 (44.5 %)	1 057 (100.0 %)
	3 40-v	531 (52.1 %)	79 (7.8 %)	409 (40.1 %)	1 019 (100.0 %)
Sukupuoli	Mies	1 301 (47.9 %)	244 (9.0 %)	1 173 (43.2 %)	2 718 (100.0 %)
	Nainen	130 (57.3 %)	19 (8.4 %)	78 (34.4 %)	227 (100.0 %)
Yhteensä		1 431 (48.6 %)	263 (8.9 %)	1 251 (42.5 %)	2 945 (100.0 %)

Yllä olevat tarkastelut eivät vielä kerro paljoakaan siitä, miten poistumislupien määrät vaihtelevat vankiryhmittäin. Aiemmassa poistumislupia koskeneessa tilastollisessa selvityksessä todettiin valtaosan poistumisluvista kasautuvan verrattain pienelle vähemmistölle vankeja (Rikosseuraamusvirasto 2004). Vaikka kyseisen selvityksen aineisto ei ole täysin vertailukelpoinen nyt käytössä olleeseen, voidaan kasautumisen todeta olevan edelleen kohtalaisen voimakasta. Vuonna 2019 vapautuneiden vankien aineistossamme havaitaan, että yksi prosentti vangeista haki noin 18 % kaikista poistumisluvista, ja puolet poistumislupahakemuksista kasautui reilulle kuudelle prosentille kaikista vangeista. Enimmillään vanki haki poistumislupaa 226 kertaa. Myönnettyjen lupien kasautuminen on vielä hieman voimakkaampaa, sillä yksi prosentti vangeista sai 20 prosenttia kaikista luvista, ja vajaat kuusi prosenttia puolet kaikista poistumisluvista. Nämä tiedot esitetään kuvioissa 7 ja 8, joissa vangit on ensin järjestetty poistumislupien määrän mukaiseen järjestykseen x-akselille, ja y-akseli kuvaa vastaavasti sitä, kuinka suuresta osasta kaikki poistumislupia tietty vankien osuus vastaa.

Kuviot 7. ja 8. Poistumislupahakemusten ja myönnettyjen poistumislupien kasautuminen vankitasolla

On ilmeistä, että keskeinen poistumislupien kasautumista selittävä syy löytyy vankeuskausien kestosta. Taulukossa 24 esitetään poistumislupahakemusten määrien keskiarvoja vangin taustan mukaan, ja tarkastelusta havaitaan poistumislupahakemusten määrän kasvavan systemaattisesti vankeuden keston myötä. Tämä yhteys selittyy vain osin RP-perustaisilla luvilla, sillä myös TS-perustaisten lupien määrä lisääntyy selvästi vankeuden keston myötä.

Taulukko 24. Poistumislupahakemusten määrät (keskiarvo) vangin taustatekijöiden mukaan (n=2 945).

		Yhteensä	Avolaitoksessa	Suljetussa laitoksessa	Eri vankiloita	RP	TS	ETS
Vapauttamislaitos	Suljettu	2.82	1.33	1.49	0.65	1.34	1.26	0.05
	Avo	8.70	7.86	0.83	1.00	3.86	4.35	0.04
Ulkomaalaistausta	Ei	5.50	4.26	1.24	0.80	2.33	2.80	0.05
	Kyllä	6.36	5.69	0.67	0.91	4.08	2.16	0.01
Vankeuden kesto	1 alle 3kk	0.35	0.28	0.08	0.19	0.10	0.24	0.00
	2 3-6 kk	2.33	1.83	0.49	0.77	1.02	1.16	0.02
	3 6-12 kk	4.39	3.67	0.72	1.04	1.62	2.63	0.01
	4 12-24 kk	8.81	7.52	1.29	1.34	3.57	4.78	0.07
	5 24+ kk	25.62	19.13	6.49	2.08	12.94	10.77	0.24
Vankilakertaisuus	1 1 krt	10.34	8.88	1.46	1.07	5.28	4.54	0.04
	2 2-4 krt	5.27	4.20	1.06	0.78	2.28	2.66	0.03
	3 5-9 krt	4.37	3.22	1.14	0.77	1.81	2.26	0.05
	4 10+ krt	3.84	2.70	1.14	0.72	1.59	1.96	0.05
Ikä vapautuessa	1 -30v	4.15	3.40	0.75	0.79	1.85	2.13	0.03
	2 30-40v	5.28	4.08	1.20	0.82	2.44	2.48	0.05
	3 40-v	7.16	5.65	1.51	0.83	3.21	3.48	0.05
Sukupuoli	Mies	5.57	4.38	1.18	0.81	2.55	2.70	0.04
	Nainen	5.99	4.90	1.09	0.88	2.28	3.01	0.05

Poistumislupahakemusten määrät vaihtelevat muidenkin vankikohtaisten muuttujien mukaan. Kun suljetusta laitoksesta vapautunut vanki on hakenut poistumislupaa keskimäärin 2,8 kertaa, on vastaava määrä avolaitoksesta vapautuneilla 8,7. Vaikka merkittävä osa avolaitoksesta vapautuneista on suorittanut tuomiostaan osan suljetussa laitoksessa, on poistumislupahakemukset tehty yleensä avolaitoksessa. Tämä pätee myös tärkeän syy perusteella haettuihin poistumislupiin. Ensimmäistä kertaa vankilasta vapautuneet ovat hakeneet poistumislupia muita enemmän, samoin kuin iäkkäämmät ja suomalaistaustaiset vangit.

Yhteydet näyttävät pääosin samalta, jos hakemusten sijaan tarkastellaan myönnettyjen poistumislupien määriä taulukossa 25.

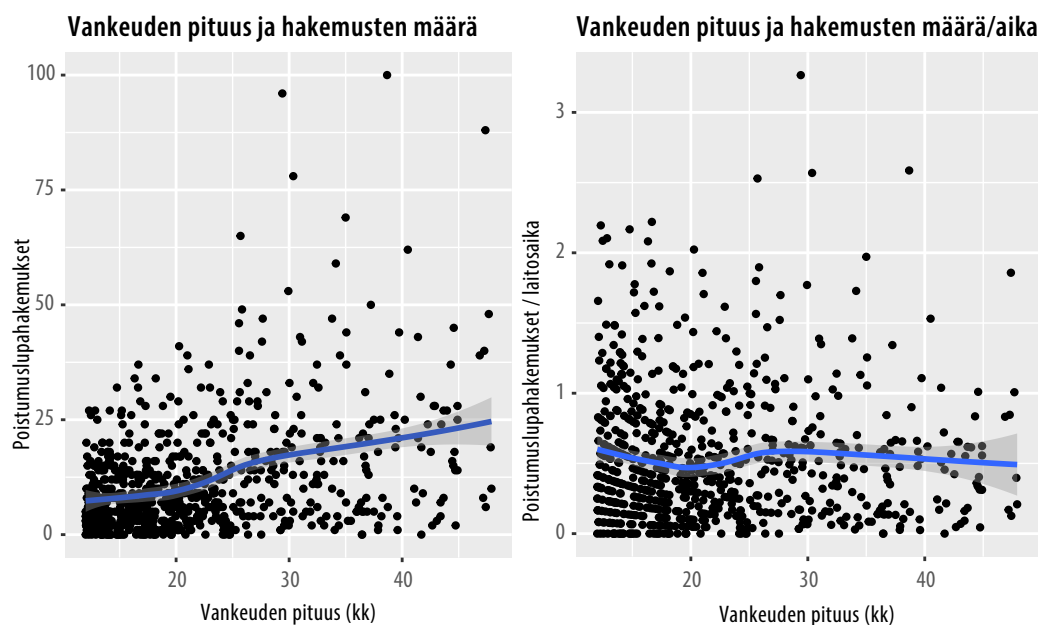
Taulukko 25. Myönnettyjen poistumislupien määrät (keskiarvo) vangin taustatekijöiden mukaan (n=2 945).

		Yhteensä	RP	TS	ETS
Vapauttamislaitos	Suljettu	1.80	0.86	0.82	0.03
	Avo	7.32	3.36	3.56	0.03
Ulkomaalaistausta	Ei	4.35	1.89	2.19	0.04
	Kyllä	4.85	3.23	1.54	0.01
Vankeuden kesto	1 alle 3kk	0.21	0.06	0.15	0.00
	2 3-6 kk	1.47	0.62	0.78	0.01
	3 6-12 kk	3.14	1.09	1.97	0.01
	4 12-24 kk	6.87	2.79	3.76	0.05
	5 24+ kk	21.34	11.18	8.64	0.17
Vankilakertaisuus	1 1 krt	8.66	4.54	3.69	0.03
	2 2-4 krt	4.16	1.83	2.06	0.02
	3 5-9 krt	3.34	1.40	1.74	0.04
	4 10+ krt	2.74	1.13	1.43	0.04
Ikä vapautuessa	1 -30v	3.07	1.35	1.61	0.03
	2 30-40v	4.03	1.93	1.84	0.03
	3 40-v	5.95	2.74	2.83	0.04
Sukupuoli	Mies	4.36	2.04	2.09	0.03
	Nainen	5.01	2.07	2.38	0.04

Vaikka lyhyiden vankeustuomioiden suuri osuus selittääkin pitkälti sitä, miksi merkittävä osa vangeista ei hae poistumislupia, vaihtelee sekä haettujen että myönnettyjen poistumislupien määrä myös pidempiä tuomioita suorittaneiden välillä. Tämä käy ilmi kuvioista 9 ja 10, joissa tarkastelu on rajattu 1–4 vuoden mittaisia vankeuskausia suorittaneisiin vankeihin. Kuviossa 9 on vasemmalla ensin esitetty poistumislupahakemusten kokonaismäärä vankeuskauden aikana suhteessa vankeuskauden pituuteen, oikealla on vastaava kuvio 10 siten, että hakemusten määrä on jaettu vankeuskauden pituudella.

Vasemmanpuolinen kuvio osoittaa vankeuskauden pituuden selvän yhteyden poistumislupahakemusten määrään, kun taas oikeanpuoleinen kuvio viittaa siihen, että vankeuden kestoon suhteutettuna (poistumislupahakemusten määrä/vankeuskauden pituus kuukausina) erot lyhyempiä ja pidempiä tuomioita suorittaneiden välillä ovat keskimäärin pieniä. Toisin sanoen aiemmin havaittu vankeuskauden pituuden yhteys poistumislupien määrään selittyy pitkälti sillä, että pidempien tuomioiden aikana ehditään hakea poistumislupia useammin. Molemmista kuvista havaitaan, että poistumislupahakemusten määrä vaihtelee merkittävästi myös yhtä pitkiä tuomioita suorittaneiden vankien välillä.

Kuviot 9. ja 10. Vankeuskauden pituus ja poistumislupahakemusten määrä (absoluuttinen + laitosajkaan suhteutettu).

Kun tarkastelemme vain niitä vankeja, jotka ylipäättään hakivat poistumislupia, havaitsemme, että noin 31 prosenttia vangeista sai kaikki hakemansa luvat. 45 prosentille myönnettiin yli puolet haetuista luvista. 15 prosenttia lupia hakeneista ei saanut lupaa kertaakaan. Todennäköisyys poistumislupien saamisessa vaihtelee jossain määrin vangin taustojen mukaan. Suljetuista vankiloista vapautuneiden ja lyhyitä tuomioita suorittaneiden hakemukset päätyvät muita useammin kielteiseen päätökseen. Vankilakertaisuuden merkitys näyttää pienemmältä, kuten myös vangin iän. Ulkomaalaistaustaisten vankien hakemukset päätyvät hieman useammin kielteiseen päätökseen, kun taas naisvangit ovat yliedustettuna joukossa, jotka saivat kaikki hakemansa poistumisluvat.

Taulukko 26. Myönnettyjen poistumislupien osuus kaikista hakemuksista vangin taustatekijöiden mukaan (vain poistumislupia hakeneet vangit, n=1 694).

Myönteisten päätösten osuus kaikista hakemuksista

		0 %	1-49 %	50-99 %	100 %
Vapauttamislaitos	Suljettu	193 (28.1 %)	88 (12.8 %)	261 (38.0 %)	144 (21.0 %)
	Avo	70 (6.9 %)	47 (4.7 %)	506 (50.2 %)	385 (38.2 %)
Ulkomaalaistausta	Ei	216 (14.7 %)	124 (8.4 %)	666 (45.2 %)	467 (31.7 %)
	Kyllä	47 (21.3 %)	11 (5.0 %)	101 (45.7 %)	62 (28.1 %)
Vankeuden kesto	1 alle 3kk	83 (35.3 %)	14 (6.0 %)	25 (10.6 %)	113 (48.1 %)
	2 3-6 kk	75 (27.8 %)	19 (7.0 %)	81 (30.0 %)	95 (35.2 %)
	3 6-12 kk	56 (14.7 %)	34 (8.9 %)	159 (41.8 %)	131 (34.5 %)
	4 12-24 kk	35 (7.3 %)	44 (9.1 %)	277 (57.5 %)	126 (26.1 %)
	5 24+ kk	14 (4.3 %)	24 (7.3 %)	225 (68.8 %)	64 (19.6 %)
Vankilakertaisuus	1 1 krt	50 (12.3 %)	18 (4.4 %)	205 (50.6 %)	132 (32.6 %)
	2 2-4 krt	76 (15.4 %)	39 (7.9 %)	209 (42.4 %)	169 (34.3 %)
	3 5-9 krt	65 (15.9 %)	37 (9.0 %)	183 (44.6 %)	125 (30.5 %)
	4 10+ krt	72 (18.7 %)	41 (10.6 %)	170 (44.0 %)	103 (26.7 %)
Ikä vapautuessa	1 -30v	79 (15.9 %)	60 (12.1 %)	212 (42.7 %)	146 (29.4 %)
	2 30-40v	105 (17.9 %)	39 (6.6 %)	264 (45.0 %)	179 (30.5 %)
	3 40-v	79 (13.0 %)	36 (5.9 %)	291 (47.7 %)	204 (33.4 %)
Sukupuoli	Mies	244 (15.8 %)	132 (8.5 %)	707 (45.8 %)	462 (29.9 %)
	Nainen	19 (12.8 %)	3 (2.0 %)	60 (40.3 %)	67 (45.0 %)
Yhteensä		263 (15.5 %)	135 (8.0 %)	767 (45.3 %)	529 (31.2 %)

Tarkastelimme lopuksi vielä vankien taustatekijöiden yhteyttä sekä myönteisten poistumislupapäätösten vankeusaikaan suhteutettuun määrään että myönteisten poistumislupapäätösten osuuteen lineaarisen regressiomallin avulla. Regressiomallin avulla voidaan vakioida taustamuuttujien yhteydet vastemuuttujiin samanaikaisesti, ja tarkastella, säilyykö esimerkiksi vapauttamislaitoksen tyyppin yhteys poistumislupiin senkin jälkeen, kun eri laitoksista vapautuneiden vankien erot vankeuden kestossa ja vankilakertaisuudessa on huomioitu. Regressiomallin tulosten keskeinen havainto on se, että vapauttamislaitoksen tyyppiä lukuun ottamatta yhteydet vangin taustojen ja poistumislupien saamisen välillä heikkenevät selvästi. Vankeuden keston osalta jäljelle jää lähinnä ero lyhyimpiä tuomioita suorittaneiden ja muiden vankien välillä. Sen sijaan kun tarkastellaan niitä taustamuuttujia, jotka ennustavat korkeampaa todennäköisyyttä myönteiselle lupapäätökselle, havaitaan edelleen yhteys vankeuden keston, mutta myös ulkomaalaistaustaan ja sukupuolen suhteen. Toisin sanoen pitkiä tuomioita suorittavat, suomalaistaustaiset ja naiset näyttävät saavan hieman useammin myönteisiä lupapäätöksiä. Vankilakertaisuudella ei ole kummassakaan mallissa tilastollisesti merkitsevää yhteyttä poistumislupiin. Vaikuttaa siten siltä, että montakaan aiempaa vankeustuomiota ei kategorisesti estä poistumisluvan saamista.

Taulukko 27. Taustamuuttujien yhteys myönteisten poistumislupapäätösten määrään sekä myönteisten lupapäätösten osuuteen (vain vangit, joilla hakemuksia). Lineaarisen regressiomallin regressiokertoimet (b), keskvirheet (SE) ja tilastollinen merkitsevyys (* = p-arvo < 0.05)

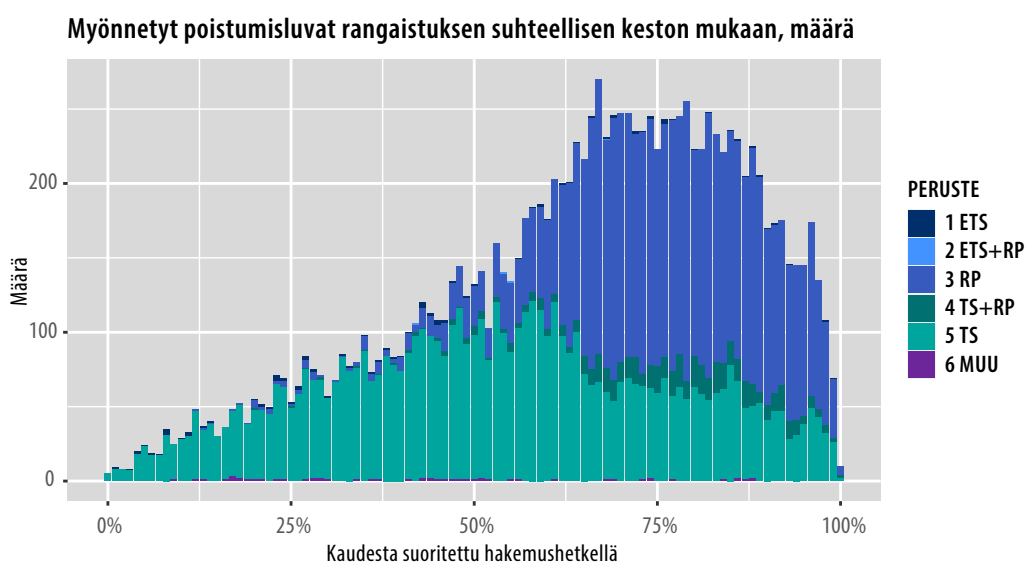
		Myönteiset / laitos aika			Myönteisten osuus		
		b	SE	p<0.05	b	SE	p<0.05
Vapauttamislaitos	Suljettu						
	Avo	0.33	0.02	*	0.29	0.02	*
Ulkomaalaistausta	Ei						
	Kyllä	-0.01	0.02		-0.10	0.02	*
Vankeuden kesto	1 alle 3kk						
	2 3-6 kk	0.20	0.02	*	0.05	0.03	
	3 6-12 kk	0.19	0.02	*	0.14	0.03	*
	4 12-24 kk	0.25	0.02	*	0.19	0.03	*
	5 24+ kk	0.29	0.03	*	0.26	0.03	*
Vankilakertaisuus	1 1 krt						
	2 2-4 krt	0.03	0.02		0.02	0.02	
	3 5-9 krt	0.04	0.02		0.01	0.02	
	4 10+ krt	0.05	0.03		-0.03	0.03	

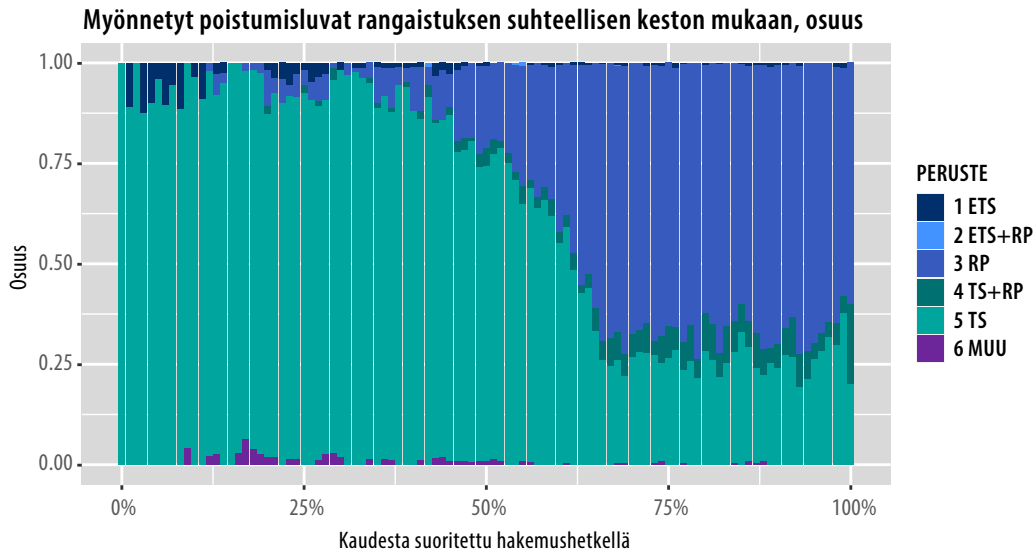
		Myönteiset / laitos aika			Myönteisten osuus		
		b	SE	p<0.05	b	SE	p<0.05
Ikä vapautuessa	1 -30v						
	2 30-40v	-0.02	0.02		0.00	0.02	
	3 40-v	0.01	0.02		0.03	0.02	
Sukupuoli	Mies						
	Nainen	0.01	0.03		0.09	0.03	*
Vakiotermi		-0.05	0.03		0.35	0.03	

Poistumislupien perusteet ja laitos aika

Kun aiempi tarkastelu koski poistumislupia koko vankeuskauden aikana, analysoimme vielä erikseen yksittäisiä poistumislupahakeuksia, joita oli aineistossa yhteensä 16 489 kappaletta. Kuviossa 11 on kuvattu poistumislupahakemusten ajoittuminen suhteessa vankeuden keston, eritellen myönteiset poistumislupapäätökset hakuperusteen mukaan. Kuviossa vankeuden kesto poistumislupapäätöksen tekohetkellä on suhteutettu vankeuskauden koko pituuteen (esim. 50 % tarkoittaa, että vuoden vankilassaoloaika suorittava vanki on hakenut poistumislupaa kuuden kuukauden jälkeen). Kuvioista nähdään, että määrällisesti poistumislupahakemukset keskittyvät vankeuden loppupäähän, mikä on luonnollinen seuraus RP-poistumislupien ehdoista. TS-perusteisten lupien määrä puolestaan lisääntyy kohtalaisen tasaisesti heti vankeuden alusta lähtien, ja korkeimmillaan määrät ovat noin vankeuskauden puolivälissä.

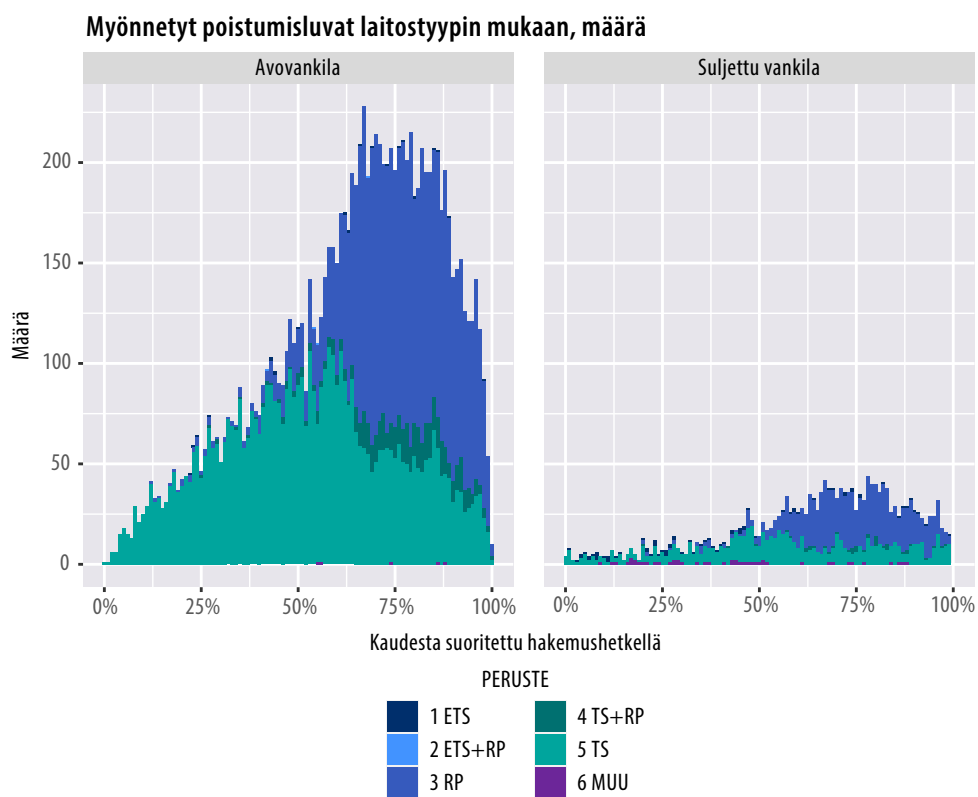
Kuvio 11. Myönnettyjen poistumislupien määrä perusteen ja päätöshetkellä suoritettun suhteellisen vankeusajan mukaan.

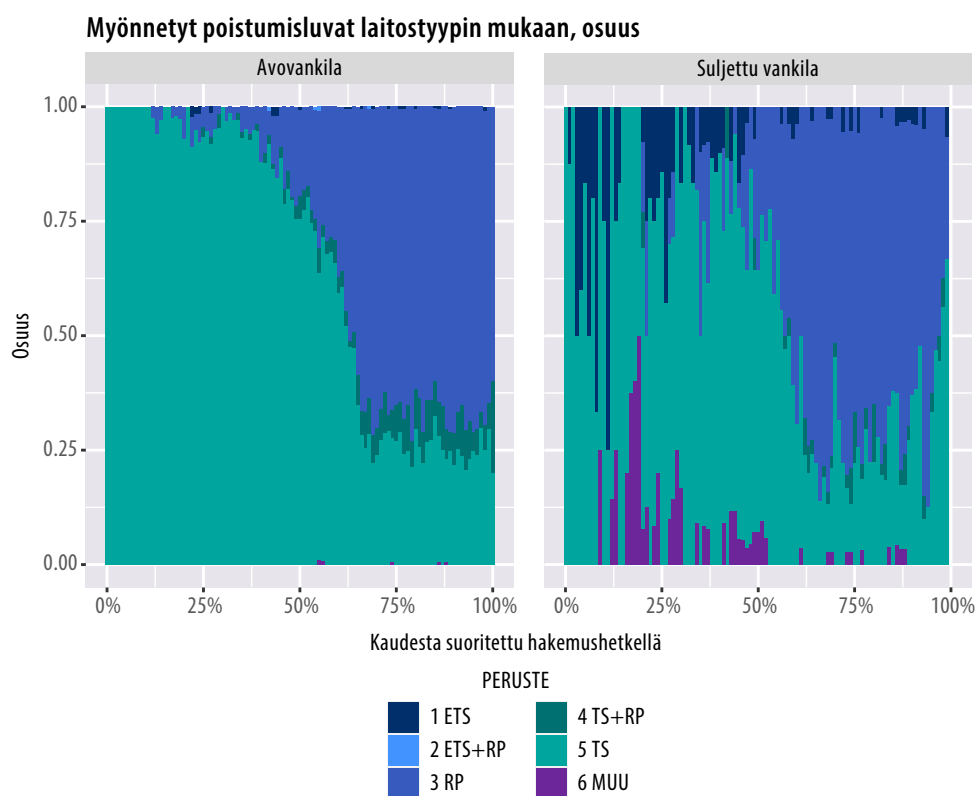
Kuvio 12. Myönnettyjen poistumislupien suhteellinen osuus perusteen mukaan.

Kuvioissa 13 ja 14 puolestaan esitetään vastaavat tiedot eritellen hakemukset laitostyyppin mukaan. Kuvista ilmenee selvästi poistumislupien keskittyminen avolaitoksiin, samoin kuin se, että poistumislupien lisääntyminen kohti laitossajan loppua selittyy ennen kaikkea avovankiloiden käytännöillä. Suljetuissa laitoksissa TS-lupien lisääntyminen on vähäistä avolaitoksiin verrattuna, ja merkittävämpää kasvua lupien määrässä nähdään vasta kun RP-perusteiset luvat alkavat lisääntyä 50 % rangaistusajan jälkeen. Kuviot 15 ja 16 kertovat myönnettyjen poistumislupien suhteellisen osuuden perusteen mukaan avolaitoksissa ja suljetuissa vankiloissa.

Kuviot 13. ja 14. Myönnettyjen poistumislupien määrä perusteen ja päätöshetkellä suoritetun suhteellisen vankeusajan mukaan avolaitoksissa ja suljetuissa vankiloissa.

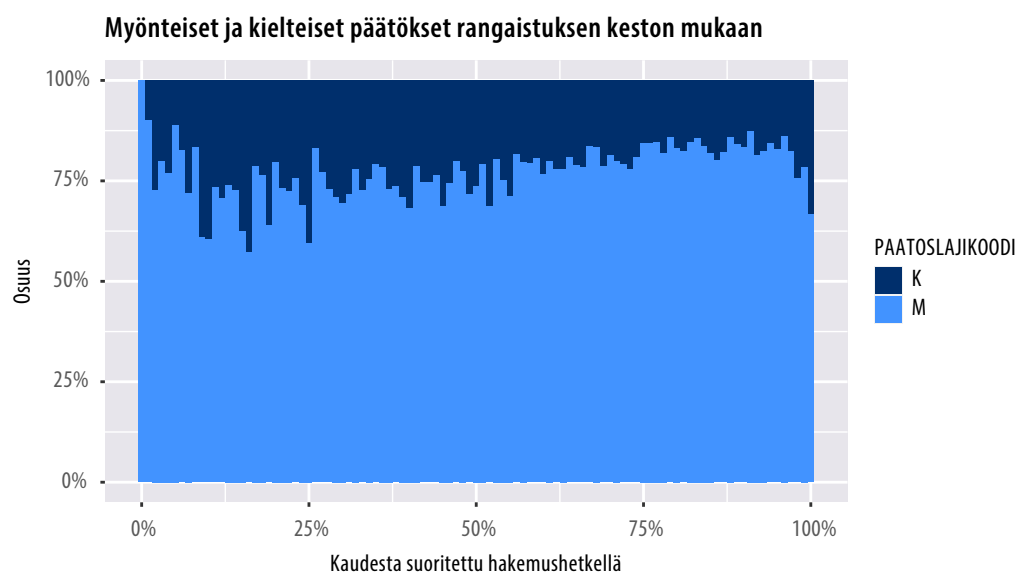

Kuviot 15. ja 16. Myönnettyjen poistumislupien suhteellinen osuus perusteen mukaan avolaitoksissa ja suljetuissa vankiloissa.

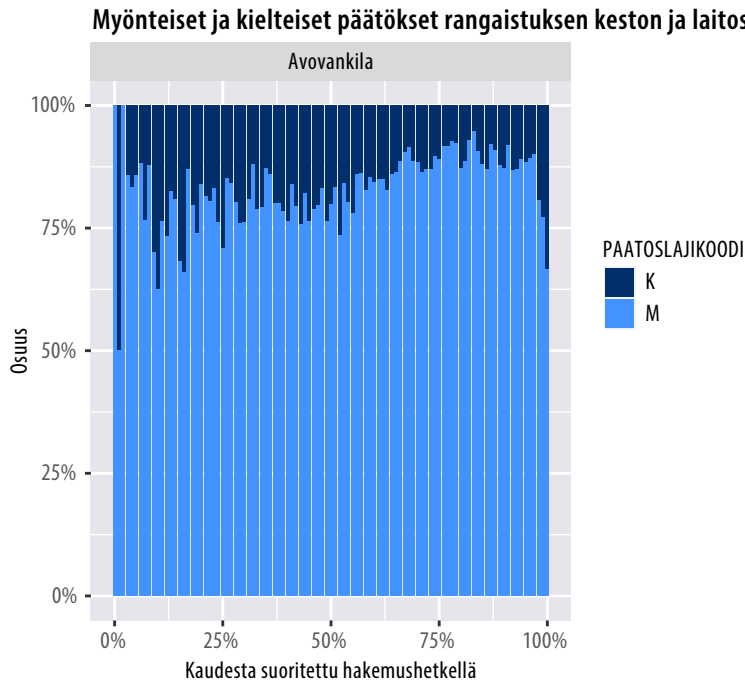

Kuviossa 17 esitetään vielä kielteiset ja myönteiset poistumisluparatkaisut laitosajan sekä laitosajan ja laitostyyppin suhteen. Kaikki vankiloiden tarkastelussa rangaistusajan yhteys päätöksen lopputulokseen näyttää verrattain heikolta, ja kokonaisuutena tarkastellen kielteiset päätökset ovat vain hieman todennäköisempiä silloin, kun hakemus tehdään vankeuskauden alkupuolella. Kun tulokset eritellään laitostyyppin suhteen, nähdään suunnilleen sama kuvio, mutta selvä jo aiemmin havaittu tasoero laitostyyppien välillä. Vankeuskauden alussa tehdyt hakemukset todennäköisemmin evätään suljetuissa laitoksissa, kun taas avolaitoksissa vankeuskauden loppupuolella jopa 90 prosenttia poistumisluvista myönnetään. Edelleen kuviossa 18 esitetään kielteiset ja myönteiset poistumisluparatkaisut laitosajan suhteen avolaitoksissa ja kuviossa 19 suljetuissa vankiloissa. Vankilakohtaisiin eroihin poistumislupien määrässä palataan tarkemmin luvussa 7.

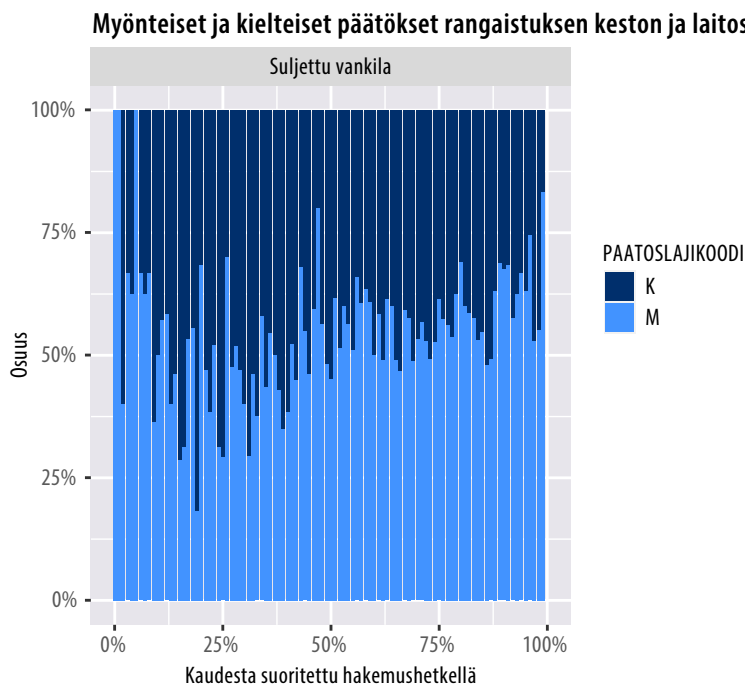
Kuvio 17. Myönnettyjen osuus kaikista poistumislupahakemuksista rangaistuksen suhteellisen keston mukaan.

Kuvio 18. Kielteiset ja myönteiset poistumisluparatkaisut laitosajan suhteen avolaitoksissa.

Kuvio 19. Kielteiset ja myönteiset poistumisluparatkaisut laitosajan suhteen suljetuissa vankiloissa.

6 Poistumislupien tekninen valvonta

6.1 Lainsäädännön lähtökohdat olivat aluksi epäselvät

Jatkuva sähköinen pantavalvonta aloitettiin kolmessa avolaitoksessa loppuvuodesta 2011. Kyseiset yksiköt olivat Suomenlinnan vankila, Vanajan vankilan Ojoisten osasto ja Kuopion vankilan vapauttamisyksikkö. Hieman myöhemmin valvonta laajennettiin Oulun vankilan vapauttamisyksikköön.⁸

Kun poistumislupien tekninen valvonta aikanaan käynnistyi, tilanne oli kuitenkin lainsäädännöllisesti epäselvä. Eduskunnan oikeusasiamies totesi vuonna 2013 tekemässään päätöksessä, että vankeuslakia valmisteltaessa ei ollut säädetty poistumisluvalla tapahtuvasta teknisestä valvonnasta. Oikeusasiamiehen mukaan poistumislupaehtojen noudattamisen valvonnasta ja poistumislupien ehdoista ei ollut kaikilta osin edes ohjeistusta. Silloin kun säännöksiä oli, ne olivat sisällöltään puutteellisia ja säädöstaso oli monilta kohdin liian alhainen. Tämä saattoi vaarantaa vankien tasavertaisen kohtelun, jos eri laitosten käytännöt poikkesivat huomattavasti toisistaan. Siksi oikeusasiamies edellytti, että poistumislupien sähköisestä valvonnasta tuli säätää nimenomaisesti ja riittävän yksityiskohtaisesti lailla.⁹

Oikeusasiamiehen ratkaisun johdosta Rikosseuraamuslaitos laati vuoden 2014 alussa ohjekirjeen, jossa se kehotti avolaitoksia keskeyttämään vankien teknisen valvonnan poistumislupien aikana, kunnes vankeuslaki antaa siihen mahdollisuuden. Oikeusasiamiehen mukaan Rikosseuraamuslaitoksen toimenpiteet eivät olleet riittäviä, sillä poistumislupien sähköistä valvontaa ei ainakaan Suomenlinnan vankilassa ja Vanajan vankilan Ojoisten osastolla lopetettu kyseisen ohjekirjeen perusteella. Tämän vuoksi oikeusasiamies antoi Rikosseuraamuslaitokselle huomautuksen lainvastaisesta menettelystä. Rikosseuraamuslaitoksen toisen ohjekirjeen perusteella poistumislupien tekninen valvonta keskeytettiin lopulta syksyllä vuonna 2014.¹⁰

8 Peter Blomster ja Henrik Linderborg: Selvitys sähköisestä valvonnasta avolaitoksissa. 2016, 15.

9 EOAK 2219/4/12.

10 EOAK 4566/4/14.

Samaan aikaan vuonna 2014 oli eduskunnan käsiteltävänä vankeuslain muuttamista koskeva hallituksen esitys, johon sisältyi poistumislupien teknistä valvontaa koskeva säännös.¹¹ Eduskunnan hyväksyi sen ja teknisen valvonnan mahdollistava vankeuslain muutos tuli voimaan 1.5.2015. Sen mukaan poistumisluvalla olevaa vankia voidaan valvoa joko vangin haltuun annettavalla tai vangin ylle ranteeseen, nilkkaan tai vyötärölle kiinnitettävällä teknisellä välineellä tai tällaisten välineiden yhdistelmällä. Valvonnassa ei kuitenkaan voida käyttää kotiin asennettavaa valvontalaitetta. Näin ollen säännös ei mahdollista kotirauhan piiriin ulottuvaa pakkokeinolaissa tarkoitettua teknistä kuuntelua eikä teknistä katselua.

6.2 Teknisen valvonnan kirjaamiskäytännöt ovat olleet puutteellisia

Vuonna 2015 vankeusasetukseen tuli myös uusi säännös poistumisluvan ehdoista ja poistumislupatodistuksesta. Asetuksen mukaan poistumisluvan ehdot on annettava vangille kirjallisessa poistumislupatodistuksessa, johon merkitään: 1) poistumisluvan tarkoitus; 2) vankilasta lähtöaika ja vankilaan paluu-aika; 3) oleskelupaikkakunta; 4) poistumisluvan sähköinen tai muu valvontatapa sekä muut vankilan ulkopuolella liikkumista ja yhteydenpitoa koskevat ehdot; 5) päihteettömyyttä koskevat ehdot; 6) muut vangin käyttäytymistä koskevat ehdot ja 7) seuraamukset ehtojen rikkomisesta.

Vankeusasetus siis edellytti sähköisen tai muun valvonnan kirjaamista vangille annettavaan poistumislupatodistukseen. Tutkimukselliseksi ongelmaksi muodostuu kuitenkin se, että tuolloiseen Vati-vankitietojärjestelmään ei sisältynyt rakenteellisena kenttänä tietoa sähköisestä valvonnasta. Mainintoja siitä löytyy Vatin LUPALUPAEHDOT kentästä ja PAATLUPAEHDOT muuttujan alta. Näiden tietalueiden tekstisisällöt ovat varsin samankaltaisia, mutta myös joitakin eroja on.

Tutkimuksessa lähteenä käytetty Vati-vankitietojärjestelmän vuoden 2019 aineisto antaa teknisestä valvonnasta kuitenkin monin tavoin ristiriitaisen kuvan. Esimerkiksi Suomenlinnan vankilassa sekä Kuopion ja Oulun vapauttamisyksikössä, joissa sähköinen valvonta on ollut jatkuvaa, oli sähköisesti valvottujen poistumislupien määrä Vati-aineiston perusteella nolla. Toisaalta niiden tapausten määrä, joissa poistumislupien sähköinen valvonta on kirjattu, jää kauttaaltaan alhaiseksi.

11 He 45/2014 vp.

Yhtäältä lähtökohtana vaikutti olevan se, että sähköistä valvontaa ei välttämättä kirjattu erikseen, jos se oli aina päällä. Toisaalta ongelmaton ei myöskään ole tilanne, jossa teknisiä valvontoja on kirjattu. Herää kysymys, voidaanko luottaa siihen, että yksiköiden kirjaukset olivat johdonmukaisia yksiköiden välillä ja niiden sisällä. Vaikka tutkimuksessa käytetty hakusanaluettelo on mahdollisimman kattava, tutkijat totesivat, että sähköisen valvonnan kirjatut vaikuttivat sattumanvaraisilta.

6.3 Teknisen valvonnan käyttö on laajentunut

Vuoden 2019 Vati-aineiston suhteen ongelmana on myös se, että teknisen valvonnan käyttö on laitostasolla sen jälkeen laajentunut, mikä heijastuu myös poistumislupien sähköiseen valvontaan. Esimerkiksi Laukaan vankila lakkautettiin vuonna 2020, jolloin vangit siirtyivät uuteen Jyväskylän vankilaan. Eduskunnan oikeusasiamies kuvasi tarkastuksellaan vuonna 2018 sitä, miten sähköinen valvonta oli toteutettu Laukaan vankilassa. Tarkastuskertomuksen mukaan vankeja ei valvota Laukaan vankilassa sähköisellä valvonnalla (jalkapanta). Jalkapantaa käytetään ainoastaan valvotussa koevapaudessa olevien vankien valvontaan. Poikkeuksellisissa tapauksissa sähköistä valvontaa voitiin käyttää myös poistumislupien valvontaan. Tarkastuksen aikana vankilassa oli vapaana yksi tähän käyttöön otettavissa oleva jalkapanta.¹²

Tilanne on kuitenkin olennaisesti muuttunut uudessa Jyväskylän vankilassa, jossa käytetään jatkuvaa sähköistä valvontaa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että valvontavälineitä on riittävästi. Vastaavasti vuonna 2020 käyttöön tulleessa Keravan uudessa vankilassa on jatkuvasti käytössä sähköinen valvonta. Näin ollen vuoden 2019 tutkimusaineisto ei tästäkään syystä anna ajantasaista kuvaa sähköisen valvonnan laajuudesta ja mahdollisuuksista sen käyttämiseen poistumisluvilla.

Edellä kuvattujen Vati-vankitietojärjestelmään liittyvien ongelmien ja teknisen valvonnan laajentumisen vuoksi tutkimuksessa päädyttiin siihen, että poistumislupien sähköistä valvontaa tarkastellaan uuden Roti-asiakastietojärjestelmän tietojen pohjalta luvussa 7.

12 EOAK/2337/2018

7 Poistumisluvat 1.1.–31.3.2023

Tässä luvussa poistumislupien käyttöä vertaillaan eri laitostyyppien – suljetut vankilat ja avolaitokset – ja niihin kuuluvien yksiköiden välillä. Tarkastelu perustuu Rikosseuraamuslaitoksen Roti-asiakastietojärjestelmään, joka otettiin käyttöön kesällä 2022. Tutkimusta varten Rotista poimittiin tiedot poistumisluvista kaikissa Rikosseuraamuslaitoksen yksiköissä tammi-maaliskuussa 2023. Jotta tulokset olisivat yksiköiden välillä vertailukelpoisia, absoluuttiset luvut on suhteutettu tarkastelujakson puolivälissä eli 16.2.2023 kussakin yksikössä olleiden vankien määrään.¹³ Yksikkökohtainen vankien määrä perustuu vankilukuilmoituksen kategoriaan ”Kirjoilla ilman koevapauteen ja ulkopuoliseen laitokseen sijoitettuja”.¹⁴

Roti-asiakastietojärjestelmän käyttämiselle on kaksi perustetta. Jaksossa 5 esitetyn empiirisen tutkimuksen keskeinen tutkimuskohde, joka on vuosi 2019, on valittu siksi, että kysymyksessä on viimeinen tavanomainen vuosi ennen koronaepidemiaa. Koska korona on vuoteen mennessä 2023 ohitettu, vuoden 2023 ensimmäisen vuosineljänneksen tiedot antavat suuntaa siitä, mikä poistumislupien kehitys on normaalitilanteen palattua. Tästä syystä esityksessä käydään lävitse haettujen, myönnettyjen ja käytettyjen poistumislupien määrät sekä poistumislupaperusteiden jakautuminen eri laitostyypeissä ja yksikkötasolla.

Toinen peruste Roti-asiakastietojärjestelmän hyödyntämiselle on teknisen valvonnan käytön yksityiskohtainen selvittäminen. Toisin kuin aikaisemmin Vatissa, Rotissa pakollisesti täytettävänä kenttänä on se, millaista valvontaa poistumisluvan aikana käytetään. Tätä koskevaan Valvonta -kenttään tulee valita joko merkintä ”Ei valvontaa”, ”Välillinen valvonta” tai ”Välitön valvonta”. Rotin täyttöohjeen mukaan välitön valvonta on henkilökunnan läsnäoloon perustavaa valvontaa, jolloin poistumislupa tapahtuu saatettuna. Välillinen valvonta taas perustuu teknisen valvontalaitteen tai matkapuhelimen käyttöön.

13 Lähdekriittisesti voidaan todeta, että tarkan tuloksen saamiseksi käytetyt poistumisluvat olisi tullut suhteuttaa yksiköissä 1.1.–31.3.2023 olleisiin kaikkiin vankeihin, ei poikkeileikkausaineistoon. Tarkastelujakso on kuitenkin lyhyt, joten virhe ei ole suuri. Kysymys on lähinnä siitä, että niissä yksiköissä, joissa on runsaasti hyvin lyhytaikaisia tutkinta- ja sakkovankeja, poistumislupien suhdeluku on vielä alhaisempi kuin esitetyissä luvuissa.

14 Näin ollen kirjoilla olevien vankien määrästä on vähennetty niiden vankilan ulkopuolella olevien vankien määrä, joille ei pidetä paikkaa varattuna. Vrt. Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2021. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 4/2021, 5.

7.1 Suljettujen vankiloiden ja avolaitosten vertailu

Aluksi verrataan poistumislupia suljetuissa vankiloissa ja avolaitoksissa kokonaistasolla. Tarkoituksena on kartoittaa poistumislupien yleisyyttä ja niihin liittyviä yhtäläisyyksiä ja eroja eri laitostyyppien välillä. Myöhemmin jaksoissa 7.2 ja 7.3 kuvataan yksikkötason poistumislupakäytäntöjä näiden laitostyyppien sisällä.

7.1.1 Poistumisluvat jakautuvat hyvin epätasaisesti

Poistumislupien suhteen keskeinen kysymys on perinteisesti ollut suljettujen vankiloiden ja avolaitosten väliset erittäin suuret erot ja niiden syyt. Kaikista poistumisluvista valtaosa käytetään avolaitoksissa. Vuoden 2023 ensimmäisen vuosineljänneksen aikana avolaitoksissa käytettiin noin 90 prosenttia poistumisluvista (2990/3313), vaikka niihin oli sijoitettu vain 30 prosenttia vangeista (891/2928).¹⁵ Mikäli alkuvuoden 2023 tiedot ovat luotettava arvio myös koko vuoden poistumisluvista, ja ROTI-tiedot ovat vertailukelpoisia VATI-tietojen kanssa, on avolaitosten ja suljettujen laitosten ero myönnettyjen poistumislupien määrässä kasvanut entisestään verrattuna aikaan ennen koronapandemiaa.

Kyseisenä aikana koko Rikosseuraamuslaitoksessa käytettiin keskimäärin 1,1 poistumislupaa vankia kohti. Vangit siis pääsivät poistumislupalta yhden kerran kolmen kuukauden aikana. Suljettujen vankiloiden ja avolaitosten ero oli kuitenkin suuri. Tarkasteluaikana avolaitoksissa käytettiin keskimäärin 3,4 poistumislupaa vankia kohden eli yksi poistumislupa vankia kohti kuukaudessa. Suljetuissa vankiloissa suhdeluku oli 0,16 eli keskimäärin joka kuudes vanki pääsi poistumislupalta.

Lukuja analysoitaessa on huomattava, että suljetuissa vankiloissa myös haettiin huomattavasti vähemmän poistumislupia kuin avolaitoksissa. Kun avolaitoksissa tarkastelujaksolla tammi-maaliskuussa 2023 haettiin laskennallisesti noin neljä poistumislupaa vankia kohti, suljetuissa vankiloissa luku oli 0,3 eli vain joka kolmas vanki ylipäänsä haki poistumislupaa. Suljetuissa vankiloissa keskeisenä syynä siihen, että poistumislupia haetaan vähän suhteessa vankimäärään, ovat tutkinta-, sakko- ja muut lyhytaikaisvangit. Näiden vankiryhmien vaikutusta käsitellään jaksossa 7.3.

15 Tilastollisessa tarkastelussa on huomattava, että yksiköiden niin sanottu kirjavahvuus on jonkin verran suurempi kuin tekstissä esitetyt luvut. Tässä kuten muutoinkin jaksossa 7 valvotussa koevapaudessa olevat ja ulkopuolisiin laitoksiin sijoitetut on jätetty tarkastelun ulkopuolelle. Heidät on yleensä kirjattu avolaitosten kirjavahvuuteen.

Sen lisäksi että poistumislupahakemusten lähtötasossa oli merkittävä ero, sitä vielä korostaa poistumislupahakemusten hylkäysprosentti. Koko Rikosseuraamuslaitoksessa poistumislupahakemuksia hylättiin tarkasteluajana keskimäärin 17 prosenttia (748/4328). Avolaitoksissa hylkäysprosentti oli 13 (484/3698), sen sijaan suljetuissa vankiloissa 42 (264/630).

Myös myönnettyjen ja käytettyjen poistumislupien määrät poikkeavat toisistaan. Aikaisemmin keskimäärin kolme prosenttia poistumisluvista on peruutettu. Tyypillinen syy peruutukseen on ennen poistumislupaa tehdystä päihdetestistä saatu positiivinen tulos. Viime vuosina peruutusten määrä on noussut 6–7 prosenttiin, mikä ilmeisesti kytkeytyy koronaepidemiasta aiheutuneisiin poikkeusolosuhteisiin.

Vuoden 2023 ensimmäisellä vuosineljänneksellä kaikista myönnettyistä poistumisluvista jäi käyttämättä kymmenen prosenttia. Suljetuissa vankiloissa luku oli 12 prosenttia, kun luku avolaitoksissa jäi seitsemään prosenttiin. Tässäkin luvut kertovat suljettujen vankiloiden ja avovankiloiden erosta. Toisaalta vuotuisen tasoon verrattuna molemmat luvut ovat korkeita, mikä osaltaan aiheutuu lyhyestä tarkastelujaksosta. Myönnettyt poistumisluvat eivät välttämättä ole ehtineet kohdentua kyseiselle jaksolle, vaan niitä on voitu myöntää myös sen jälkeiselle ajalle. Vastaavasti tarkastelujakson aikana on voitu käyttää aikaisemmin myönnettyjä lupia.

7.1.2 Myös poistumislupien lajit vaihtelevat

Poistumislupaperusteita koskevan tilastollisen tarkastelun pohjana ovat Rotin pakolliset kentät. Rotissa poistumisluvat jaotellaan kolmeen pääryhmään: erittäin tärkeä syy (ETS), tärkeä syy (TS) ja rangaistusajan pituus (RP). Lisäksi tilastoidaan erikseen poistumisluvat, joiden perusteena on sekä tärkeä syy että rangaistusajan pituus (TS+RP). Tarkastelujaksolla esiintyi lisäksi yksi tapaus, jossa yhdistyivät erittäin tärkeä syy ja rangaistusajan pituus (ETS+RP). Tämä yksittäistapaus on tarkastelussa sisällytetty erittäin tärkeän syyn poistumislupiin.

Koko Rikosseuraamuslaitoksessa käytettyjen poistumislupien suurin ryhmä on tärkeään syyhyn perustuvat luvat, joita oli vuoden 2023 ensimmäisellä vuosineljänneksellä 57 prosenttia kaikista (1875/3313). Toiseksi suurimman ryhmän muodostivat rangaistusajan pituuteen perustuvat poistumisluvat, joiden osuus oli 37 prosenttia (1230/3313). Yhdistelmää tärkeä syy ja rangaistusajan pituus oli viisi prosenttia (159/3313) ja erittäin tärkeään syyhyn perustuvia yksi prosentti (49/3313). Näiden tietojen valossa näyttää siltä, että TS-perusteiset luvat on suhteellisesti ottaen yleistyneet edelleen suhteessa RP-perusteisiin lupiin kun tilannetta verrataan vuoteen 2019, eli viimeiseen normaalivuoteen ennen pandemiaa.

Suljetuissa vankiloissa suurin käytettyjen poistumislupien ryhmä on rangaistusajan pituuden perustuvat luvat, joiden osuus oli 48 prosenttia (148/323). Tärkeään syyhyn perustuvia lupia oli 41 prosenttia (131/323), erittäin tärkeään syyhyn kahdeksan prosenttia (27/323) ja yhdistelmää tärkeä syy ja rangaistusajan pituus viisi prosenttia (17/323).

Sitä vastoin avolaitoksissa selvästi hallitsevana poistumislupana oli tärkeä syy, jota käytettyistä poistumisluvista oli noin 59 prosenttia (1774/2990). Rangaistusajan pituuteen perustuvia poistumislupia oli 36 prosenttia (1082/2990) ja näiden yhdistelmiä viisi prosenttia (142/2990). Erittäin tärkeän syyn perusteella käytettyjen lupien osuus jäi alle yhden prosentin (22/2990).

Tässäkin poistumislupia koskevat tilastotiedot kertovat siitä, että koko Rikosseuraamuslaitoksen profiili muistuttaa avolaitosten poistumislupajakautumaa. Tämä johtuu siitä, että avolaitoksessa käytettiin ylivoimainen enemmistö poistumisluvista.

7.1.3 Poistumislupien pituus

Roti-aineistoon perustuvan tutkimusaineiston ongelmana on, että sen perusteella ei saada tietoa käytettyjen poistumislupien pituudesta. Kun poistumislupia voidaan esimerkiksi rangaistusajan pituuden perusteella myöntää enintään kolme vuorokautta kahden kuukauden ajanjaksoa kohden, käytännössä tässä vaikuttaa olevan suuria eroja. Vankiloiden erot ilmenevät sekä siinä, myönnetäänkö poistumislupia vai ei, että siinä, kuinka pitkiä poistumislupia myönnetään.

Eryteisesti suljetuissa vankiloissa poistumisluvat voivat olla erittäin lyhyitä. Eräessä suljetussa vankilassa myönnettiin yhteensä viisi rangaistusajan pituuteen perustuvaa poistumislupaa neljän kuukauden aikana vuonna 2022. Lyhimmillään poistumisluvat olivat pituudeltaan kaksi tuntia. Kun kaikkien poistumislupien kesto laskettiin yhteen, niiden kokonaispituus oli kaksi vuorokautta. Jos yhdelle vangille, jonka poistumislupa-ajankohta on täyttynyt, myönnettäisiin lainmukainen enimmäismäärä rangaistusajan pituuteen perustuvia poistumislupia, yksistään hänelle olisi voitu myöntää kolme kertaa enemmän poistumislupia kuin kaikille kyseisen vankilan vangeille oli yhteensä myönnetty neljän kuukauden aikana.¹⁶

Vastaavia eroja saattaa esiintyä myös tärkeään ja erittäin tärkeään syyhyn perustuvissa poistumisluvissa. Kysymys on vankilakohtaisesta tulkinnasta siitä, miten tulkitaan vankeuslain sanamuotoa. Sen mukaan tärkeään ja erittäin tärkeään syyhyn perustuvia

¹⁶ EOAK/1186/2023.

poistumislupia myönnetään siksi ajaksi, jota luvan perusteena olevien asioiden hoitaminen välttämättä vaatii. Käytännössä näiden poistumislupien pituuteen vaikuttaa esimerkiksi se, että niitä myönnetään vankilassa ensisijaisesti saatettuina ja siten varsin lyhyinä. Tulkintaeroja voi olla myös siinä, mitä tarkoittaa vankeuslain säännös, jonka mukaan poistumisluvan kokonaiskestoon lisätään kohtuullinen matka-aika.

7.1.4 Poistumislupien valvonta ja lupaehtojen rikkominen

Poistumislupien valvonta tilastoidaan Rotissa kolmiportaisella asteikolla ei valvontaa, välillinen valvonta ja välitön valvonta. Vuoden 2023 ensimmäisellä vuosineljänneksellä käytetyistä poistumisluvista teknisen valvonnan osuus oli 78 prosenttia (2576/3313) ja saatettuja poistumislupia oli viisi prosenttia (162/3313). Käytetyistä poistumisluvista oli valvomattomia 17 prosenttia (575/3313).

Myös tässä suljettujen vankiloiden ja avolaitosten profiilit erosivat selvästi toisistaan. Suljetuissa vankiloissa tekninen valvonta oli käytössä 33 prosentissa poistumislupia (105/323). Saatettuja lupia oli 35 prosenttia (113/323) ja valvomattomia poistumislupia 33 prosenttia (105/323). Sen sijaan avolaitoksissa tekninen valvonta oli käytössä 83 prosentissa poistumislupia (2471/2990). Saatettuja poistumislupia oli kaksi prosenttia (49/2990) ja valvomattomia 16 prosenttia (470/2990).

Näin ollen suljetuissa vankiloissa suurimpana ryhmänä oli välitön valvonta eli saatetut poistumisluvat. Tämän ohella merkille pantavaa kuitenkin on, että saatettujen poistumislupien ja teknisen valvonnan yhteenlaskettu osuus jäi suljetuissa vankiloissa avolaitoksia matalammaksi. Kun valvomattomia poistumislupia oli suljetuissa vankiloissa kolmasosa kaikista, avolaitoksissa niitä oli yksi kuudesosa.

Poistumisluparikkomukset on tarkastelussa suhteutettu käytettyjen poistumislupien määrään. Tältä osin on huomattava, että rikkomuksia koskeva henkilöilmoitusprosessi on hidas, joten tammi-maaliskuussa 2023 rikottujen poistumislupien määrä päivittyy vielä vuoden mittaan. Poistumisluparikkomuksia tapahtui yhdessä prosentissa kaikista poistumisluvista (39/3313). Suljetuissa laitoksissa niitä esiintyi yhdessä prosentissa poistumislupia (4/323), samoin avolaitoksissa (35/2990). Saatetuilla poistumisluvilla rikkomuksia ei tapahtunut.

Teknisesti valvotuilla poistumisluvilla poistumisluparikkomusten osuus oli yksi prosentti (24/2576). Sen sijaan valvomattomilla poistumisluvilla niitä esiintyi enemmän eli kolmessa prosentissa poistumislupia (15/575). Nämä luvut sisältävät sekä suljetut vankilat että avolaitokset. On kuitenkin huomattava, että tarkastelujakson lyhyden vuoksi rikkomuksia kuvaavat luvut ovat pieniä ja siksi vain suuntaa antavia.

7.2 Poistumisluvat avolaitoksissa

Yksikkökohtainen laitostason tarkastelu aloitetaan avolaitoksista. Tavoitteena on kuvata ensiksi sitä, millainen poistumislupajärjestelmä voi laajimmillaan olla ja mitkä ovat ne tekijät, jotka edistävät poistumislupien laajaa toteutumista. Myöhemmin suljettujen vankiloiden tarkastelussa kysymyksenasettelu on päinvastainen. Olennaista on pyrkiä kirjoittamaan sitä, miksi suljetuissa vankiloissa käytetään niin vähän poistumislupia.

Avolaitosten suurta osuutta poistumisluvissa selittää jo se, että avolaitokseen sijoittamisen edellytykset vastaavat monilta osin poistumislupien myöntämisedellytyksiä. Avolaitokseen sijoitettaessa arvioidaan muun muassa rangaistusajan suunnitelman toteutumista, sitoutumista päihitteettömyyteen ja sitä, että vanki todennäköisesti noudattaa järjestystä, ei syyllisty rikokseen eikä poistu laitoksesta luvatta. Vastaavasti poistumislupaharkinnassa merkitystä on sitoutumisella päihitteettömyyteen ja sillä, että lupaehtojen noudattamista voidaan pitää todennäköisenä. Lisäksi rangaistusajan pituuteen perustuvalla poistumisluvalla pyritään edistämään rangaistusajan suunnitelman toteutumista.

Vaikka avolaitokseen sijoittamiselle ei vankeuslaissa ole säädetty ehdottomia rangaistusajan pituuteen liittyviä edellytyksiä, käytännössä sijoittaminen tapahtuu usein vankilassaoloajan loppupuolella kuten edellä todettiin, jolloin myös rangaistusajan pituuteen perustuvat poistumisluvat ovat mahdollisia. Tämä osaltaan laajentaa poistumislupien myöntämismahdollisuuksia. Avolaitosajan sijoittumista rangaistuksen loppuun kuvastaa osaltaan se, että valvotussa koevapaudessa olevat kuuluvat yleensä avolaitosten kirjavahvuuteen.

Toisaalta vanki voidaan sijoittaa avolaitokseen myös suoraan siviilistä. Tällöin vangin tulee täyttää avolaitossijoituksen edellytykset, ja vankeusrangaistuksen tulee olla lyhyt, enintään kahden vuoden pituinen. Vankilassaoloajan kahden ensimmäisen kuukauden aikana vangeille ei voida myöntää poistumislupaa rangaistusajan pituuden perusteella. Kuitenkin jo tänä aikana tärkeään syyhyn perustuvien poistumislupien myöntämistä edesauttaa se, että vangit täyttävät avolaitokseen sijoittamisen edellytykset.

Kaiken kaikkiaan avolaitosten keskinäisessä vertailussa voidaan lähteä siitä, että eri laitosten vangit ovat hyvin vertailtavissa, koska he kaikki täyttävät avolaitokseen sijoittamisen kriteerit. Tämä yhteinen lähtökohta vaikuttaa edelleen siihen, miten voidaan tulkita eri laitosten poistumislupakäytännöissä havaittavia eroja ja niiden syitä. Oletus on, että vankipopulaation erot eivät merkittävästi vaikuta eri yksiköiden lukuihin. Vankipopulaation yhdenmukaisuutta edistää osaltaan se, että järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvia ja niitä, joilla merkittävä asema rikollisessa alakulttuurissa, ei sijoiteta avolaitoksiin. Lähtökohteisesti avolaitossijoitus edellyttää, että henkilö on irtaantunut rikollisesta toiminnasta.¹⁷

17 Rikosseuraamuslaitos ohje 3/004/2022.

7.2.1 Avolaitosten teknisessä valvonnassa on suuria eroja

Avolaitosten teknistä valvontaa koskevan vertailun lähtökohtana on kaksi perusluokitusta. Ensiksi se, käytetäänkö avolaitoksessa jatkuvaa sähköistä valvontaa vai ei. Sähköisen valvonnan käytöstä kerrotaan laitoksen järjestyssäännössä. Teksti on tyypillisesti seuraavanlainen: ”Vankeja valvotaan sähköisellä valvonnalla. Vangin tulee olla jatkuvasti tavoitettavissa seurantalaitteiden avulla. Vanki on vastuussa sähköiseen valvontaan liittyvien laitteiden asian- ja ohjeiden mukaisesta käytöstä ja toimintakuntoisina mukana pitämisestä. Häiriöiden aiheuttamisesta laitteisiin ja laitteiden huolimattomasta käytöstä voidaan määrätä kurinpitorangeistus. Sähköisestä valvonnasta voidaan poiketa vankilan johtajan päätöksellä.”¹⁸

Avolaitoksen järjestyssäännön mukaan sähköinen valvonta on käytössä seuraavissa vankiloissa tai osastoilla: Keravan, Jyväskylän ja Suomenlinnan vankila sekä Kuopion, Ojoisten ja Oulun avovankilaosasto. Vanajan vankilassa, johon kuuluvat Vanajan ja Ojoisten osastot, sähköinen valvonta tapahtuu järjestyssäännön mukaan vain Ojoisten osastolla.¹⁹

Toisena perusluokituksena avolaitosten vertailussa on se, kuinka runsaasti vuoden 2023 tammi-maaliskuun Roti-aineistossa esiintyy merkintöjä teknisesti valvotuista poistumisluvista. Tässä tapauksessa Rotin pakollisen kentän ääripäät ovat käsitteellisesti selkeät: ei valvontaa tai välitön valvonta eli saattaminen. Sen sijaan välillisen valvonnan kenttä ei suoraan kerro valvonnan laadusta. Vankeuslaissa esitetyt vaihtoehdot ovat sähköinen valvontalaite, matkapuhelin tai näiden yhdistelmä. Koska yksityiskohtaista tietoa valvonnan laadusta ei kenttään sisälly, vertailu perustuu vain teknisen valvonnan lukumäärätietoon.

Niissä avolaitoksissa, joissa on käytössä jatkuva sähköinen valvonta, teknisesti valvottuja ja saatettuja poistumislupia oli yhteensä 99 prosenttia (1560/1569). Koska saatettuja poistumislupia esiintyy avolaitoksissa vähän, kysymys on käytännössä välillisestä eli teknisestä valvonnasta.

Merkille pantavaa kuitenkin on, että ne avolaitokset, jotka eivät käytä jatkuvaa sähköistä valvontaa, jakautuvat poistumislupien teknisen valvonnan suhteen kahteen selvästi toisistaan eroavaan ryhmään. Yhtäältä erottuvat ne laitokset, joissa aina tai lähes aina käytetään teknistä valvontaa poistumisluvilla ja toisaalta laitokset, joissa teknistä valvontaa käytetään harvoin.

¹⁸ Jyväskylän vankilan järjestyssääntö 24.11.2021.

¹⁹ Vanajan vankilan järjestyssääntö 2.12.2019.

Oman ryhmänsä muodostavat siis yksiköt, joiden sisällä ei käytetä jatkuvaa sähköistä valvontaa, mutta joissa teknistä valvontaa käytetään poistumisluvilla lähes aina. Näitä yksiköitä ovat Jokelan avovankilaosasto, Kestilän vankila, Vanajan avovankilaosasto, Vilppulan vankila ja Ylitornion vankila. Niissä yhteenlaskettu teknisen valvonnan ja saatettujen poistumislupien osuus käytetyistä luvista oli 97 prosenttia (896/926).

Toisen ääripään muodostavat yksiköt, joissa ei käytetä sähköistä valvontaa laitoksen sisällä eikä merkittävässä määrin poistumisluvilla. Tässä suhteessa ero edellisiin on selvä, sillä näissä yksiköissä teknisesti valvottujen ja saatettujen poistumislupien yhteenlaskettu osuus oli 13 prosenttia (64/495). Kyseisiä yksiköitä ovat Juuan, Huittisten, Käyrän, Naarajärven ja Sulkavan vankila. Tämän ja edellisen ryhmän erottelu yksikkötasolla on sikäli selkeää, että väliasteita poistumislupien teknisessä valvonnassa ei esiinny.

Tarkastelujaksolla suhteellisesti eniten poistumislupia käytettiin niissä yksiköissä, joissa on käytössä jatkuva sähköinen valvonta. Tammi-maaliskuussa 2023 niissä käytettiin vankia kohti keskimäärin viisi poistumislupaa.²⁰ Toisen vertailuryhmän muodostavat laitokset, joissa sähköistä valvontaa ei yksikön sisällä käytetä, mutta tekninen valvonta on systemaattisesti käytössä poistumisluvilla. Näissä laitoksissa poistumislupia käytettiin kolmen kuukauden aikana keskimäärin neljä. Edelleen yksiköissä, joissa tekninen valvonta ei ole käytössä laitoksen sisällä ja harvoin poistumisluvilla, poistumislupia käytettiin tarkastelujaksolla keskimäärin kaksi.

7.2.2 Poistumislupahakemusten hylkääminen ja poistumislupaehtojen rikkominen

Niissä avolaitoksissa, joissa on käytössä jatkuva tekninen valvonta, hylättiin 12 prosenttia poistumislupahakemuksista (238/1916). Vastaavasti niissä avolaitoksissa, joissa ei ole jatkuvaa sähköistä valvontaa, mutta teknistä valvontaa käytetään systemaattisesti poistumisluvilla, hylättiin 11 prosenttia poistumislupahakemuksista (127/1139). Sitä vastoin niissä avolaitoksissa, joissa teknistä valvontaa käytetään poistumisluvilla harvoin, hylkäysprosentti oli 19 (119/643).

Merkille pantavaa on, että hylkäysprosentti oli erityisen alhainen poistumislupia aktiivisimmin myöntäneissä yksiköissä. Vankimäärään suhteutettuna eniten poistumislupia myönnettiin Oulun avovankilaosastossa, jossa hylkäysprosentti oli kaksi, Suomenlinnan vankilassa, jossa hylkäysprosentti oli kolme ja Vanajan vankilan Vanajan osastossa, jossa hylkäysprosentti oli kuusi. Kaikissa niissä oli myös käytössä tekninen valvonta poistumisluvan aikana.

²⁰ Luvut on pyöristetty lähimpään kokonaislukuun.

Teknisesti valvotuilla poistumisluvilla rikkomusten määrä jäi alle yhteen prosenttiin (21/2495). Silloin kun poistumislupa tapahtui ilman valvontaa, rikkomusten määrä oli kolme prosenttia tapauksista (14/495). Koska tarkastelujakso on lyhyt, lukuja voidaan pitää vain suuntaa antavina.

Tulokset poistumislupien teknisen valvonnan ja lupaehtojen rikkomisen suhteen ovat kuitenkin samansuuntaisia kuin vuoden 2018 kokonaisaineistolla saadut aikaisemmat tulokset. Tuolloin verrattiin sähköistä valvontaa jatkuvasti käyttäviä avolaitoksia muihin avolaitoksiin. Sähköisesti valvotuissa avolaitoksissa poistumisluparikkomuksia ilmeni kahdessa prosentissa poistumisluvista, muissa avolaitoksissa neljässä prosentissa.²¹

7.2.3 Millaisia poistumislupia avolaitoksissa käytettiin?

Avolaitokset erosivat toisistaan myös siinä, millaisia poistumislupia niissä käytettiin. Niissä avolaitoksissa, joissa on käytössä jatkuva tekninen valvonta, tärkeään syyhyn perustuvia poistumislupia oli 59 prosenttia (927/1569), rangaistusajan pituuteen perustuvia 35 prosenttia (550/1569) ja näiden yhdistelmiä viisi prosenttia (80/1569). Erittäin tärkeään syyhyn perustuvien poistumislupien määrä jäi alle yhden prosentin (12/1569).

Samankaltainen rakenne ilmeni niissä avolaitoksissa, joissa teknistä valvontaa käytettiin vain poistumisluvalla. Tässä tapauksessa tärkeään syyhyn perustuvien lupien suhteellinen osuus oli kuitenkin vielä korkeampi, keskimäärin 68 prosenttia (634/926). Rangaistusajan pituuteen perustuvia poistumislupia oli 27 prosenttia (248/926) ja edellisten yhdistelmiä neljä prosenttia (36/926). Erittäin tärkeään syyhyn pohjautuvia lupia oli tässäkin ryhmässä alle prosentti (8/926).

Sen sijaan niissä avolaitoksissa, joissa ei käytetty poistumislupien teknistä valvontaa, myös poistumislupien profiili oli olennaisesti toinen. Suurin ryhmä oli rangaistusajan pituuteen perustuvat poistumisluvat, joiden osuus nousi 57 prosenttiin (284/495). Tärkeän syyn poistumislupia oli 39 prosenttia (183/495) ja edellisten yhdistelmiä viisi prosenttia (26/495). Tässäkin tapauksessa erittäin tärkeän syyn osuus oli alle prosentti (2/495).

21 A. Keinänen, M. Kilpeläinen, J. Pajuoja & S. Tyni: Prison Leave in Finland: Legal and Empirical Fundamentals of an Established Practice. *European Journal on Criminal Policy and Research* 2020/26, 188–189.

7.2.4 Yhteenveto avolaitosten välisistä eroista

Yleisellä tasolla avolaitokset voidaan tyyppitellä havaittujen erityispiirteiden mukaan. Toisaalta erottuvat systemaattisesti poistumislupien teknistä valvontaa hyödyntävät laitokset, toisaalta laitokset, jotka käyttävät sitä vähän. Ensin mainituissa poistumislupia käytetään suhteellisesti selvästi enemmän ja poistumislupahakemuksia hylätään vähemmän. Poistumislupien profiili eroaa toisistaan niin, että poistumislupien teknistä valvontaa hyödyntävissä laitoksissa korostuvat tärkeään syyhyn ja teknistä valvontaa vähän käyttävissä avolaitoksissa rangaistusajan pituuteen perustuvat luvat. Edelleen poistumisluparikkomuksia tapahtuu vähemmän silloin, kun poistumislupia valvotaan teknisesti.

Näin tarkasteltuna avolaitosten erilaiset profiilit voidaan nähdä osana poistumisjärjestelmän pitkän aikavälin kehitystä. Poistumislupien kehityksessä trendi on ollut se, että tämän vuosituhannen alussa rangaistusajan pituuden perusteella myönnetyt luvat olivat hallitsevassa asemassa. Tästä on asteittain siirrytty tilanteeseen, jossa tärkeän syyn perusteella myönnettyjä lupia on enemmistö. Vastaavasti viimeksi kuluneen kymmenvuotiskauden aikana tekninen valvonta on sekä avolaitoksissa että poistumisluvilla asteittain voimakkaasti lisääntynyt. Voidaankin sanoa, että edellä kuvatut ilmiöt edustavat pitkäaikaisen kehityksen ääripäitä, sitä tilannetta, mistä on lähdetty ja sitä, jota kohti on siirrytty.

7.3 Poistumisluvat suljetuissa vankiloissa

Suljetuissa laitoksissa poistumislupien määrät eroavat olennaisesti avolaitoksista, mikä ilmenee kaikilla tarkastelutasoilla: haettujen poistumislupien määrässä, hylättyjen poistumislupien osuudessa sekä myönnettyissä ja käytetyissä poistumisluvissa. Suljettujen vankiloiden ja avolaitosten lukuja on näiltä osin vertailtu jaksossa 7.1.

Keskeisenä syynä suljettujen vankiloiden ja avolaitosten poistumislupien määrällisiin ja suhteellisiin eroihin on vankirakenne. Kysymys on siitä, kuinka monen suljettuun vankilaan sijoitetun olisi käytännössä edes mahdollista saada poistumislupa. Toisin kuin avolaitoksissa, vankien laitossijoittelu vaikuttaa olennaisesti myös suljettujen vankiloiden keskinäiseen vertailtavuuteen.

Suljettujen vankiloiden vangit jakautuvat kolmeen ryhmään – vankeus-, tutkinta- ja sakko-vankeihin. Näistä erityisesti tutkintavankien mahdollisuudet päästä poistumisluvulle ovat lainsäädännöllisesti erittäin rajoitetut. Kun suljettuja vankiloita verrataan keskenään, tarkastelussa tulee ensiksi ottaa huomioon tutkintavankien määrä. Koska tutkintavangit eivät sijoitu tasaisesti kaikkiin suljettuihin vankiloihin, odotusarvo siitä, kuinka paljon kussakin vankilassa voidaan myöntää poistumislupia, vaihtelee suuresti.

Tarkasteluajankohtana tutkintavankeja oli kaikista suljettuihin vankiloihin sijoitetuista noin 33 prosenttia (670/2037). Jotta yksittäisten vankiloiden poistumislupia koskevista tiedoista saataisiin keskenään paremmin vertailukelpoisia, käsitellään ensin tutkintavankien poistumislupajärjestelmän lähtökohtia ja tutkintavankien jakautumista eri vankiloihin.

7.3.1 Tutkintavankien poistumisluvat

Tutkintavanki on henkilö, joka on vangittu ennen rangaistuksen varsinaisen täytäntöönpanon alkamista. Tällöin tuomioistuin on päättänyt rikoksesta epäillyn vangitsemisesta esitutinnan, syyteharkinnan tai oikeudenkäynnin aikana.

Tutkintavangin poistumisluvasta säädetään tutkintavankeuslaissa. Tutkintavangille voidaan myöntää poistumislupa erittäin tärkeästä syystä (ETS) lähinnä vakavasti sairaana olevan lähiomaisen tai muun läheisen tapaamista samoin kuin lähiomaisen tai muun läheisen hautaan saattamista varten. Poistumislupa voidaan myöntää myös kiireellisen ja välttämättömän asian hoitamiseksi. Käytännössä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi tärkeiden tavaroiden hakua tutkintavangin asunnosta. Molemmissa tapauksissa lupa myönnetään saatettuna.

Suomen lainsäädännössä ei ole säädetty, että tutkintavankeja varten olisi oltava vain heille tarkoitettuja laitoksia. Sen sijaan niistä vankiloista, joihin tutkintavankeja voidaan sijoittaa, määrätään oikeusministeriön asetuksella. Tuomioistuin päättää vangitsemisoikeudenkäynnin yhteydessä tutkintavangin sijoitusvankilan, joka on yleensä tuomioistuinta lähimpänä sijaitseva tutkintavankilana toimiva vankila.

Suomessa on kuitenkin vankiloita, joihin sijoitetaan lähes yksinomaan tutkintavankeja. Vantaan ja Jokelan vankiloissa tutkintavankien osuus kaikista vangeista on 80–90 prosentin luokkaa. Kuopion ja Oulun vankiloissa tutkintavankeja on selvästi yli puolet. Tutkintavankien osuus on merkittävä myös Hämeenlinnan naisille tarkoitettussa vankilassa sekä Vaasan, Mikkelin, Kylmäkosken ja Pyhäselän vankilassa. Viimeksi mainituissa laitoksissa tutkintavankien osuus on yleensä 30–50 prosentin luokkaa.

Yhteistä näille vankiloille on, että ne sijaitsevat suurissa kaupungeissa tai lähellä niitä. Vankiloihin sijoitettujen tutkintavankien prosenttiosuus vaihtelee eri aikoina riippuen siitä, mikä kulloinkin on alueellinen tarve. Toisaalta eri vankiloissa tutkintavangeille tarkoitettujen osastojen määrä ja se, missä määrin heitä voidaan sijoittaa muille osastoille, määrittää tietyn laitospaikan perustason.

Poistumislupien harvinaisuutta ilmentävät tutkintavankeihin eniten keskittyneiden vankiloiden luvut. Vantaan ja Jokelan vankilassa, joissa vankeja oli yhteensä 293, poistumislupahakemuksia tehtiin tammi-maaliskuussa 2023 yhteensä 15. Näin ollen vain viisi prosenttia näiden vankiloiden vangeista haki poistumislupaa. Hakemuksista hylättiin seitsemän ja myönnettiin kahdeksan. Myönnettyistä poistumisluvista käytettiin tarkastelujakson aikana seitsemän. Käytetyissä poistumisluvissa perusteena oli kuusi kertaa erittäin tärkeä syy. Vaikka tutkimusaineistosta ei ilmene henkilön vankistatus, kyseiset kuusi poistumislupaa tapahtuivat saatettuna, mikä viittaa tutkintavankeihin. Yhden poistumisluvan syynä oli tärkeä syy, mikä kertoo siitä, että poistumisluvan käyttäjänä oli muu kuin tutkintavanki.

Eräissä yksittäistapauksissa eduskunnan oikeusasiamies on kiinnittänyt huomiota tutkintavankeuslain liian tiukkaan tulkintaan. Oikeusasiamiehen mukaan vankilan perustelut olivat virheelliset, kun tutkintavangin hakemat poistumisluvat oli jätetty myöntämättä sillä perusteella, että lupa voidaan myöntää vain läheisen vakavan sairauden tai hautaan saattamisen vuoksi. Oikeusasiamies totesi, että tutkintavankeuslain mukaan lupa voidaan myöntää myös muun vastaavan erittäin tärkeän syyn perusteella. Vaarana voi siis olla lähtökohtaisesti tiukkojen säännösten liian pitkälle menevä tulkinta.²²

7.3.2 Suljettujen vankiloiden jakautuminen erilaisiin laitosprofiileihin

Se että tutkintavankeus käytännössä estää poistumisluvat, on siis otettava huomioon suljettujen vankiloiden välisessä vertailussa. Vantaan ja Jokelan vankilat jäävät tästä syystä yleensä poistumislupia koskevan vertailun ulkopuolelle. Sen sijaan muut suljetut vankilat voidaan jakaa koon ja laitosprofiilin perusteella kahteen ryhmään. Jatkossa näitä ryhmiä kutsutaan suuriksi ja keskisuuriksi vankiloiksi.

Suurten vankiloiden ryhmän muodostavat vankilat, joiden vankilukua selvästi hallitsevat rangaistustaan suorittavat vankeusvangit. Tähän ryhmään kuuluvat vankeusvangeille tarkoitetut perinteiset keskusvankilat, joita ovat Helsingin, Riihimäen, Sukevan ja Pelson vankilat. Ryhmään sijoittuu myös uudehko Turun vankila. Historiallisessa katsannossa siinä yhdistyvät Turun entinen keskusvankila ja lääninvankila, jotka olivat erillisiä laitoksia. Vankiluvun suhteen nykyisessä Turun vankilassa vankeusvangit ovat kuitenkin hallitseva ryhmä. Vankirakenteen vuoksi samaan ryhmään kuuluu aikaisemmin avolaitoksena toiminut, noin kymmenen vuotta sitten suljetuksi vankilaksi muutettu Köyliön vankila.

²² EOAK 3924/2016.

Toisen suljettujen vankiloiden ryhmän muodostavat keskisuuret vankilat. Niiden ytimenä ovat perinteiset lääninvankilat, jotka on jo alun perin tarkoitettu tutkintavankien säilytyspaikoiksi. Näissä vankiloissa – Oulu, Kuopio, Vaasa ja Mikkeli – on edelleen runsaasti tutkintavankeja. Lääninvankiloihin lukeutuvat myös myöhemmin perustetut Kylmäkosken ja Pyhäselän vankilat. Koska tutkintavankien osuus naisille tarkoitettussa uudessa Hämeenlinnan vankilassa on suuri, myös tämä vankila on tarkastelussa liitetty samaan ryhmään. Yhteistä ryhmälle on, että tutkintavankien osuus vaihtelee yleensä välillä 30–70 prosenttia vangeista.

Suljettujen vankiloiden kahtiajako perustuu niiden lähtökohtiin, mutta rajanveto on suhteellinen. Vaikka vankeusvangit ovat suurissa vankiloissa ehdottomana enemmistönä, melkein kaikkiin niistä voidaan sijoittaa myös tutkintavankeja. Tarkasteluhetkellä suurissa Turun ja Riihimäen vankiloissa tutkintavankeja oli yli 20 prosenttia, Helsingin vankilassa seitsemän ja Sukevan vankilassa yksi prosentti. Pelson ja Köyliön vankilassa tutkintavankeja ei ollut. Tilanne on käänteinen keskisuurissa tutkintavankiloissa, joihin sijoitetaan myös vankeus- ja sakkovankeja.

Säädöstasolla tutkintavankien säilyttämistä käsitellään oikeusministeriön asetuksessa tutkintavankilana toimivista vankiloista (1055/2022), joka tuli voimaan 1.1.2023. Miehille tarkoitettuina tutkintavankiloina toimivat Helsingin, Jokelan, Kuopion, Kylmäkosken, Mikkelin, Oulun, Pelson, Pyhäselän, Riihimäen, Sukevan, Turun, Vaasan ja Vantaan vankila. Naisille tarkoitettuina tutkintavankiloina toimivat Hämeenlinnan, Kuopion, Oulun, Turun, Vaasan ja Vantaan vankila.²³

7.3.3 Suurten ja keskisuurten vankiloiden vertailu

Suurissa vankiloissa haetaan enemmän poistumislupia kuin keskisuurissa vankiloissa. Kun lasketaan poistumislupahakemusten suhdeluku kirjoilla oleviin vankeihin nähden – pois lukien valvotussa koevapaudessa olevat ja ulkopuolisiin laitoksiin sijoitetut –, suurissa vankiloissa luku oli tarkasteluaikana 0,41 ja keskisuurissa 0,26. Käytännössä tämä tarkoittaa, että suurissa vankiloissa kolmen kuukauden aikana poistumislupaa haki laskennallisesti lähes joka toinen vangeista, keskisuurissa joka neljäs.

23 Uutta oikeusministeriön asetusta edeltänyt tilanne ilmenee Tutkintavankien sijoittamista pohtivan työryhmän loppuraportista. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 6/2021, 27.

Ero kuitenkin tasoittuu, jos vertailun kohteeksi otetaan vain vankeusvangit. Vankeusvankeihin suhteutettuna suurissa vankiloissa haettujen poistumislupien suhdeluku oli 0,47 ja keskiuurissa 0,45. Tässä on kuitenkin huomattava, että tutkimusaineistossa ei ole erikseen tietoa vankityypistä. Kun kaikki haetut poistumisluvat suhteutetaan vain vankeusvankien määrään, jää huomiotta se, että erittäin tärkeän syyn poistumislupia voivat käyttää myös tutkintavangit. Tästä syystä suurten ja keskiuurten vankiloiden ero on hieman viimeksi esitettyjä lukuja suurempi.

Poistumislupahakemusten hylkäysprosentti oli korkea molemmissa vankilaryhmissä. Suurissa vankiloissa hylättiin 43 prosenttia hakemuksista (193/451) ja keskiuurissa 39 prosenttia (64/164). Hylkäykset tasoittivat hieman vertailuryhmien eroa. Kun käytettyjä poistumislupia verrataan suhteutettuna kaikkiin vankeihin, suhdeluku oli suurissa vankiloissa 0,21 ja keskiuurissa 0,14. Jos taas käytettyjen poistumislupien määrä suhteutetaan vain vankeusvankeihin, suhdeluku oli sekä suurissa että keskiuurissa vankiloissa 0,24.

Kaiken kaikkiaan tilanne on se, että suurissa ja keskiuurissa vankiloissa käytettyjen poistumislupien erot tasoittuvat huomattavasti, kun ne suhteutetaan vankeusvankien määrään. Koska tutkimusaineistossa ei kuitenkaan ole tehty eroa tutkinta- ja vankeusvankien poistumislupien välillä, havainto on ainoastaan suuntaa antava. Aineiston koko ei myöskään ole riittävä yksittäisten vankiloiden tarkasteluun.

Käytetyt poistumisluvat erosivat lajiltaan jonkin verran toisistaan. Suurissa vankiloissa suurimpana ryhmänä oli rangaistusajan pituuteen perustuvat luvat, joiden osuus oli 48 prosenttia (109/228). Toiseksi eniten myönnettiin tärkeän syyn poistumislupia, joita oli 39 prosenttia (89/228). Näiden yhdistelmiä oli kuusi prosenttia (14/228) ja erittäin tärkeään syyhyn perustuvia poistumislupia seitsemän prosenttia (16/228).

Keskiuurissa vankiloissa suurin ryhmä oli tärkeän syyn poistumisluvat prosenttiosuudella 47 (41/88). Rangaistusajan pituuteen perustuvia lupia oli 44 prosenttia (39/88). Niiden yhdistelmiä oli kolme prosenttia (3/88) ja erittäin tärkeän syyn poistumislupia kuusi prosenttia kaikista poistumisluvista (5/88).

Suurten ja keskiuurten vankiloiden profiilit erosivat ryhmätasolle selvimmin poistumislupien valvonnassa. Suurissa vankiloissa tekninen valvonta oli käytössä 37 prosentissa poistumislupia (85/228). Saatettuja lupia oli 27 prosenttia (61/228) ja valvomattomia poistumislupia 36 prosenttia (82/228). Sen sijaan keskiuurissa vankiloissa tekninen valvonta oli käytössä 23 prosentissa poistumislupia (20/88), saatettuja poistumislupia oli yli puolet kaikista, 51 prosenttia (45/88) ja valvomattomia poistumislupia käytettiin 26 prosenttia (23/88). Laitosryhmien vertailussa siis korostuu se, että keskiuurissa laitoksissa hallitseva valvonnan muoto on saattaminen.

Koska suljetuissa vankiloissa poistumislupia käytettiin vähän, poistumisluparikkomuksia ei tällä aineistolla voida tilastollisesti mielekkäällä tavalla tarkastella erikseen suurten ja keskisuurten vankiloiden ryhmässä. Suljettujen vankiloiden kokonaistarkastelu on tehty kohdassa 7.1.2.

7.3.4 Miksi poistumislupia käytetään suljetuissa vankiloissa kauttaaltaan vähän?

Suljettujen vankiloiden poistumislupien tarkasteltaessa keskeinen kysymys on se, miksi poistumislupia ylipäätään käytetään niissä vähän. Tähän nähden suurten ja keskisuurten vankiloiden vertailu nostaa esiin joitakin erityispiirteitä, jotka liittyvät suljettujen vankiloiden vankirakenteeseen. Tutkintavankien suuri osuus erityisesti keskisuurissa vankiloissa laskee poistumislupahakemusten ja käytettyjen poistumislupien määrää. Keskisuurissa vankiloissa korostuu myös saatettujen poistumislupien poikkeuksellisen suuri osuus eli niitä on yli puolet. Osaltaan tämä liittyy tutkintavankien poistumislupiin, jotka voivat perustua vain erittäin tärkeään syyhyn ja tapahtuvat saatettuna. Koska näitä on kuitenkin vähän, suurten ja keskisuurten vankiloiden ero johtuu pääsääntöisesti muista poistumislupien valvontaan liittyvistä laitospöytäkäytännöistä.

Toinen poistumislupien valvontaan liittyvä kysymys on valvomattomien poistumislupien suuri määrä suljetuissa vankiloissa yleensä ja molemmassa vertailuryhmässä erikseen. Jo lähtökohtaisesti on erikoista, että avolaitoksissa teknisen valvonnan käyttöaste on korkeampi kuin suljetuissa vankiloissa. Avolaitossijoituksen perusteella näihin yksiköihin sijoitettujen vankien riskitaso on alhaisempi kuin suljettujen vankiloiden vangeilla, joten voitaisiin olettaa, että nimenomaan suljetuissa vankiloissa tekninen valvonta olisi systemaattista. Näin on myös siksi, että ainakin avolaitosten kohdalla teknisen valvonnan käyttö liittyy tilastollisesti poistumislupahakemusten korkeaan hyväksymisprosenttiin, poistumislupien suureen käyttöasteeseen ja lupaehtojen vähäiseen rikkomiseen.

Kun tarkastellaan suljettujen vankiloiden poistumislupien vähäisyyttä, on toisaalta otettava huomioon eräät muut vankirakenteeseen liittyvät seikat. Näitä ovat sakkovankien suuri osuus ja järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvien sijoittaminen suljettuihin vankiloihin.

7.3.5 Sakkovankien poistumisluvat

Sakon muuntorangaistusta suorittaviin vankeihin sovelletaan vankeuslakia. Tämä tarkoittaa, että poistumislupia koskevat säännökset ovat samat kuin vankeusvangeilla. Näin ollen poistumislupien perusteet eivät ole sillä tavoin lainsäädännöllisesti erittäin rajoitettuja kuin tutkintavangeilla. Sen sijaan sakkovangeille myönnettyjen poistumislupien vähäisyys johtuu käytännön syistä. Sakkovankien keskimääräinen rangaistusaika on lyhyt, puolet sakkovangeista vapautuu alle kahdessa viikossa. Pisimmillään yhden sakon muuntorangaistuksen pituus on 40 päivää, mikä tarkoittaa sitä, rangaistusajan pituuteen perustuva poistumislupa ei tule kysymykseen, koska sen alaraja on kaksi kuukautta vankilassaoloaikaa.

Lyhyt vankilassaoloaika ei sinänsä estä erittäin tärkeään tai tärkeään syyhyn perustuvan poistumisluvan käyttämistä. Esteenä on kuitenkin sakkovankien yleinen elämäntilanne ja syrjäytyneisyys. Tutkimusten mukaan sakkovankien keskuudessa suurimpina ryhminä ovat yhtäältä alkoholisoituneet asunnottomat, toisaalta aktiiviset vähäisten rikosten tekijät. Tyypillistä on, että talouteen liittyvät asiat, somaattinen terveys, mielenterveys, sosiaaliset suhteet jne. ovat kriisissä. Sakkovankien lähtökohdista johtuen poistumislupaedellytykset – kuten päihitteettömyyden vaatimus – eivät yleensä täyty, vaikka siviilissä hoidettavia asioita olisi.²⁴

Sakkovankien osuus vaikuttaa näin ollen potentiaalisten poistumisluvan hakijoiden määrään. Tarkasteluhetkellä sakkovangeja oli koko Rikosseuraamuslaitoksen vangeista viisi prosenttia (151/2928). Avolaitoksissa heitä oli vähän eli kaksi prosenttia vangeista (16/891). Lähes puhtaasti tutkintavankiloina toimivissa Vantaan ja Jokelan vankiloissa sakkovankien osuus oli myös kaksi prosenttia (7/293). Suurissa suljetuissa vankiloissa heidän osuutensa oli seitsemän prosenttia (83/1109), samoin keskisuurissa vankiloissa (45/635).

Tämä eri laitostyyppien vertailussa ilmenevä jakautuma tarkoittaa sitä, että tutkintavankien ohella sakkovangit muodostavat ryhmän, joka vähentää poistumislupien käyttömahdollisuuksia suljetuissa vankiloissa. Toisaalta koska sakkovankien suhteellinen osuus oli sama sekä suurissa että keskisuurissa vankiloissa, sakkovangit eivät vaikuta ryhmätasolla tehtyyn vertailuun.

24 Pajuja Jussi: Rikosseuraamuslaitoksen toiminta- ja asiakasprosessien tulevaisuus. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2019:15, 12, 16 ja 63.

7.3.6 Järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvien poistumisluvat

Järjestäytyneiden rikollisryhmien aiheuttamista haasteista on Rikosseuraamuslaitoksessa tehty selvitys vuonna 2021. Siinä käsitellään muun muassa järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvien sijoittelua eri vankiloihin ja tehdään ehdotuksia siitä, kuinka heidän poistumislupansa tulisi järjestää.²⁵

Valtaosa järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvista vangeista sijoitetaan Riihimäen, Turun Mikkelin ja Sukevan vankiloihin. Suurin kasautuma on Riihimäen vankilassa. Selvityksen mukaan käytännössä yli puolet Riihimäen vankilan vangeista kuuluu järjestäytyneisiin rikollisryhmiin tai on suoraan niiden vaikutuspiirissä. Edelleen järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvien vankien mahdollisia sijoituspaikkoja ovat muun muassa Helsingin, Kylmäkosken ja Vaasan vankilat.

Tutkintavankiloihin sijoitettujen järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvien tutkintavankien määrä perustuu kunakin hetkenä vangittuna olevien määrään. Erityisesti Etelä-Suomessa määrä voi vaihdella hetkellisesti paljonkin. Tutkintavankien lisäksi tutkintavankiloihin kuitenkin sijoitetaan myös järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvia vankeusvankeja.

Kuten edellä jaksossa 7.2.1 todetaan, aktiivisesti järjestäytyneen rikollisuuden piirissä toimivia ei sijoiteta avolaitoksiin.

Silloin kun vankilassa on runsaasti järjestäytyneeseen rikollisryhmään kuuluvia, tämä voi vaikuttaa monella tavoin poistumislupia vähentävästi. Selvityksen mukaan niille järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluville vangeille, jotka eivät ole toteuttaneet rangaistusajan suunnitelmaa eivätkä ole osoittaneet todellista tahtoa irtautua järjestäytyneestä rikollisuudesta, tulisi linjata yhdenmukaiset poistumislupakäytännöt. Ongelmana kuitenkin on, että poistumislupakäytännöissä ilmenee yksikkökohtaisia eroja, eivätkä päätöspäätökset ole valtakunnallisesti keskenään linjassa.

Selvityksessä otetaan kantaa myös poistumislupien valvontaan. Kun poistumislupia myönnetään järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluville vangeille muutoin kuin saatettuna, tulisi poistumislupaehdoissa olla aina sähköinen valvonta, jolla voidaan vaikuttaa ennalta estävästi rikolliseen toimintaan.

25 Holopainen Jari-Pekka: Selvitys Rikosseuraamuslaitoksen kyvystä vastata järjestäytyneen rikollisuuden aiheuttamiin haasteisiin. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 3/2021, 17, 41 ja 104–105.

Edelleen selvityksessä todetaan, että järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvat vangit kontrolloivat muiden vankien lupa-asioita, kuten kuka voi hakea perhetapaamiseen, perheleirille, poistumislupalta tai kuka vaihtaa vankilaa. Kun rikollisryhmiin kuuluvilla vangeilla on hallinnassaan lupa-asiat, he tietävät keitä voidaan painostaa tuomaan huumausaineita vankilaan. Siksi osa tavallisista vangeista välttää poistumislupien anomista, jotta heidän ei tarvitsisi osallistua luvattomien aineiden salakuljetukseen vankilaan.

Selvityksen jälkeen perustettiin järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluville tehostetun valvonnan osasto Riihimäen, Turun, Mikkelin ja Sukevan vankilaan vuonna 2022. Tehostetussa valvonnassa on yhteensä noin 100 vankia.

7.3.7 Oikeusasiamiehen kannanottoja poistumislupien määrästä

Oikeusasiamiehen ratkaisut, jotka koskevat poistumislupien määrää, liittyvät yleensä suljettuihin vankiloihin. Siksi asiaa käsitellään tässä yhteydessä. Muita oikeusasiamiehen poistumislupiin liittyviä kannanottoja käydään lävitse luvussa 8.

Oikeusasiamies on viime vuosina toistuvasti arvostellut suurten suljettujen vankiloiden poistumislupakäytäntöjä ja niissä tapahtuneita muutoksia. Kysymys on ennen muuta Riihimäen, Turun, Mikkelin ja Sukevan vankiloista, jotka ovat myös keskeisiä järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvien sijoituspaikkoja.

Turun vankilan suhteen pitkäaikainen havainto on se, että vankilan poistumislupakäytäntö on eronnut negatiivisesti muista suljetuista vankiloista sekä myönnettyjen poistumislupien määrän että niiden myöntöprosentin osalta. Tämä lähtökohta todetaan muun muassa oikeusasiamiehen ratkaisussa vuodelta 2012,²⁶ mutta vastaavia kannanottoja löytyy runsaasti jo aikaisemmilta vuosilta.

Vuonna 2018 oikeusasiamies totesi, että Turun vankilasta myönnettävien poistumislupien määrä oli edelleen erittäin vähäinen muihin vastaaviin vankiloihin verrattuna. Vertailun kohteena olivat tuolloin Riihimäen ja Sukevan vankilat. Oikeusasiamiehen mukaan Turun vankilassa noudatettu poistumislupakäytäntö oli selkeässä ristiriidassa vankien yhdenvertaisen kohtelun ja rangaistusten täytäntöönpanolle asetettujen tavoitteiden kanssa. Vankilan käytäntö ei edistä vankien sosiaalisia ja perhesuhteita. Koska Turun vankila on vapauttava laitos, laitoksen poistumislupaharkinnassa noudatettu tiukka linja osaltaan estää poistumislupien hyödyntämisen rangaistusajan suunnitelmassa vapautumisen kynnyksellä.²⁷

26 EOAK 2799/4/12.

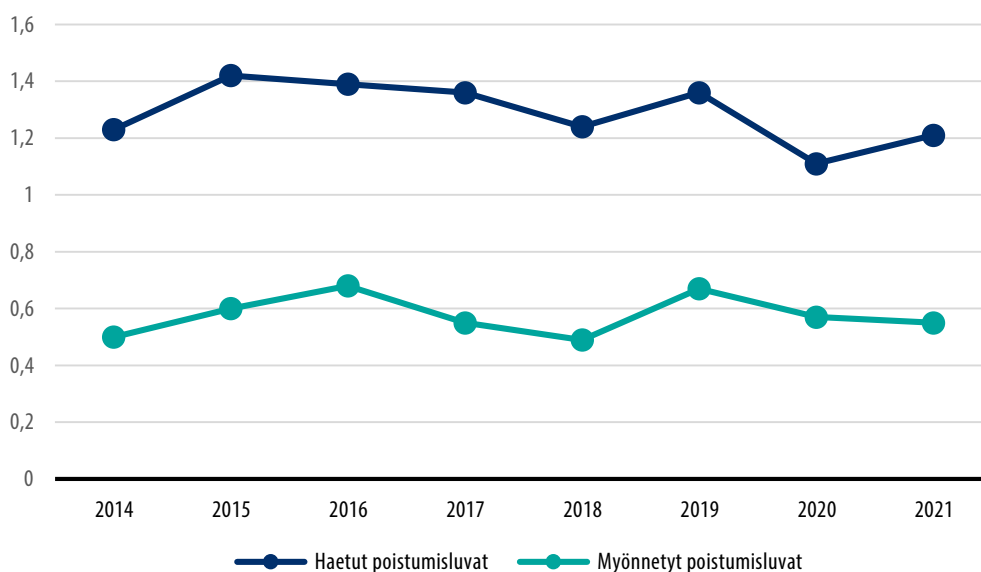
27 EOAK 475/2018.

Oikeusasiamiehen Turun vankilaan 2019 tekemällä tarkastuksella vangit toivat keskustelussa esiin poistumislupiin liittyviä ongelmia. Jotkut vangeista kertoivat haluavansa asua tuomionsa suljetulla osastolla, koska pelkäävät tulevaisuutta uhkailluksi ja painostetuksi. Myöskään valvomattomia tapaamisia ja poistumislupia ei haeta painostuksen pelossa. Poistumislupien kohdalla kysymys on muun muassa siitä, että vankeja painostetaan tuomaan huumausaineita vankilaan.

Oikeusasiamies totesi, että Turun vankilan rakennetta voitaisiin käyttää tehokkaammin hyväksi turvallisuuden ylläpitämisessä ja painostuksen ehkäisyssä, koska vankila on jaettu pienehköihin osastoihin. Oikeusasiamiehen mukaan lainsäädäntö mahdollistaa sen, että tilanteeseen puututaan eriyttämällä ja kohdentamalla erilaisten vankien sijoittelua eri osastoille.²⁸

Vuotta 2019 koskevan tilastollisen tarkastelun mukaan Turun vankilassa tehtiin poistumislupahakemuksia kaikista vankiloista vähiten suhteutettuna vankeusvankien määrään. Myös hakemuksia hylättiin runsaasti, hylkäysprosentti oli 51. Vastaavasti myönteisiä poistumislupapäätöksiä oli vankeusvankien lukumäärään suhteutettuna vähiten. Kuten kuvioista 20 ilmenee, tilanne on ollut Turun vankilassa jo pitkään muuttumaton.

Kuvio 20. Turun vankilassa haetut ja myönnetyt poistumisluvat suhteutettuna vankeusvankeihin vuosina 2014–2021.

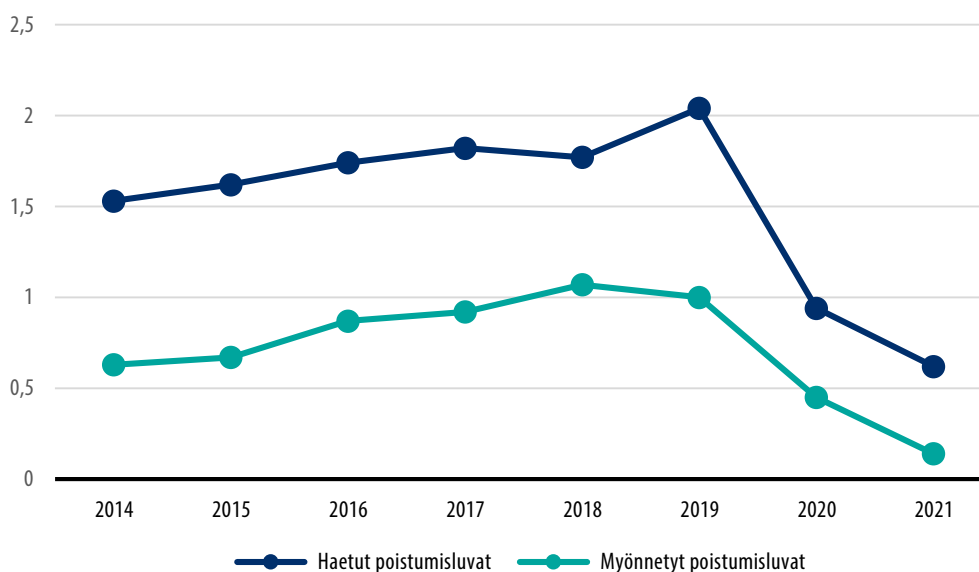

28 EOAK/2449/2019.

Laskennallisesti Turun vankilan luvut tarkoittavat sitä, että poikkileikkaushetkellä kirjoilla oleva vankeusvanki hakee poistumislupaa keskimäärin kerran vuodessa ja poistumislupa myönnetään joka toinen vuosi. Tilanne ei ole sittemmin muuttunut. Vuoden 2023 ensimmäisen vuosineljänneksen tilastollisessa tarkastelussa poistumislupahakemuksia hylättiin Turun vankilassa edelleen noin puolet ja poistumislupien käyttöaste oli erittäin alhainen.

Riihimäen vankilaa koskevassa ratkaisussa oikeusasiamies totesi vuonna 2021, että Riihimäen vankilan poistumislupakäytäntö on muuttunut huomattavasti aikaisemmasta lyhyen ajan sisällä. Myönnettyjen poistumislupien määrät olivat romahtaneet. Tämä ilmenee myös kuviosta 21.

Kuvio 21. Riihimäen vankilassa haetut ja myönnetyt poistumisluvat suhteutettuna vankeusvankeihin vuosina 2014–2021.

Haettujen ja myönnettyjen poistumislupien taso on Riihimäen vankilassa ollut yleensä korkeampi kuin Turussa. Koronaepidemian vuosina 2020 ja 2021 luvut laskivat hetkittäin kuitenkin Turun lukujen alle, minkä oikeusasiamies nosti ratkaisussaan esiin. Vuoden 2023 ensimmäisellä vuosineljänneksellä Riihimäen ja Turun vankilassa haettujen ja myönnettyjen poistumislupien suhdeluvut olivat jokseenkin samat.

Sitä että poistumislupia myönnetään Riihimäen vankilassa vähän, on perusteltu muun muassa sillä, että vankilassa on lukuisia järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvia vankeja. Samoin on esitetty, että vankilassa on vain vähän vankeja, joiden kohdalla lupaehtojen

noudattamista voidaan pitää todennäköisenä. Tästä syystä heihin kohdistuu entistä suurempi paine luvattomien aineiden ja esineiden, erityisesti huumausaineiden vankilaan toimittamiseksi. Tästä argumentaatiosta oikeusasiamies on todennut, että poistumislupien epäämistä ei voida perustella sillä, että vankilassa myönnetään ylipäätään vain vähän poistumislupia.²⁹

Oikeusasiamiehen vuonna 2023 Riihimäen vankilaan tekemällä tarkastuksella vankilan johto toi esiin, että tarkoituksena on parantaa kahden osaston vankien mahdollisuuksia saada poistumislupia niiden toimintoja eriyttämällä. Oikeusasiamiehen mukaan tämä on positiivista. Oikeusasiamies kuitenkin totesi, että myös muiden osastojen osalta tulee muistaa, että poistumislupaharkinta on vanki- ja tapauskohtaista. Minkään asuinosaaston suhteen ei voida kategorisesti päättää, ettei poistumislupia tulla myöntämään, vaikka jotkut osastosijoitteluperusteet saattavatkin olla sellaisia, että niillä voi olla vaikutusta myös poistumislupaharkinnassa.³⁰

Myös Sukevan vankilalle on tyypillistä poistumislupahakemusten korkea hylkäysprosentti ja poistumislupien suhteellisen vähäinen myöntäminen. Luvut ovat kuitenkin olleet Turun ja Riihimäen yläpuolella, vaikka myös Sukeva on järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvien yksi sijoituspaikka.

Sukevan osalta oikeusasiamies on ottanut kantaa muun muassa hylkäyspäätöksen riittämättömiin perusteluihin. Kantelijalle ei myönnetty hänen hakemaansa vuorokauden pituista poistumislupaa, jonka aikana hän olisi yöpynyt omassa asunnossaan sekä käynyt tyttärensä syntymäpäivillä. Kantelija haki poistumislupaa rangaistusajan pituuden perusteella. Oikeusasiamies korosti, että tällaisen poistumisluvan päätösharkinta eroaa tärkeän syyn perusteella haettavan poistumisluvan päätösharkinnasta. Tärkeän syyn perusteella haettavassa poistumisluvassa kyse on ensisijaisesti sen arvioimisesta, täyttyykö tärkeälle syyille asetettu edellytys. Tämän jälkeen arvioidaan, tulisiko vanki noudattamaan poistumisluvan ehtoja. Sen sijaan rangaistuksen pituuden perusteella haettavista poistumisluvista päätettäessä poistumislupa-ajankohdan täyttymisen lisäksi arvioidaan kahta asiaa, vangin kykyä noudattaa poistumisluvan ehtoja ja sitä, edistääkö poistumislupa rangaistusajan suunnitelman toteutumista. Kantelijan kielteistä poistumislupapäätöstä ei ollut perusteltu tai arvioitu kummallakaan näistä seikoista.³¹

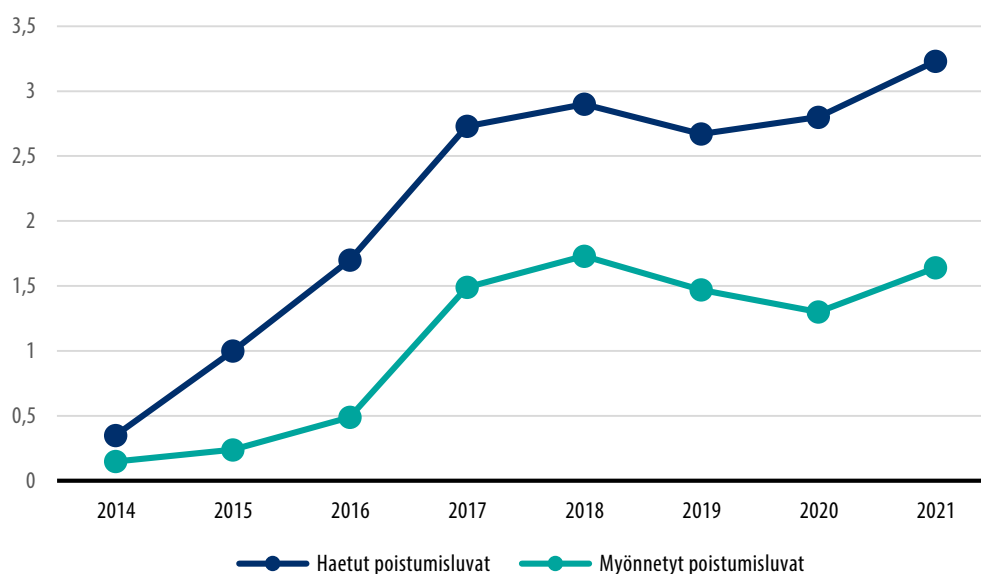
29 EOAK/7701/2021.

30 EOAK/1186/2023.

31 EOAK/4445/2019.

Oikeusasiamies on ottanut kantaa poistumislupien myöntämiseen myös Mikkelin vankilassa. Mikkelin vankilaan vuonna 2016 tehdyllä tarkastuksella oikeusasiamies totesi, että vankilan poistumislupakäytäntö erosi muiden tutkintavankiloiden käytännöstä ilman, että sille oli osoitettavissa perusteltua syytä. Tarkastushetkellä Mikkelin vankilalla oli tutkintavankiloista kaikkein alhaisin poistumislupien myöntöprosentti. Matala lähtötaso ilmenee kuviosta 22.

Kuvio 22. Mikkelin vankilassa haetut ja myönnetyt poistumisluvat suhteutettuna vankeusvankeihin vuosina 2014–2021.

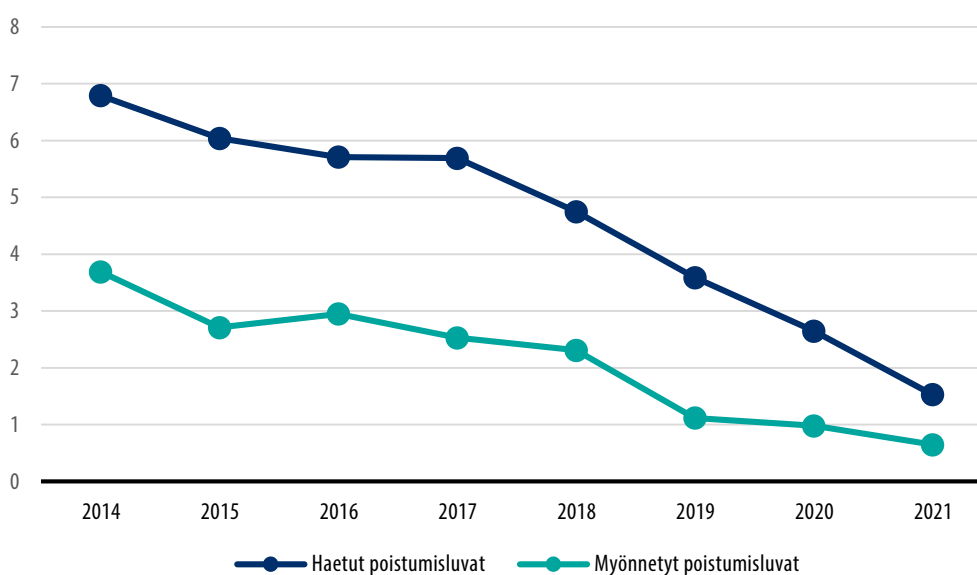
Mikkelin vankilassa on ollut vuosittain vaihteleva määrä tutkinta- ja vankeusvankeja. Vankilan johdon käsitys oli, että jos vankeusvanki on poistumislupakelpoinen, hänen paikkansa ei ole Mikkelin vankilassa, vaan turvallisuustasoltaan matalammassa vankilassa. Vankien alueellisia sijoitteluperusteita tarkasteltaessa ei kuitenkaan ollut näyttöä siitä, että Mikkelin vankilaan vuonna 2016 sijoitetut vankeusvangit olisivat olleet millään tavalla vaarallisempia tai korkeampaa turvallisuustasoa vaativia kuin muihin tutkintavankiloihin sijoitetut vankeusvangit. Oikeusasiamiehen mukaan kyseisellä asialla ei siis voitu perustella eroa poistumislupien myöntöprosentissa.

Oikeusasiamiehen vuonna 2017 tekemällä jatkokäynnillä voitiin kuitenkin todeta, että Mikkelin vankilan poistumislupakäytännöt eivät enää poikenneet muista samanlaisista vankiloista.³² Vuosina 2017–2018 Mikkelin vankilassa haettiin ja myönnettiin aikaisempaa selvästi enemmän poistumislupia. Vuotta 2019 koskevassa kaikkien vankiloiden vertailussa Mikkelin ei myöskään eronnut muista tutkintavankiloista (taulukko 3, jakso 5.1).

Vuoden 2023 ensimmäisellä vuosineljänneksellä suhdeluvut olivat kuitenkin jonkin verran laskeneet. Poistumislupien vähentyminen voi osittain johtua vuonna 2022 perustetusta tehostetun valvonnan osastosta, koska järjestäytyneiden rikollisryhmien jäsenille myönnetään vain poikkeuksellisesti poistumislupia. Tosin osasto on kooltaan melko pieni.

Toisin kuin Mikkelin vankilassa, Köyliön vankilassa vuonna 2017 tehdyn oikeusasiamiehen kanslian tarkastuksen jälkeen poistumislupien määrä nopeasti laski.

Kuvio 23. Köyliön vankilassa haetut ja myönnetyt poistumisluvat suhteutettuna vankeusvankeihin vuosina 2014–2021.

32 EOAK/4397/ 2016 ja EOAK/3005/2017.

Tarkasteluaikana Köyliön vankila putosi yhdeksi vähiten poistumislupia myöntäväksi suljetuksi vankilaksi. Vuoden 2019 poikkileikkaustarkastelussa siellä myönnettyjen poistumislupien osuus oli laskenut jo suljettujen vankiloiden alimpaan ryhmään. Tilanne jatkuu edelleen, mitä kuvastaa se, että vuoden 2023 ensimmäisellä vuosineljänneksellä Köyliön vankilassa poistumislupahakemusten hylkäysprosentti oli kaikista yksiköistä korkein eli 68.

Merkille pantavaa kuitenkin on, että oikeusasiamiehen kanslian tarkastuksella ei kiinnitetty huomiota poistumislupien määrään, sillä tilanne ei vielä vuonna 2017 ollut poikkeuksellinen. Sitä vastoin vankilan tarkastuksessa pääpaino oli poistumislupapäätösten sisällöllisissä puutteissa. Säännönmukaisesti toistuva seikka oli se, ettei päätöksistä käynyt ilmi, minkä säännöksen nojalla päätös oli tehty – eli oliko kyse rangaistusajan pituuden perusteella haetusta poistumisluvasta, tärkeästä syystä haetusta poistumisluvasta vai erittäin tärkeästä syystä haetusta poistumisluvasta. Toinen suuri ongelma oli se, että kielteisten poistumislupapäätösten perusteluiksi oli yleensä esitetty vain fraasimaisia seikkoja, kuten ”poistumislupaehtojen noudattaminen on epätodennäköistä”. Vain joissakin päätöksissä oli tarkemmin perusteltu sitä, miksi kyseisessä asiassa oli tehty kielteinen päätös.³³

7.3.8 Teknisen valvonnan käytön lisääminen suljetuissa vankiloissa

Edellä on käsitelty syitä, joiden vuoksi suljetuissa vankiloissa käytetään vähän poistumislupia. Esimerkiksi tilanteessa, jossa tutkinta- ja sakkovankien osuus on suuri ja vankilaan on sijoitettu järjestäytyneiden rikollisryhmien jäseniä, tämä voi monin tavoin vaikuttaa poistumislupien hakemiseen ja myöntämiseen yksikkötasolla.

Toisaalta voidaan kiinnittää huomiota siihen, että välillisen ja välittömän valvonnan yhteenlaskettu osuus vaihtelee eri vankiloissa. Yleensä suljetuissa vankiloissa teknisen valvonnan ja saattamisen yhteenlaskettu osuus liikkuu 90–100 prosentin välillä käytetyistä poistumisluvista. Tässä suhteessa poikkeuksellisia olivat Mikkelin, Helsingin, Köyliön ja Kylmäkosken vankilat.

Vuoden 2023 alun tarkastelujaksolla Mikkelin vankilassa ei käytetty lainkaan teknistä valvontaa ja vain muutama poistumislupa tapahtui saatettuna. Välittömästi ja välillisesti valvottujen poistumislupien yhteenlaskettu prosenttiosuus oli 19 (3/16). Myös Helsingin vankilassa teknistä valvontaa ja saattamista käytettiin yhteensä vähän, tarkasteluaikana vain 35 prosentissa poistumisluvista (38/109). Edelleen Köyliön vankilan suhdeluku oli

33 EOAK/3733/2017

alhainen, välillistä tai välitöntä valvontaa käytettiin yhteensä 43 prosentissa poistumislupia (6/14). Samoin Kylmäkosken vankilassa teknistä valvontaa ja saattamista käytettiin suhteellisen vähän, käyttöprosentti oli 57 (8/14).

Näiden vankiloiden kohdalla voidaan kysyä, olisiko mahdollista lisätä poistumislupien myöntämistä ja ehkäistä poistumisluparikkomuksia käyttämällä teknistä valvontaa samassa laajuudessa kuin muissa suljetuissa vankiloissa. Kun Helsingin ja Kylmäkosken vankilaan sijoitetaan myös järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvia vankeusvankeja, tulisi jo tästä syystä kiinnittää huomiota sähköiseen valvontaan. Järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvia vankeja koskevan selvityksen mukaan heidän poistumislupaehdoihinsa tulisi aina sisältyä sähköinen valvonta, jolla voidaan vaikuttaa ennalta estävästi rikolliseen toimintaan.

8 Poistumislupien oikeudellinen kontrolli

Poistumislupia koskevat tuomioistuinratkaisut ovat hyvin harvinaisia. Tämä johtuu siitä, että oikaisuvaatimus ja muutoksenhaku hallinto-oikeuteen voidaan tehdä vain erittäin tärkeään syyhyn perustuvan poistumisluvan myöntämistä, tällaisen luvan peruuttamista tai poistumislupamatkan kustannuksia koskevasta päätöksestä.

Muihin poistumislupapäätöksiin ei saa hakea muutosta. Muutosta ei siis voida hakea yleimpiin ratkaisuihin, jotka koskevat esimerkiksi rangaistusajan pituuteen tai tärkeään syyhyn perustuvan poistumisluvan myöntämistä tai niiden peruuttamista. Muutoksenhakukielto koskee myös poistumislupa-ajankohdan aikaistamista ja poistumisluvan myöntämistä saatettuna.

Koska tuomioistuinratkaisut ovat harvinaisia, poistumislupien oikeudellisessa kontrollissa keskeiseen asemaan nousevat eduskunnan oikeusasiamiehen kannanotot. Lainsäädäntöä uudistettaessa oikeusasiamiehen esittämiä näkökohtia voidaan ottaa huomioon sekä muutettaessa lain sisältöä että laadittaessa hallituksen esityksen perusteluita. Merkittävää myös on, että poistumislupasäännökset ovat pysyneet sisällöltään jokseenkin muuttumattomina vankeuslain voimaantulon jälkeen eli vuodesta 2006. Näin ollen oikeusasiamiehen linjaukset ovat olleet vankiloiden käytäntöihin nähden pitkävaikutteisia ja edelleen ajankohtaisia.

Seuraaviin jaksoihin on koottu oikeusasiamiehen ratkaisuja aiheryhmittäin. Ensisijaisesti kysymys on oikeusasiamiehen toimintakertomuksessa julkaistuista, siis määritelmällisesti tärkeimmistä ratkaisuista. Tämän lisäksi viitataan eräisiin oikeusasiamiehen tarkastuskertomuksiin, joissa poistumisluvat ovat tarkastuksen erityisenä painopistealueena. Esityksessä käsitellään poistumislupien myöntämisperusteita, niitä koskevaa päätöksentekoa ja toimintaa poistumisluvan aikana. Oikeusasiamiehen ratkaisuja, jotka koskevat vankiloiden välisiä eroja poistumislupien myöntämisessä ja kysymystä siitä, miksi poistumislupia ei haeta, on käsitelty jaksossa 7.3.7.

8.1 Poistumislupien myöntämisperusteet

8.1.1 Poistumislupia koskeva säädös- ja määräksenantovalta

Vankeuslain mukaan Rikosseuraamuslaitos antaa tarkemmat määräykset poistumislupien määrän ja keston laskemisesta. Oikeusasiamiehen ratkaisussa kyse oli siitä, oliko laissa säädetty toimivalta ylitetty Rikosseuraamuslaitoksen määräyksessä. Lähtökohtana on, että määräksenantovaltuutta on tulkittava suppeasti. Oikeusasiamiehen mukaan määräyksessä oli kuitenkin kohtia, joissa ei ollut kyse vain toimivaltuuden mukaisesta poistumislupien määrän ja keston laskemisesta. Tästä syystä Rikosseuraamuslaitos joutui kumoamaan määräyksen ja korvaamaan sen uudella poistumislupien määrää ja kestoja koskevalla määräyksellä.³⁴

Tapaus kertoo sitä, että oikeusasiamies voi puuttua paitsi yksittäisiin poistumisluparatkaisuihin, myös laajempiin järjestelmävirheisiin, jotka eivät vastaa lain sisältöä. Tapaus kuvastaa myös sitä, että poistumislupia koskeva sääntely on säädöstasoltaan korkeaa. Vankeuslain säännökset ovat laajat ja yksityiskohtaiset, ja niitä täydentää valtioneuvoston asetus vankeudesta. Vankeusasetuksessa säädetään muun muassa poistumislupamenettelyistä, poistumisluvan ehdoista, matka-ajasta ja kustannuksista. Vankeuslain ja -asetuksen yksityiskohtaisuudesta johtuen Rikosseuraamuslaitoksen määräysten soveltamis- ja käyttöala jää suppeaksi.

8.1.2 Poistumislupa rangaistusajan pituuden perusteella

Tuoreessa tarkastuskertomuksessa oikeusasiamies on arvioinut rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävän poistumisluvan ja rangaistusajan suunnitelman keskinäistä yhteyttä. Oikeusasiamiehen mukaan se vankeuslaissa esitetty edellytys, että poistumisluvan myöntämisen tulee edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista, on ylipäättään ongelmallinen. Lainsäätäjän tarkoitus vaikuttaa olleen, että rangaistusajan suunnitelma sisältäisi selvästi yksityiskohtaisemman suunnitelman rangaistusajan pituuteen perustuvien poistumislupien myöntämisestä kuin mitä suunnitelmat käytännössä sisältävät. Lain esitöiden mukaan suunnitelmassa määritellään ainakin poistumisluvan ennakoitu aikaisin ajankohta sekä sen myöntämisen edellytykset. Näin ei yleensä kuitenkaan ole, vaan suunnitelman sisällöksi poistumislupien osalta saattaa olla kirjattu esimerkiksi ”Laitoksen harkinnan mukaan”. Tällöin rangaistusajan suunnitelmassa ei ole edes olemassa sellaista poistumislupasuunnittelua, jolle lakia säädettäessä on tarkoitettu annettavaksi merkitystä poistumislupaharkinnassa.³⁵

34 EOAK/2624/2018.

35 EOAK/1186/2023.

Oikeusasiamies on useissa ratkaisuisa käsitellyt rangaistusajan pituuteen ja tärkeään syyhyn perustuvien poistumislupien rajanvetoa. Eräässä vankilassa myönnettiin poistumislupa tärkeästä syystä siihen saakka, kunnes vangille oli mahdollista myöntää poistumislupa rangaistusajan pituuden perusteella. Sen jälkeen lupa myönnettiin pääsääntöisesti rangaistusajan pituuden perusteella, vaikka vanki oli hakenut poistumislupaa tärkeästä syystä ja sellainen syy oli olemassa. Oikeusasiamiehen mukaan käytäntö oli virheellinen. Mikäli vanki hakee tärkeän syyn perusteella poistumislupaa ja poistumislupalta esitetty peruste arvioidaan sellaiseksi, että se täyttää kyseisen poistumisluvan edellytykset, poistumislupa on myönnettävä tärkeän syyn perusteella. Kun vangilla on esimerkiksi terveydenhuoltoon liittyvä tärkeä syy hänen hakiessaan poistumislupaa ja muut poistumisluvan edellytykset täyttyvät, hänelle tulee myöntää poistumislupa terveysperusteella, jolla se on haettu, eikä rangaistusajan pituuden perusteella.³⁶

Toisessa tapauksessa vankila hylkäsi tärkeän syyn perusteella haetun poistumisluvan, koska vangin vapautumisajankohta oli lähellä ja vangilla olisi ollut mahdollisuus hoitaa asioita rangaistusajan pituuden perusteella myönnettyillä poistumisluvilla. Oikeusasiamies totesi, että jos esitetty peruste arvioidaan sellaiseksi, että se täyttää tärkeästä syystä myönnettävän poistumisluvan edellytykset, poistumislupa on tällöin myönnettävä tärkeän syyn perusteella, vaikka vanki ei olisi vielä käyttänyt kaikkia rangaistusajan pituuden perusteella myönnettäviä poistumislupia. Kielteistä päätöstä ei voida myöskään perustella sillä, että vangilla olisi ollut mahdollisuus hoitaa asioitaan aikaisemmalla rangaistusajan pituuden perusteella myönnettyillä poistumisluvalla.³⁷

8.1.3 Poistumislupa tärkeän syyn perusteella

Niiden syiden luettelo, jotka voivat olla tärkeästä syystä myönnettävän poistumisluvan perusteena, on vankeuslaissa hyvin laaja. Tärkeään syyhyn perustuvan poistumisluvan myöntäminen edellyttää, että lupa on tärkeä vangin perheeseen, terveydenhuoltoon, toimeentuloon, työ-, koulutus-, sosiaali- tai asuntoasioiden hoitamiseen liittyvästä tai muusta vastaavasta syystä. Näin ollen määritelmä kattaa keskeiset elämänalueet. Se ei myöskään rajaa muitakaan perusteita pois, sillä luettelossa mainitaan viimeisenä muut vastaavat syyt.

Oikeusasiamies on useissa ratkaisuisa käsitellyt tilanteita, joissa kysymys on yhtäältä siitä, mikä on tärkeä syy ja toisaalta siitä, onko syyn olemassaolo asianmukaisesti näytetty. Eräässä tapauksessa vangille ei myönnetty poistumislupaa perheensä muuttoa varten. Päätöstä oli perusteltu sillä, että poistumislupalta ei ollut esitetty riittävän tärkeää syytä.

³⁶ EOAK 2225/2/10.

³⁷ EOAK 2196/4/07.

Oikeusasiamies totesi, että muutto on vankeuslain perusteluissa nimenomaisesti mainittu esimerkkinä tärkeästä syystä. Näin ollen poistumislupa tulisi muuton perusteella lähtökohtaisesti myöntää, jos muut edellytykset täyttyvät eikä erityisiä vastasyitä ole. Tapaukseen liittyen oikeusasiamies totesi, että poistumislupahakemuksen käsittelyssä sovelletaan hallintolain säännöksiä asiakirjan täydentämisestä ja viranomaisen selvittämiselvöllisyydestä. Mikäli vankila katsoo, että hakemus on ollut puutteellisesti perusteltu, lähtökohtaisesti vankia tulisi kehottaa määräjassa täydentämään hakemustaan. Tässä tapauksessa vankilalla olisi ollut myös mahdollisuus tarkistaa tietoja puhelimitse avovaimolta ja väestörekisteristä.³⁸

Vanki oli täyttänyt osallistumisvelvollisuutensa opiskelemalla erään oppilaitoksen pääsykokeisiin. Vankila ei kuitenkaan myöntänyt poistumislupaa pääsykokeita varten, eikä vangille järjestetty myöskään saatettua poistumislupaa. Oikeusasiamiehen mukaan asiassa ei menetelty lainvastaisesti. Oikeusasiamies kuitenkin totesi, että vankilan toiminta ei parhaalla mahdollisella tavalla toteuttanut poistumisluvan tarkoitusta, jonka mukaan poistumislupa tukee vangin sijoittumista yhteiskuntaan ja vähentää vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja. Oikeusasiamiehen mukaan ei vaikuttanut erityisen mielekkäältä, että vanki oli täyttänyt toimintavelvollisuutensa opiskelemalla pääsykoetta varten, mutta vankila ei taannut pääsykokeeseen osallistumista. Vankilan tiedossa oli täytynyt jo opiskelupäätöstä tehtäessä olla, että saattamattoman poistumisluvan myöntäminen kantelijalle voi olla epävarmaa. Näin ollen vankila olisi voinut hyvissä ajoin ennakolta valmistautua saatetun poistumisluvan järjestämiseen.³⁹

Kyseinen tapaus kuvastaa osaltaan sitä, että vangilla ei ole ehdotonta oikeutta poistumislupaan, vaan luvan myöntäminen on aina harkinnanvaraista, vaikka esimerkiksi tärkeä syy olisikin olemassa. Vankeuslaki antaa vankilalle varsin paljon harkintavaltaa, ja poistumisluvan myöntämiseen vaikuttavat monet eri seikat.

8.1.4 Poistumislupa erittäin tärkeä syyn perusteella

Vanki haki poistumislupaa tavatakseen vakavasti sairaana ollutta lähiomaista. Vanki oli merkinnyt hakemukseen syyksi TS (tärkeä syy) ja asia käsiteltiin sellaisena. Oikeusasiamiehen mukaan hakemus olisi tullut käsitellä erittäin tärkeän syyn (ETS) perusteella haettuna poistumislupana. Vaikka poistumisluvan hakemiseen tarkoitettussa lomakkeessa ei ollut

38 EOAK 2263/4/07.

39 EOAK 2378/4/04.

vaihtoehtoa erittäin tärkeä syy, hakijan valitsemasta vaihtoehdosta huolimatta asia olisi tullut ratkaista todellisen syyn perusteella. Oikeusasiamiehen mukaan Rikosseuraamuslaitoksen tulee varmistua siitä, että lomakkeissa ei ole tämänkaltaisia puutteita.⁴⁰

Kyseisen tapauksen jälkeen poistumislupahakemuksissa pitkään ollut puute on korjattu. Rikosseuraamuslaitoksen uuden, vuonna 2022 käyttöön otetun Roti-asiakastietojärjestelmän mukaisiin kaavakkeisiin sisältyy myös erittäin tärkeän poistumisluvan hakemus.

Samassa asiassa vankila perusteli kielteistä päätöstä 31.7.2020 sillä, että lähiomaisen kunto olisi parantunut. Lähiomainen menehtyi 1.–2.8.2020. Oikeusasiamiehen mukaan asian esittelijän olisi tullut varmistua siitä, että päätöksenteon pohjana oleva aineisto terveydentilasta on oikea ja ajantasainen. Kunnon parantuminen perustui ilmeisesti oletamaan. Vanki ei ollut esittänyt sellaista hakemuksessa eikä se käynyt ilmi lääkärinlausunnosta.

Oikeusasiamies on tehnyt myös tutkintavankeja koskevia ratkaisuja. Tutkintavangin erittäin tärkeän syyn perusteella hakemasta poistumisluvasta päätettäessä olennaista on arvioida, onko syy riittävän tärkeä. Kielteisestä päätöksestä puuttui tämä arvio kokonaan. Päätöksessä oli myös virheellisesti viitattu vankeuslain säännöksiin, jotka eivät sovellu tutkintavankeihin. Vangilta ei myöskään olisi tullut edellyttää selvitystä sukulaisuussuhteistaan, jos vankila pystyy selvittämään asian väestötietojärjestelmästä.⁴¹

Erittäin tärkeään syyhyn perustuvia poistumislupia käsiteltäessä vankiloilta on usein unohdettu ohjaus muutoksenhakuun. Kun hylätään vangin erittäin tärkeästä syystä hakema poistumislupa, asiasta tulee tehdä kirjallinen perusteltu hallintopäätös, johon sisältyy oikaisuvaatimusosoitus. Oikeusasiamiehen mukaan vangille laissa taattu oikeus valittaa kielteisestä päätöksestä voi toteutua vain näin.⁴²

8.2 Rangaistusajan suunnitelman toteutuminen

Vankilassa kielteisiä rangaistusajan pituuteen perustuvia poistumislupapäätöksiä oli perusteltu sillä, että vangille ei ollut vielä laadittu rangaistusajan suunnitelmaa, joten poistumisluvan myöntämisen edellytyksiä oli vaikea arvioida. Oikeusasiamiehen mukaan perustelu on ongelmallinen, jos suunnitelman laatimatta jäämisessä oli kyse

40 EOAK/5411/2020.

41 EOAK/5673/2016.

42 EOAK 1342/4/14.

Rikosseuraamuslaitoksen omasta viivästyksestä, kuten ilmeisesti on ollut. Tämä rinnastuu vankeuslain esitöissä mainittuun tilanteeseen, jossa vangista aiheutumaton rangaistusajan suunnitelman noudattamatta jättäminen ei muodosta estettä poistumisluvan myöntämiselle.

Kielteisiä poistumislupapäätöksiä oli perusteltu myös sillä, että vanki ei ollut toiminnallaan edistänyt rangaistusajan suunnitelman toteutumista. Vankeuslain mukaan poistumisluvan myöntämisen edellytyksenä ei ole, että rangaistusajan suunnitelma on edennyt tai toteutunut. Oikeusasiamiehen mukaan vangin käytös saattaa kuitenkin joissakin tapauksissa –myös suunnitelman noudattamiseen liittyen –, ennustaa lupaehtojen noudattamistodennäköisyyttä, jolloin käytös voidaan ottaa huomioon poistumislupaharkinnassa. Kyse on tällöin siitä, voidaanko vangin rangaistusaikaisesta käyttäytymisestä sekä hänen henkilöstään ja rikollisuudestaan saatujen tietojen mukaan pitää poistumisluvan ehtojen noudattamista todennäköisenä.⁴³

Vanki oli ollut vankilassa yhtäjaksoisesti kahdeksan vuotta pääsemättä poistumislualle, vaikka hän oli hoitanut rangaistusajan suunnitelmansa moitteetta eikä ollut saanut moneen vuoteen minkäänlaisia kurinpitorangaistuksia. Vangin vapautumisajankohtaan oli noin seitsemän kuukautta. Vankilan mukaan lupaehtojen noudattamisessa oli kuitenkin epävarmuustekijöitä. Oikeusasiamies totesi, että poistumislupiin liittyy aina epävarmuustekijöitä ja päätösharkinnan tulee perustua asiassa tehtävään kokonaisvaltaiseen harkintaan. Vankilan poistumislupakäytäntö myös erosi muista vastaavista suljetuista laitoksista negatiivisesti sekä myönnettyjen poistumislupien määrän että niiden myöntöprosentin osalta.⁴⁴

8.3 Poistumislupia koskeva päätöksenteko

8.3.1 Neuvonta- ja selvitysvelvollisuus

Selvittämisvelvollisuus oli laiminlyöty poistumislupa-asiassa. Oikeusasiamiehen mukaan kielteistä poistumislupapäätöstä ei voida perustella sillä, että asiaa ei ollut valmisteltu yhteistyössä vankilan kanssa ja haetusta poistumisluvasta ei sen vuoksi ollut riittävästi tietoa. Päätöksentekijän olisi tullut ensin selvittää asiaa ja tarvittaessa palauttaa se valmisteltavaksi eikä heti hylätä hakemusta.⁴⁵

43 EOAK/1186/2023.

44 EOAK 2799/4/12.

45 EOAK/4445/2019.

Vankilalla, kuten muillakin viranomaisilla, on neuvontavelvollisuus. Vankia tulee opastaa poistumisluvan hakemisessa. Vanki ei pyynnöstään huolimatta saanut neuvoja, kuinka hakea poistumislupaa sisarensa hautajaisiin.⁴⁶

Vanki ei saanut poistumislupaa tradenomikoulutuksen pääsykokeeseen osallistumista varten. Kielteistä päätöstä perusteltiin sillä, että opiskelupaikkaa, siihen liittyvää hakua ja pääsykoetilaisuuteen menoa ei ollut valmisteltu rangaistusajan suunnitelman mukaisesti yhdessä henkilökunnan kanssa. Oikeusasiamiehen mukaan asia ja suunnitelman muutostarve olisi pitänyt selvittää ennen kielteisen päätöksen tekemistä. Rangaistusajan suunnitelman tarkoitus on edistää vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan, elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan. Vangille tulisi tarjota mahdollisuuksia tähän eikä pyrkiä estämään niitä rangaistusajan suunnitelmaan vedoten.⁴⁷

8.3.2 Poistumislupapäätöksen perustelut

Hallintolain 45 §:ssä säädetään päätösten perustelemisesta. Sen mukaan päätös on perusteltava ja perusteluissa on ilmoitettava, mitkä seikat ja selvitykset ovat vaikuttaneet ratkaisuun. Tämän on katsottu tarkoittavan sitä, että niin sanotut tosiasia-perustelut on esitettävä päätöksessä, eikä perusteluna voida käyttää pelkkää lain sanamuodon toistamista.

Poistumislupapäätöksessä oli, ilmeisesti perusteluna sille, miksi lupaehtojen noudattamista ei pidetty todennäköisenä, mainittu vangin vankeusaikainen käytös. Perusteluja olisi tullut täsmentää sillä, millaiseen käytökseen ja mihin tapahtumiin tämä viittasi. Oikeusasiamiehelle annetussa selvityksessä perusteita olikin täsmennetty. Tämä olisi tullut kirjata jo päätökseen.⁴⁸

Oikeusasiamiehen mukaan poistumisluvasta päättävä virkamies ei voi perustella kielteistä poistumislupapäätöstä vain omalla arviollaan rangaistusajan suunnitelman etenemättömyydestä. Kysymys oli tilanteesta, jossa rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumisesta vankilassa seuraavat virkamiehet olivat päätyneet suunnitelman etenemisen osalta toisenlaiseen arvioon.⁴⁹

46 EOAK/1280/2019.

47 EOAK 2468/4/15.

48 EOAK 618/4/16.

49 EOAK/7701/2021.

Vankila oli perustellut saatetun poistumisluvan epäämistä sillä, että sairaala suhtautui kielteisesti vangin sinne kohdistuvaan vierailuun. Oikeusasiamies totesi pitävänsä päätöspäätöstä ongelmallisena, koska poistumislupahakemusta tulee arvioida lähinnä hakijan esittämän hakemuksen ja saadun selvityksen pohjalta ja ottaen huomioon poistumisluvan myöntämisen edellytykset. Oikeusasiamiehen mukaan kielteisen poistumisluvan perusteena saattoi vain poikkeuksellisesti olla sairaalan edustajan mahdolliset toiveet.⁵⁰

8.3.3 Turvallisuustiedon käyttö

Vangille oli vasta hänen tiedusteltuaan kielteisen poistumislupapäätöksen perusteluja ilmoitettu, että lupaehtojen noudattamista koskeva arvio perustui turvallisuustietoon, joka ei ole asianosaisjulkinen. Tämän olisi tullut käydä ilmi jo päätösasiakirjasta. Oikeusasiamiehen mukaan asianosaisen on saatava tietää häntä koskevan päätöksen perusteet, mistä voidaan poiketa vain erityisestä syystä. Oikeusasiamies totesi, että päätöspäätösten salassa pitäminen vankeja koskevissa päätöksissä on ollut huolestuttavan laajaa. Jos vanki ei saa tietää, miksi hän ei saa poistumislupaa, hänen on vaikea itse vaikuttaa asiaan ja motivoitua muuttamaan käytöstään. Salassapito on siten sekä ongelmallista toiminnan laillisuuden näkökulmasta että myös epätarkoituksenmukaista rangaistuksen täytäntöönpanon tavoitteiden kannalta.⁵¹

8.3.4 Järjestäytyneeseen rikollisryhmään kuulumisen

Tieto järjestäytyneeseen rikollisryhmään kuulumisesta on vaikuttanut muun muassa poistumisluvalla pääsyyn. Oikeusasiamiehen mukaan ehdoton, kategorinen kieltä järjestäytyneeseen rikollisryhmän jäsenten suhteen on kuitenkin ongelmallinen. Vankia koskevia poistumislupapäätöksiä tehtäessä ei tule toimia vain aiemmasta tilanteesta olevien tietojen perusteella, vaan selvittää myös, onko asiaan vaikuttavissa seikoissa mahdollisesti tapahtunut muutosta.⁵²

50 EOAK 1704/4/11.

51 EOAK 618/4/16.

52 EOAK 4640/4/14.

8.3.5 Poistumisluvan käsittelyn viipyminen

Vangin poistumislupaa koskeva asia olisi tullut ratkaista ennen aiotun poistumisluvan alkamisaikaa. Vankilan johtaja ei ollut ratkaissut vangin poistumislupa-asiaa ilman aiheutonta viivästyttä tehdessään epävän päätöksen vasta sen jälkeen, kun poistumisluvan oli hakemuksen mukaan tarkoitus alkaa. Hakemus oli jätetty määräajassa. Oikeusasiamiehen mukaan asianmukainen käsittely olisi edellyttänyt, että asia olisi ratkaistu ja siitä olisi ilmoitettu vangille ennen aiotun poistumisluvan alkamista. Tästä voidaan hyväksyttävästi poiketa vain, jos hakemus tehdään niin myöhään, että asiaa ei ole mahdollista ratkaista ennen anottua aikaa tai asian ratkaiseminen edellyttää sellaisia erityisiä selvityksiä, ettei asian ratkaiseminen viivytyksettä ole mahdollista.⁵³

8.4 Toiminta poistumisluvan aikana

8.4.1 Älypuhelimien käyttö

Älypuhelimien haltuun antaminen ja internetin käytön salliminen vangin ollessa laitoksen ulkopuolella opinto- tai siviilityöluvan perusteella tai poistumisluvalla vaihteli vankiloitain. Oikeusasiamies saattoi oikeusministeriön tietoon, että sääntely ei ollut selvää. Rikosseuraamuslaitos ilmoitti antavansa uuden ohjeen asiasta. Uuden ohjeen mukaan vankilan ulkopuolelle suuntautuvilla itsenäisillä luvilla (saattamaton poistumislupa, opintolupa ja siviilityöluva) vangilla on oikeus ottaa mukaansa älypuhelin samalla tavalla kuin hänellä on oikeus saada haltuunsa vankilan ulkopuolelle mennessään muutakin omaisuuttaan.⁵⁴

8.4.2 Kurinpitörangaistus poistumisluvalla

Vankilan johtaja oli määrännyt vangille kurinpitörangaistuksen poistumisluvalla tehdyn rikoksen johdosta ja katsonut vangin syyllistyneen menettelyllään myös poistumislupaehtojen rikkomiseen. Oikeusasiamies totesi, että vaikka rikos poistumisluvan aikana onkin samalla poistumislupaehtojen rikkominen, rangaistuslaitoksen ulkopuolella tehtyä rikosta ei voida käsitellä hallinnollisessa kurinpitomenettelyssä. Kun vanki syyllistyy poistumisluvan aikana rikokseen, hän saa siitä seuraamuksen rikosprosessuaalisessa järjestyksessä. Vangin kurinpidollinen rankaiseminen poistumislupaehtojen rikkomisen vuoksi on sinänsä mahdollista, jos vanki syyllistyy järjestyshäiriöön poistumisluvalla.⁵⁵

53 EOAK 666/4/07.

54 EOAK/1786/2017.

55 EOAK 3360/4/06.

8.5 Elinkautisvangin poistumislupa

Elinkautisvangin poistumisluvan aikaisin ajankohta määräytyy siten, että laskennallinen vankilassaoloaika on 12 vuotta. Tämä tarkoittaa, että poistumislupa voidaan myöntää, kun rangaistusta on suoritettu kahdeksan vuotta. Jos kysymyksessä on kuitenkin vanki, joka on tuomittu elinkautiseen rangaistukseen alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta, poistumislupa määräytyy kuin vankilassaoloaika olisi kymmenen vuotta. Tällainen vanki voi siten saada poistumisluvan aikaisintaan suoritettuaan rangaistuksesta kuusi vuotta ja kahdeksan kuukautta.

Oikeusasiamiehen mukaan elinkautisvangin rangaistusajan laskemista koskevassa tapauksessa lakia oli tulkittu väärin. Kantelijan elinkautinen vankeusrangaistus oli tuomittu alle 21-vuotiaana tehdystä murhasta ja eräistä muista rikoksista, joista yksi, lievä maksuvälinpetos, oli tehty hänen täytettyään 21 vuotta. Rikosseuraamuslaitoksen mukaan tästä seurasi se, että vapauttamis- ja poistumislupa-ajankohta ei voinut määräytyä 21 vuotta nuorempana rikoksen tehneitä henkilöitä koskevien säännösten mukaisesti. Oikeusasiamiehen mukaan Rikosseuraamuslaitoksen näkemys oli virheellinen. Sittemmin Rikosseuraamuslaitos ilmoitti, että vangille oli tehty uusi rangaistusaikapäätös siten, että ehdonalaisen vapauttamisen aikaisin mahdollinen ajankohta oli laskettu 10 vuoden vankilassaoloajan perusteella.⁵⁶

8.6 Koronavirusepidemia

Koronavirusepidemialla oli merkittäviä vaikutuksia Rikosseuraamuslaitoksessa. Maaliskuussa 2020 Rikosseuraamuslaitos ohjeisti vankiloita lopettamaan vankien poistumislupien myöntämisen ja tapaamisten järjestämisen vankiloissa. Vankiloissa palattiin normaaleihin käytäntöihin 1.7.2020 alkaen. Tartuntojen jälleen lisääntyessä ryhdyttiin vankiloissakin uudestaan torjuntatoimiin 27.11.2020 annetun ohjeistuksen perusteella. Koronavirustartuntojen kiihtymis- ja leviämisvaiheessa olevilla alueilla sijaitseissa vankiloissa rajoitettiin muun muassa poistumislupia ja tapaamisia. Oikeusasiamiehen mukaan koronavirusepidemian aikana oli mahdollista ottaa huomioon ne riskit turvallisuudelle ja terveydelle, jonka epidemian mahdollinen leviäminen vankilaan aiheuttaisi. Koronavirusepidemiaa oli siten voitu käyttää kielteisten poistumislupapäätösten perusteena. Poistumislupaharkinta olisi kuitenkin tullut tehdä vanki- ja poistumislupakohtaisesti, lupaa puoltavia ja sitä vastaan puhuvia seikkoja punniten.⁵⁷

⁵⁶ EOAK/4140/2018.

⁵⁷ EOAK/2606/2020.

9 Vastaukset tutkimuskysymyksiin

9.1 Poistumisluvat tärkeän syyn ja rangaistusajan pituuden perusteella

9.1.1 Miten tärkeän syyn ja rangaistuksen pituuden perusteella haettujen ja myönnettyjen poistumislupien määrät ovat kehittyneet? Nämä tiedot erikseen avolaitoksista ja suljetuista vankiloista. Mitkä ovat muutosten syyt?

Pitkällä aikavälillä tarkasteltuna poistumislupien kokonaismäärässä on ollut vaihtelua. Vuoden 2005 jälkeen määrä oli laskusuhdanteinen, mutta suunnilleen samalle tasolle päädyttiin vuosina 2016–2018. Syinä vuoden 2005 jälkeiselle lukumäärän pientymiselle ovat olleet vankeuslain voimaantulo ja sen tuomat muutokset erityisesti rangaistusajan pituuden perusteella myönnettäviin poistumislupiin sekä vankien kokonaismäärän väheneminen.

Poistumislupien määrä on vakiintunut haettujen poistumislupien osalta 16 000–17 000 välille ja käytettyjen 12 000–13 000 tasolle. Koronaepidemian aikana määrät olivat tästä huomattavasti alhaisempia. Vuonna 2022 määrät palautuivat ennalleen. Vaikka hakemusten kokonaismäärä on pysynyt suhteellisen ennallaan, rangaistusajan pituuden ja tärkeän syyn perusteella anottujen poistumislupien määrissä on tapahtunut muutos. Vuonna 2015 molempien poistumislupakategorioiden määrät olivat samaa luokkaa, mutta kyseisen vuoden jälkeen tärkeän syyn perusteella anotut poistumisluvat alkoivat lukumäärällisesti kasvaa ja vastaavasti rangaistusajan pituuden perusteella anotut luvat vähentyä. TS-perusteisten lupien kasvua selittää avovankiloissa tehtyjen hakemusten määrän lisääntyminen. Ennen vuotta 2015 rangaistusajan pituuden perusteella anottuja poistumislupia oli lukumäärällisesti enemmän kuin tärkeän syyn perusteella anottuja lupia.

Verrattaessa suljetuista ja avovankiloista haettujen ja myönnettyjen poistumislupien lukumäärää, voidaan todeta, että vuosien 2014–2019 välillä poistumislupien määrä laski tasaisesti suljetuissa vankiloissa. Sen sijaan avolaitoksissa määrä kasvoi erityisesti vuosien 2014–2017 aikana. Eniten poistumislupia myönnetään avolaitoksista. Avolaitoksissa myönnetyistä poistumisluvista prosentuaalisesti suurin osa on tärkeän syyn perusteella myönnettyjä poistumislupia. Suljetuissa laitoksissa myönnetyistä poistumisluvista suurempi osa on rangaistusajan pituuden perusteella myönnettyjä lupia. Koronapandemian aikana tärkeän syyn luvat olivat myös suljetuissa laitoksissa yleisin lupatyyppeiksi, ja jää nähtäväksi, mihin lupatyyppeiden keskinäinen suhde vakiintuu pandemian jälkeen.

9.1.2 Mikä on suljetussa vankilassa olevien vankien mahdollisuus saada poistumislupia?

Suljetussa vankilassa olevan vangin mahdollisuus saada poistumislupa on käytännössä alhaisempi kuin avolaitoksessa olevalla vangilla. Suljetusta laitoksesta vapautuneista vangeista hieman alle kolmas oli saanut vähintään yhden poistumisluvan. Avolaitoksesta vapautuneista vangeista noin kahdelle kolmesta oli myönnetty vähintään yksi poistumislupa. Suljettujen laitosten välillä on eroja sekä hakemusmäärien että myönnteisten päätösten osuuden näkökulmista tarkasteltuna. Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä muistaa, että avolaitokseen sijoitetut vangit ovat valikoitunut joukko ja avolaitoskelpoisuuden arviointi tapahtuu varsin samankaltaisten kriteerien valossa kuin RP-perusteisten poistumislupien arviointi.

9.1.3 Rajautuuko joitakin vankiryhmiä, kuten ulkomaalaiset tai asunnottomat poistumislupajärjestelmän ulkopuolelle?

Tarkasteltaessa kysymystä siitä, rajautuuko poistumislupajärjestelmän ulkopuolelle joitakin vankiryhmiä, tutkimus osoitti, että lyhyttä tuomiota suorittavat eivät juurikaan hae poistumislupia. Noin 81 prosenttia alle kolmen kuukauden tuomion suorittaneista ei ole hakenut lainkaan poistumislupaa. Lyhyet tuomiot ovat tyypillisiä esimerkiksi sakkovangeille, mistä syystä he voivat jäädä järjestelmän ulkopuolelle. Kuitenkin ensikertalaiset vangit saavat hieman useammin poistumisluvan kuin uusijat. Iän sukupuolen ja ulkomaalaistaustan yhteyttä poistumisluvan saamiseen voidaan analyysin tulosten mukaan pitää heikkona. Tutkimusaineisto ei sisältänyt tietoa vankien asuntotilanteesta, mutta laadullisen aineiston perusteella voidaan todeta, että RP-perusteisia poistumislupia myönnettiin siten, että yöpyminen oli sukulaisen tai tuttavien luona. Yöpyminen oli mahdollista myös hotellissa, joten asunnottomuus ei itsessään välttämättä muodosta estettä poistumisluvan saamiselle. Edellä mainituista seikoista johtuen ei voida sanoa, että jokin vankiryhmä jäisi kokonaan poistumislupajärjestelmän ulkopuolelle.

9.1.4 Millä tavoin tärkeän syyn ja rangaistuksen pituuteen perustuvan poistumisluvan myöntämisperusteet käytännössä eroavat toisistaan? Ovatko perusteet päällekkäisiä? Onko vangin haettava lupaa tärkeästä syystä aikarajojen vuoksi?

Eräänä syynä tärkeän syyn perusteella tehtyjen poistumislupien lukumäärän kasvuun on pidettävä RP-perusteiseen poistumislupaan liittyvää aikarajaa (ns. L-aika). Tutkimuksessa havaitsimme, että TS-perusteiset poistumisluvat lisääntyvät tasaisesti vankeuskauden alusta noin sen puoliväliin saakka, minkä jälkeen RP-perusteisten lupien määrä alkaa lisääntyä. Toisaalta havaitsimme, että laitokset käyttävät poistumislupajärjestelmää

hyvinkin joustavasti. Tulokset antoivat viitteitä siitä, että ennen L-ajan saavuttamista rangaistusajan suunnitelman toteutumista edistäviä toimia (kuten perhesuhteiden ylläpito) hoidettiin TS-perusteisin poistumislupin ja L-ajan jälkeen RP-perusteisin poistumislupin.

Tutkimuksen laadullisen aineiston analyysi osoitti, että TS- ja RP-perusteisten poistumislupien hakuperusteet eivät juuri eroa toisistaan. Rangaistusajan pituuden perusteella haetuissa luvissa poistumisen perusteissa korostuivat perhesuhteet, poistuminen johonkin muuhun syyhyn vedoten (asioiden hoitoa) ja ilman syytä jätetyt poistumislupa-anomukset. Puolestaan tärkeän syyn perusteella anotuissa poistumisluvissa hakuperusteissa korostuivat perhesyyt ja muut syyt. Hakemuksista luokitellut muut kategoriat (työ, koulutus, asuntoasia, toimeentulo, terveydenhoito, vapautuminen tai VKV) esiintyivät sekä RP- että TS-perusteella tehdyissä poistumislupa-anomuksissa, joskin kyseiset luokat olivat lukumäärällisesti jonkin verran suurempia TS-perusteisissa anomuksissa kuin RP-perusteisissa.

9.2 Rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävän poistumisluvan aikaistaminen

9.2.1 Miten rangaistuksen pituuteen perustuvan poistumisluvan aikaistamismahdollisuutta käytetään? Määrät? Mistä oletettavissa oleva käytön vähäisyys johtuu?

Rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävää poistumislupaa voidaan aikaistaa niin, että se myönnetään, kun puolet vankilassaoloajasta on suoritettu. Aikaistamisesta tulee tehdä päätös, joka kirjataan vangin tietoihin. Mikäli vanki on anonut poistumislupaa ennen laskennallista L-aikaa, päätöksentekoprosessissa anomuksen on katsottu käsittävän sekä poistumislupa-asiaa että aikaistamista koskeva asiaa. Tutkimuksen laadullisen aineiston perusteella oli nähtävissä, että erillistä päätöstä aikaistamisesta ei laadita vaan siitä päätetään poistumislupa-asian yhteydessä. Päätös aikaistamisesta ilmenee siten vangin myönteisestä poistumislupapäätöksestä, jossa asiasta on saatettu tehdä kirjaus päätöksen perusteluosioon (vapaamuotoinen tekstiosio). Aineistolla 3 on mahdollista tarkastella sitä, missä vankeustuomion vaiheessa vuonna 2019 vapautuneiden vankeusvankien joukossa RP-perustaisia myönteisiä poistumislupapäätöksiä tehtiin. Tässä analyysissä havaittiin, että RP-poistumislupapäätökset yleistyvät jo 50 % laitossajan jälkeen siirryttäessä lähemmäs 2/3 laitosaikaa, jonka jälkeen RP-perusteisten lupien osuus kaikista poistumisluvista saavuttaa maksiminsa, ja pysyy suunnilleen samalla tasolla vankeuskausien loppuun saakka.

Aineistosta 2 voidaan puolestaan laskea, että vuoden 2019 aikana RP-perustaista poistumislupaa hakeneista 1681 henkilöistä 123 haki L-ajan aikaistamista, mikä on noin seitsemän prosenttia lupia hakeneista. Vaikka L-ajan aikaistamista hakeneiden määrä ei sinänsä ole kovin suuri, voidaan kuitenkin arvioida, että kyseessä ei ole puhtaasti teoreettinen mahdollisuus, vaan aikaistamismahdollisuutta käytetään aika ajoin.

Vaikuttaa kuitenkin siltä, että tällä hetkellä merkittävämpi mekanismi on myöntää TS-perustaisia lupia kasvavassa määrin vankeuskauden edetessä ennen L-ajan alkamista. Poistumislupien hakeminen ja myöntäminen lisääntyy lähestulkoon lineaarisesti juuri L-ajan alkamiseen saakka. Alle kahden vuoden rangaistuksen suorittaneilla TS-perusteiset poistumisluvat ovat keskimäärin RP-perusteisia yleisempiä, ja RP-perusteiset poistumisluvat ovat yleisin poistumisluvan muoto vasta tätä pidemmissä tuomioissa.

9.2.2 Onko aikaistamisessa oikeudellisia tai muita yhdenvertaisuusongelmia?

Vankeuslain voimaan tulon jälkeen poistumislupajärjestelmä on rakenteellisesti muuttunut. Kun alkuvaiheessa yleisin poistumisluvan peruste oli rangaistusajan pituus, siitä on siirrytty uuteen tilanteeseen, jossa pääpaino on tärkeään syyhyn perustuvissa poistumisluvissa. Samalla mahdollisuus aikaistaa rangaistusajan pituuteen perustuvaa poistumislupaa on menettänyt suhteellisesti merkitystään. Koska käytännössä rangaistusajan pituuteen ja tärkeään syyhyn perustuvien poistumislupien syyt ovat varsin samankaltaiset, poistumislupaa voidaan aikaistamisen sijasta usein hakea tärkeään syyhyn perustuen ilman aikaistamista.

Tähän tilanteeseen liittyvänä oikeudellisena ja yhdenvertaisuusongelmana on nostettu esiin se, että mahdollisuus sosiaalisten suhteiden jatkuvaan hoitamiseen ja ylläpitoon on keskeistä myös niille vangeille, joilla tärkeää syytä poistumisluvulle ei ole. Rikosseuraamuslaitosta koskevassa käsikirjassa todetaan, että rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävien poistumislupien myöhentäminen puolesta kahteen kolmasosaan laitosajasta on ollut ongelmallinen ja epäonnistunut ratkaisu. Muutosta perusteltiin sillä, että näin päästään lisääntyneeseen ennustettavuuteen. Tällä tarkoitettiin sitä, että mitä lähempänä vapautumishetkeä poistumislupia voitaisiin myöntää, sitä vähemmän tehtäisiin kielteisiä poistumislupapäätöksiä. Asia on varmaankin näin. Samalla on kuitenkin vaikeutettu vankeiden mahdollisuuksia pitää yhteyksiä läheisiinsä ja ratkaisu on vähintäänkin ongelmallinen suhteessa vankeuden täytäntöönpanon tavoitteisiin.⁵⁸

58 Hartoneva Anne, Martikainen Juho, Pajuoja Jussi ja Vartia Matti: Uudistettu Rikosseuraamuslaitos, 350.

9.3 Teknisen valvonnan käyttö poistumisluvilla

9.3.1 Miten teknisesti valvottujen poistumislupien määrät ovat kehittyneet?

Poistumislupien tekninen valvonta tuli lainsäädäntöön vuonna 2015. Poistumislupien tekninen valvonta liittyi osaltaan laajempaan kokonaisuuteen eli avolaitoksissa suoritettuun jatkuvaan sähköiseen valvontaan. Ensi vaiheessa jatkuva sähköinen valvonta koski Suomenlinnan vankilaa, Vanajan vankilan Ojoisten osastoa sekä Kuopion ja Oulun vankilan vapauttamisyksiköjä. Koska kyseisissä yksiköissä oli sähköistä valvontaa varten tarvittavat laitteet ja osaamista niiden käyttöön, teknisen valvonnan laajentaminen poistumisluvilla oli kehityskulun loogista jatkoa. Sähköisesti valvottujen avolaitosten kenttä on vuonna 2020 edelleen laajentunut Jyväskylän ja Keravan uusiin yksiköihin.

Merkittävää kuitenkin on, että teknisen valvonnan piiri ulottuu laajasti myös muihin vankiloihin. Roti-asiakastietojärjestelmässä poistumisluvan teknistä valvontaa koskeva tieto kuuluu pakollisesti täytettävään kenttään. Sen mukaan avolaitoksissa tekninen valvonta oli käytössä 83 prosentissa poistumisluvista tammi-maaliskuussa 2023. Saatettuja poistumislupia oli kaksi prosenttia ja valvomattomia 16 prosenttia.

Poistumisluvilla käytetyn teknisen valvonnan suhteen avolaitokset voidaan jakaa kolmeen ryhmään. Niissä avolaitoksissa, joissa on käytössä jatkuva sähköinen valvonta, käytetään säännönmukaisesti teknistä valvontaa poistumisluvilla. Toisen avolaitosten ryhmän muodostavat avolaitokset, mutta joissa aina tai lähes aina käytetään teknistä valvontaa poistumisluvilla. Näitä yksiköitä ovat Jokelan vankilan avovankilaosasto sekä Kestilän, Vanajan, Vilppulan ja Ylitornion vankilat.

Kolmannen ryhmän muodostavat avolaitokset, joissa teknistä valvontaa käytetään poistumisluvilla harvoin. Viimeksi mainittuun ryhmään kuuluvia yksiköitä ovat Juuan, Huittisten, Käyrän, Naarajärven ja Sulkavan vankila. Niissä kaikissa teknisesti valvottujen poistumislupien osuus jää alle 20 prosentin.

Roti-asiakastietojärjestelmän mukaan teknisen valvonnan käyttö poistumisluvilla on avolaitoksissa hyvin kattavaa viimeksi mainittuja yksiköitä lukuun ottamatta.

9.3.2 Eroavatko poistumislupamäärät teknisesti valvottujen avolaitosten ja perinteisten avolaitosten välillä?

Eniten poistumislupia käytetään niissä yksiköissä, joissa on käytössä jatkuva sähköinen valvonta. Tarkastelujaksolla tammi-maaliskuussa 2023 niissä käytettiin vankia kohti keskimäärin viisi poistumislupaa. Niissä avolaitoksissa, joissa sähköistä valvontaa ei yksikön sisällä

käytetä, mutta tekninen valvonta on systemaattisesti käytössä poistumisluvilla, poistumislupia käytettiin keskimäärin neljä tarkastelujakson aikana. Edelleen yksiköissä, joissa tekninen valvonta ei ole käytössä laitoksen sisällä ja harvoin poistumisluvilla, poistumislupia käytettiin keskimäärin kaksi kolmen kuukauden aikana.

Käytettyjen poistumislupien määrään vaikuttaa osaltaan poistumislupahakemusten hylkäysprosentti. Niissä avolaitoksissa, joissa on käytössä jatkuva tekninen valvonta, hylättiin 12 prosenttia poistumislupahakemuksista. Vastaavasti niissä avolaitoksissa, joissa ei ole jatkuvaa sähköistä valvontaa, mutta teknistä valvontaa käytetään systemaattisesti poistumisluvilla, hylättiin 11 prosenttia poistumislupahakemuksista. Sitä vastoin niissä avolaitoksissa, joissa teknistä valvontaa käytetään poistumisluvilla harvoin, hylkäysprosentti oli 19.

Merkille pantavaa on, että poistumislupahakemusten hylkäysprosentti oli erityisen alhainen poistumislupia aktiivisimmin myöntäneissä yksiköissä. Vankimäärään suhteutettuna eniten poistumislupia myönnettiin Oulun avovankilaosastossa, jossa hylkäysprosentti oli kaksi, Suomenlinnan vankilassa, jossa hylkäysprosentti oli kolme ja Vanajan vankilan Vanajan osastossa, jossa hylkäysprosentti oli kuusi. Kaikissa niissä tekninen valvonta poistumisluvan aikana oli systemaattisesti käytössä.

9.3.3 Eroavatko poistumislupien onnistumisprosentit näiden avolaitosten välillä?

Avolaitosten teknisesti valvotuilla poistumisluvilla poistumisluparikkomusten määrä jäi alle yhteen prosenttiin. Sitä vastoin silloin, kun poistumislupa tapahtui ilman valvontaa, rikkomusten määrä oli kolme prosenttia tapauksista. Koska tarkastelujakso on lyhyt, lukuja voidaan pitää vain suuntaa antavina.

Tulokset poistumislupien teknisen valvonnan ja lupaehtojen rikkomisen suhteen ovat kuitenkin samansuuntaisia kuin vuoden 2018 kokonaisaineistolla saadut tulokset. Tuolloin verrattiin sähköistä valvontaa jatkuvasti käyttäviä avolaitoksia muihin avolaitoksiin. Sähköisesti valvotuissa avolaitoksissa poistumisluparikkomuksia ilmeni kahdessa prosentissa poistumisluvista, muissa avolaitoksissa neljässä prosentissa.

Vastaavasti Rikosseuraamuslaitoksen tilastojen mukaan edellisvuosina lupaehtoja on rikottu keskimäärin vajaassa neljässä prosentissa käytettyjä poistumislupia.

9.3.4 Käytetäänkö teknisesti valvottuja poistumislupia suljetuissa vankiloissa?

Tammi-maaliskuun 2023 tarkastelujaksolla suljetuissa vankiloissa tekninen valvonta oli käytössä 33 prosentissa poistumisluvista. Saatettuja lupia oli suljetuissa vankiloissa 35 prosenttia ja valvomattomia poistumislupia 33 prosenttia.

On kuitenkin olennaista todeta, että tilanne vaihtelee eri suljetuissa vankiloissa. Yleensä suljetuissa vankiloissa teknisen valvonnan ja saattamisen yhteenlaskettu osuus liikkuu 90–100 prosentin välillä käytetyistä poistumisluvista. Tässä suhteessa poikkeuksellisia olivat Mikkelin, Helsingin, Köyliön ja Kylmäkosken vankilat. Tammi-maaliskuun 2023 tarkastelujaksolla Mikkelin vankilassa ei käytetty lainkaan teknistä valvontaa ja vain muutama poistumislupa tapahtui saatettuna. Välittömästi ja välillisesti valvottujen poistumislupien yhteenlaskettu prosenttiosuus oli 19. Myös Helsingin vankilassa teknistä valvontaa ja saattamista käytettiin yhteensä vähän, tarkasteluaikana 35 prosentissa poistumisluvista. Edelleen Köyliön vankilan suhdeluku oli alhainen, välillistä tai välitöntä valvontaa käytettiin yhteensä 43 prosentissa poistumislupia. Samoin Kylmäkosken vankilassa teknistä valvontaa ja saattamista käytettiin suhteellisen vähän, käyttöprosentti oli 57.

Näiden vankiloiden kohdalla voidaan kysyä, olisiko mahdollista lisätä poistumislupien myöntämistä ja ehkäistä poistumisluparikkomuksia käyttämällä teknistä valvontaa samassa laajuudessa kuin muissa suljetuissa vankiloissa. Kun Helsingin ja Kylmäkosken vankilaan sijoitetaan myös järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvia vankeusvankeja, tulisi jo tästä syystä kiinnittää huomiota sähköiseen valvontaan. Järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvia vankeja koskevan selvityksen mukaan heidän poistumislupaehtoihinsa tulisi aina sisältyä sähköinen valvonta, jolla voidaan vaikuttaa ennalta estävästi rikolliseen toimintaan.

9.4 Poistumislupien käyttö laitoksittain ja henkilötasolla

9.4.1 Kasautuvatko poistumisluvat tietyille henkilöille? Miten laajaa niiden käyttö voi henkilötasolla enimmillään olla? Kuinka poistumisluvat kokonaisuudessaan kasautuvat henkilötasolla? Onko tässä yhdenvertaisuusongelmia?

Kun poistumislupien määriä tarkastellaan vapautuneiden vankien aineistossa, havaitaan niiden kasautuvan kohtalaisen voimakkaasti vähemmistölle kaikista vangeista. Enimmillään vanki on hakenut poistumislupaa 226 kertaa, ja niitä on myönnetty enimmillään 167 kertaa. Paljon poistumislupia saaneet ovat tyypillisesti olleet poistumisluvalla noin kerran kuukaudessa, ja valtaosa näistä henkilöistä on suorittanut elinkautisen tuomion, ja ovat vapautumishetkellä selvästi keskimääristä vankia iäkkäämpiä.

Yli kahden vuoden rangaistuksen suorittaneet vangit, joita on 11 prosenttia aineistosta, on käyttänyt 55 prosenttia kaikista poistumisluvista. Vastaavasti lyhyitä tuomioita suorittaneet vangit eivät juuri poistumislupia hae. Vapautuneiden vankien tarkastelussa poistumislupien suuressa massassa korostuvat siis pidempiä tuomioita avovankilassa suorittavat vangit. Henkilötasolla kasautuminen johtuukin joiltain osin puhtaasti eripituisista tuomioista ja esimerkiksi L-ajan määräytymisen kriteereistä – kun poistumislupia tarkastellaan vaikkapa yhden vuoden aikana, lyhyitä tuomioita suorittavat, vain osan vuodesta vankilassa olleet vangit saavat ymmärrettävästi vähemmän poistumislupia kuin pidempiä tuomioita suorittavat, koko vuoden laitoksessa olleet vangit. Mikäli tätä ei huomioida analyyseissä, näyttää kasautuminen todellista voimakkaammalta.

Edellisestä seuraa, että vankeuskauden pituus on myönnettyjen poistumislupien määrän paras ennustaja, kun asiaa tarkastellaan yksilötasolla vapautuneiden vankien aineistossa. Kun verrataan vankiryhmien välisiä eroja poistumislupien vankeuskauden pituuteen suhteutetussa määrässä, aineistossa mitattavissa olleet taustatekijät kuten vankilakertaisuus tai tuomion päärikos selittävät jäljelle jääviä eroja kohtalaisen huonosti. Vankeuden pituuden osalta erottuvat lähinnä alle 3 kuukauden tuomioita suorittaneet henkilöt, jotka saavat harvemmin poistumislupia. Muiden muuttujien osalta selkeitä eroja löytyy oikeastaan vain vapauttamislaitoksen mukaan, sillä avolaitoksesta vapautuneet ovat saaneet selvästi enemmän poistumislupia suljetuista laitoksista vapautuneisiin verrattuna. Myönteisenä havaintona voidaan pitää sitä, ettei ikä, sukupuoli tai ulkomaalaistausta näytä vaikuttavan merkittävästi laitosajaan suhteutettujen poistumislupien määrään. Myös useita kertoja vankilassa olleet vangit saavat poistumislupia.

9.4.2 Keitä ovat ne henkilöt, joille poistumislupia ei myönnetä tai jotka eivät edes hae poistumislupia?

Poistumislupien hakematta jättämistä selittää erityisesti lyhyt laitosajaka. Alle kolmen kuukauden rangaistuksen suorittaneista yli 80 prosenttia ei ole hakenut poistumislupaa kertaakaan, kun taas yli vuoden rangaistuksia suorittaneista valtaosa on hakenut poistumislupaa vähintään kerran. Ensikertalaisista pienempi osa jättää hakematta poistumislupaa, mutta tämä ero selittyy osin sillä, että aineiston ensikertalaisten laitosajat ovat myös pidempiä. 10 kertaa tai useammin vankilassa olleista noin puolet ei hakenut poistumislupaa. Hieman yllättäen ulkomaalaistausta ei näyttäisi olevan kovin voimakkaassa yhteydessä poistumislupien hakematta jättämiseen.

9.4.3 Kasautuvatko poistumisluvat tiettyihin laitoksiin?

Laitosten väliset erot haettujen ja myönnettyjen poistumislupien määrissä ovat aineistojen perusteella kohtalaisen suuria. Avolaitokset myöntävät valtaosan kaikista poistumisluvista, mutta myös laitostyyppien sisällä havaitaan merkittäviä eroja, tarkastellaanpa asiaa sitten vuoden aikana myönnettyjen lupien määrien valossa tai vankien tasolla vapauttamislaitoksen mukaan.

Kokonaisuutena arvioiden näyttää sitä, että sekä vankien että vankiloiden välillä on vankien taustatekijöiden huomioonjälkeenkin merkittäviä eroja myönnettyjen poistumislupien määrissä. On todennäköistä, että aineistossa mitattavissa olevat muuttujat tavoittavat vain osan niistä keskeisistä vankikohtaisista tekijöistä, joiden tuleekin vaikuttaa poistumislupaharkintaan, mistä syystä jäljelle jäävien erojen ei voi päätellä kuvastavan ainoastaan laitokohtaisia eroja poistumislupien myöntämiskäytännöissä. Erot laitosten välillä ovat kuitenkin siinä määrin suuria, etteivät käytännöt todennäköisesti ole yhdenmukaisia.

9.4.4 Johtuuko tärkeän syyn poistumislupien kasvu käyttöalan yleisestä laajenemisesta vai muista syistä, esimerkiksi joidenkin laitosten ja henkilöiden lisääntyneestä aktiivisuudesta?

Tärkeän syyn poistumisluvan käyttö on merkittävästi laajentunut sinä vankilassaoloaikana, joka edeltää mahdollisuutta saada rangaistuksen pituuteen perustuva poistumislupa. Osaltaan tämä heijastaa laajempaa ajattelutavan muutosta. Esimerkiksi perhesyiden tarkempi tarkastelu toi esiin eräissä avolaitoksissa vallitsevan käytännön, jossa perhesuhteita pidetään yllä kuukausittaisella TS-perusteisella poistumisluvalla.

Kysymyksessä on siis eräänlainen standardi – vakiokäytäntö –, ei niinkään yksittäistapaauksessa joka kerran erikseen harkittava päätös. Omalla tavallaan tilanne rinnastuu avolaitosten kauppa-asioinnissa noudatettuun käytäntöön. Avolaitokset järjestävät sääntönmukaisesti viikoittaiset kaupassakäynnit, joiden ajankohdat ilmenevät järjestyssäänössä ja tulo-oppaassa.

10 Poistumislupajärjestelmän oikeudellista arviointia

10.1 Poistumislupajärjestelmän ensimmäinen vaihe

Suomen poistumislupajärjestelmässä on ollut kaksi kehityskautta. Poistumisluvat otettiin käyttöön vuonna 1971 voimaan tulleella säännöksellä, joka oli rangaistusten täytäntöönpanosta annetussa laissa. Lain mukaan poistumisluvat saattoivat olla kahdenlaisia, joko rangaistuksen pituuteen tai tärkeään syyhyn perustuvia. Tuon aikaisen lainsäädäntötekniikan mukaisesti laki oli sisällöltään hyvin niukka. Siinä vain todettiin kyseisten poistumislupien nimet, mutta ei kerrottu niiden sisällöstä. Väljää lakia ja siihen liittyviä vankeinhoitoasetuksen säännöksiä tarkennettiin silloisen oikeusministeriön vankeinhoito-osaston määräyksillä.

Lain säännös jätettiin myös tarkoituksellisesti avoimeksi. Koska asia oli uusi, tarkoitus oli, että järjestelmää voitaisiin joustavasti kehittää käytännön kokemusten perusteella. Omalla tavallaan kuvaavaa oli se, että poistumisluvista käytettiin hallituksen esityksessä termiä loma. Lomien käyttöön ottamista perusteltiin vankeuden haittavaikutusten vähentämisellä ja pitkäaikaista rangaistusta suorittavien kohdalla mielenterveydellisillä syillä. Katsottiin, että lomat vähentäisivät laitostumista ja mahdollistaisivat yhteydenpidon säilymisen ulkomaailmaan.⁵⁹

Vaikka poistumislupien tarkoitusta ei määritelty suoraan laissa, poistumisluvat kytkeytyivät rangaistuksen täytäntöönpanon tavoitteisiin. Rangaistus oli pantava täytäntöön siten, ettei se tarpeettomasti vaikeuttanut vaan mahdollisuuksien mukaan edisti vangin sijoittumista yhteiskuntaan. Samalla vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja oli mahdollisuuksien mukaan ehkäistävä.

Poistumislupajärjestelmä erosi nykyisestä siinä, että rangaistuksen pituuteen perustuva poistumislupa voitiin myöntää silloin, kun vanki oli suorittanut vankilassaoloajasta puolet. Tästä osaltaan seurasi se, että valtaosa poistumisluvista myönnettiin rangaistuksen pituuden perusteella. Vanhan poistumislupajärjestelmän viime vaiheessa noin 80 prosenttia poistumisluvista myönnettiin rangaistuksen pituuden perusteella ja vajaa 20 prosenttia perustui tärkeään syyhyn. Tärkeänä syynä lain esitöissä mainittiin muun muassa työpaikan

⁵⁹ Hallituksen esitys 263/2004 vp, 45.

hankkiminen, asuntoasioiden järjestäminen ja osallistuminen oppilaitoksessa pidettävään koetilaisuuteen. Jo tuolloin oli mahdollista myös yhdistää erityyppiset poistumisluvat. Eritäin tärkeään syyhyn perustuvaa poistumislupaa vanha järjestelmä ei tuntenut.⁶⁰

Poistumisluvan myöntämisestä päätti yleensä vankilan johtaja. Lakia säädettäessä laki-valiokunnan mietinnössä korostettiin, että käytännön pitäisi olla mahdollisimman yhdenmukainen eri laitoksissa. Tämä toteutui kuitenkin huonosti. Kun vanhaa poistumislupajärjestelmää lähdettiin uudistamaan, tavoite nimenomaan oli, että luotaisiin perusta yhdenmukaiselle käytännölle eri laitoksissa ja samalla kaikille osapuolille helposti omaksettavissa oleva normipohja.

10.2 Vankeuslain mukainen poistumislupajärjestelmä

10.2.1 Poistumislupa rangaistusajan pituuden perusteella

Kun poistumislupajärjestelmä uudistettiin vuonna 2006 voimaan tulleessa vankeuslaissa, uudistuksella oli historiallinen painolasti. Vanha järjestelmä oli ollut käytössä 35 vuotta. Koska keskeiset poistumisluvan muodot – rangaistuksen pituuden ja tärkeän syyn perusteella myönnettävä poistumislupa – pysyivät nimeltään muuttamattomina, vaarana oli, että niiden tulkintakäytäntö siirtyisi uuteen järjestelmään.

Uutena elementtinä vankeuslaissa oli se, että rangaistuksen pituuteen perustuva poistumislupa sidottiin rangaistusajan suunnitelman toteutumiseen eli poistumisluvan tuli edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista. Tähän tavoitteeseen liittyi sekä periaatteellisia että käytännöllisiä ongelmia. Vanhassa järjestelmässä rangaistuksen pituuteen perustuva poistumislupa oli tavoite sinänsä. Kysymys oli rangaistusajan loppukaudella tapahtuvasta lyhyestä irtautumisesta vankilan rutiineista, jossa olennaista oli kosketuksen saaminen siviilielämään ja lähestyvään vapautumiseen valmistautuminen. Loman luonteisuutta kuvasti se, että rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävälle poistumislupalta ei edellytetty erityistä syytä, vaan irrottautuminen vankilaolosuhteista oli jo tarkoitus sinänsä.

Tämä ajattelutapa heijastui myös vankeuslain aikana tehtyihin poistumislupapäätöksiin. Rangaistuksen pituuteen perustuvista poistumisluvista merkittävä osa on sellaisia, että niiden myöntämiselle ei päätökseen ole kirjattu nimenomaista syytä. Myös eduskunnan oikeusasiamies on sillä kannalla, että rangaistuksen pituuteen perustuva poistumislupa

⁶⁰ Vangeille anomuksesta myönnettävät luvat. Rikosseuraamusviraston monisteita 4/2004, 3 ja 17.

jo itsessään edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista: ”Lain esitöiden mukaan tavoitteena on, että poistumislupa toimisi positiivisena kannustimena, joka motivoisi vankia noudattamaan rangaistusajan suunnitelmaa. On poikkeuksellista, että poistumislupa ei edistäisi rangaistusajan suunnitelman toteutumista, kun tarkastellaan suunnitelmaa ja rangaistusajan suunnittelun tarkoitusta kokonaisuutena. Rangaistusajan suunnittelulla ja suunnitelmalla tähdätään vangin yhteiskuntaan sopeutumiseen ja vaiheittaiseen vapautumiseen, samaan kuin poistumislupajärjestelmällä.”⁶¹

Nykyisen poistumislupajärjestelmän alkuvaiheessa vaatimus siitä, että rangaistuksen pituuteen perustuvan poistumisluvan tulee kytkeytyä rangaistusajan suunnitelmaan, oli ongelmallinen myös käytännön syistä. Kunnianhimoisista tavoitteista huolimatta rangaistusajan suunnitelmaa ei kyetty laatimaan kaikille vangeille. Vasta tällä vuosikymmenellä on päästy tilanteeseen, että rangaistusajan suunnitelma on saatu laadittua lähes kaikille vankeusvangeille.⁶²

Tämänhetkisessä tilanteessa, jossa rangaistusajan suunnitelmat ovat määrällisesti kattavia, ongelmaksi on kuitenkin muodostunut niiden puutteellinen sisältö. Oikeusasiamiehen mukaan lainsäätäjän tarkoitus oli, että rangaistusajan suunnitelma sisältäisi selvästi yksityiskohtaisemman suunnitelman rangaistusajan pituuteen perustuvien poistumislupien myöntämisestä kuin mitä suunnitelmat käytännössä sisältävät. Lain esitöiden mukaan suunnitelmassa tulee määritellä ainakin poistumisluvan ennakoitu aikaisin ajankohta ja sen myöntämisen edellytykset. Näin ei yleensä ole, vaan suunnitelman sisällöksi poistumislupien osalta saattaa olla kirjattu esimerkiksi ”Laitoksen harkinnan mukaan”. Tällöin rangaistusajan suunnitelmassa ei ole edes olemassa sellaista poistumislupasuunnittelua, jolle lakia säädettäessä on tarkoitettu annettavaksi merkitystä poistumislupaharkinnassa.

Kaiken kaikkiaan rangaistusajan suunnitelman ja rangaistuksen pituuteen perustuvan poistumisluvan yhteys näyttäisi olevan sekä käsitteellisesti ja käytännön päätöksenteossa epäselvä. Kun oikeusasiamies toteaa, että rangaistuksen pituuteen perustuva poistumislupa on tavoite sinänsä, hän itse asiassa toistaa modernin poistumislupajärjestelmän historiallisen lähtökohdan, joka oli olemassa jo ennen rangaistusajan suunnitelmien laatimista. Jos taas tähdätään siihen, että rangaistuksen pituuteen perustuva poistumislupa on tiukasti sidottu rangaistusajan suunnitelmaan, näyttää siltä, että vankeuslain valmistelussa edellytetyt vaatimukset ja kriteerit eivät yleensä täyty.

61 EOAK/1186/2023.

62 Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2021, Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/202247–48.

Tutkimusaineisto kertoo myös siitä, että rangaistusajan pituuteen perustuvia poistumislupia myönnetään samoilla perusteilla kuin tärkeän syyn poistumislupia. Oikeusasiamiehen mukaan käytäntö on virheellinen. Jos vanki hakee tärkeän syyn perusteella poistumislupaa ja poistumisluvulle esitetty peruste arvioidaan sellaiseksi, että se täyttää kyseisen poistumisluvan edellytykset, poistumislupa on myönnettävä tärkeän syyn perusteella eikä rangaistusajan pituuden perusteella.⁶³

Tähän käytäntöön sisältyy yhdenvertaisuus- ja oikeusturvaongelma. Jos laitos myöntää poistumislupia virheellisesti rangaistuksen pituuden perusteella, se samalla vähentää kyseisellä jaksolla käytettävissä olevin poistumislupien määrää. Rangaistuksen pituuden perusteella poistumislupia voidaan myöntää enintään kolme vuorokautta jokaista kahden kuukauden pituista ajanjaksoa kohti. Silloin kun poistumislupa myönnetään tärkeän syyn perusteella, se ei vähennä tätä kiintiötä.

10.2.2 Poistumislupa tärkeän syyn perusteella

Tärkeän syyhyn perustuva poistumislupa myönnetään vangin perheeseen, terveydenhuoltoon, toimeentuloon, työ-, koulutus-, sosiaali- tai asuntoasioiden hoitamiseen liittyvästä tai muusta vastaavasta syystä. Vaikka nämä tärkeät syyt ovat tyypillisesti sellaisia, että ne edistävät sisällöllisesti rangaistusajan suunnittelua, tärkeän syyn perusteella myönnettävää poistumislupaa ei ole sidottu rangaistusajan suunnitelmaan.

Miksi tärkeään syyhyn perustuvaa poistumislupaa ei ole kytketty rangaistusajan suunnitelmaan? Yhtenä syynä on se, että esimerkiksi terveydenhuoltoon liittyviä tulevia tapahtumia on usein mahdoton ennakoida. Toisaalta ongelmana on, että kaikille vangeille ei laadita rangaistusajan suunnitelmaa, vaikka laki tätä lähtökohtaisesti edellyttää, tai suunnitelma on laadittu pelkästään asiakirjojen perusteella vankia kuulematta. Näin on erityisesti lyhytaikais- ja sakkovankien kohdalla. Esimerkiksi tilanteessa, jossa asunnottomalle lyhytaikaisvangille tarjoutuu tilaisuus saada vapautumisen jälkeen asunto, tärkeintä on, että asia voidaan hoitaa tärkeän syyn poistumisluvalla, ei niinkään se, onko rangaistusajan suunnitelmaa laadittu tai jos on, sisältyykö siihen asuntoasioiden hoito. Koska vankilassaoloajan mediaani on noin viisi kuukautta eli puolet vangeista vapautuu tätä lyhyemmässä ajassa, pelkästään rangaistusten täytäntöönpanoon liittyvien aikataulupaineiden vuoksi tärkeään syyhyn perustuvaa poistumislupaa ei ole mielekästä kytkeä tiukasti rangaistusajan suunnitelmaan. Sen sijaan pitkissä rangaistuksissa monet tärkeään syyhyn liittyvät perusteet voivat luontevasti olla osa suunnitelmaa.⁶⁴

63 EOAK 2225/2/10.

64 Hartoneva Anne, Martikainen Juho, Pajuoja Jussi ja Vartia Matti: Uudistettu Rikosseuraamuslaitos, 189–190.

10.2.3 Poistumislupa erittäin tärkeästä syystä

Erittäin tärkeään syyhyn perustuva poistumislupa eriytettiin omaksi ryhmäkseen vasta vankeuslaissa. Tähän liittyy eräs historian painolasti. Poistumislupien hakemiseen tarkoitusta lomakkeesta puuttui pitkään erittäin tärkeätä syytä koskeva vaihtoehto, mikä aiheutti runsaasti epäselvyyksiä ja kanteluita. Vasta Rikosseuraamuslaitoksen uudessa, vuonna 2022 käyttöön otetussa Roti-asiakastietojärjestelmässä kaavakkeisiin on lisätty myös erittäin tärkeää poistumislupaa koskeva hakemus.

Erittäin tärkeän syyn poistumislupa, joka voidaan myöntää sekä vankeus- että tutkintavangeille, on oikeusturvan näkökulmasta vahva. Erittäin tärkeää syytä koskevista päätöksistä voidaan hakea oikaisua ja tarvittaessa valittaa Rikosseuraamuslaitoksen päätöksestä edelleen Helsingin hallinto-oikeuteen. Vuoden 2019 tutkimusaineistossa hämmästyttävää on kuitenkin se, että erittäin tärkeän syyn poistumislupia on myönnetty runsaasti sellaisilla kriteereillä, jotka eivät täytä vankeus- ja tutkintavankeuslain vaatimuksia. Sinänsä se, että erittäin tärkeään syyhyn perustuva poistumislupa myönnetään sellaisilla perusteilla, jotka täyttäisivät tärkeän syyn kriteerit, ei ole vangin oikeusturvan kannalta kovin suuri ongelma. Kumpikaan näistä lupatyypeistä ei esimerkiksi vähennä rangaistusajan pituuteen perustuvan poistumisluvan kiintiötä.

11 Yhteenveto ja johtopäätökset

Vankien poistumisluvat ovat osa asteittaisen vapautumisen järjestelmää. Kysymys on katkosta vankilassaoloajasta, jota käytetään yhteiskuntaan sijoittumisen edistämiseen. Kun nykyinen poistumislupajärjestelmä otettiin käyttöön vuonna 2006, se oli osa laajempaa kokonaisuutta. Samaan aikaan vankien vapautumisvaiheeseen lisättiin uusi elementti, valvottu koevapaus. Valvottu koevapaus tarkoittaa vankilassaoloaika, joka suoritetaan teknisesti valvottuna ja päihteettömänä siviilissä.

Kun poistumislupajärjestelmä sitä käyttöön otettaessa 1970-luvun alussa edusti uudenlaista innovaatiota, tilanne oli kuluvan vuosituhanen alussa toinen. Valvottu koevapaus meni poistumislupaa pitemmälle sekä ajallisen keston että valvonnan intensiteetin suhteen. Kun aikaisemmin poistumislupa oli ollut vankeinhoidollinen edelläkävijä, se jäi nyt kehityksen seuraajaksi. Tekninen valvonta tuli poistumislupia koskeviin säännöksiin viiveellä vuonna 2015. Poistumislupien luonteesta johtuen tekninen valvonta ei ollut niin pitkälle menevää kuin valvotussa koevapaudessa.

Kaiken kaikkiaan kolme vangin asteittaisen vapauttamisen elementtiä – avolaitokseen sijoittaminen, poistumislupa ja valvottu koevapaus – kytkeytyvät vahvasti toisiinsa. Poistumisluvat keskittyvät avolaitoksiin ja valvottuun koevapauteen sijoitetaan yleensä avolaitoksista.

Kehityskululla on kuitenkin käänköpuolensa. Silloin kun vanki vapautuu suljetusta vankilasta, ne välineet, joilla yhteiskuntaan sijoittumista pyritään edistämään, voivat olla hyvin niukat. Poistumislupia ei myönnetä, valvottuun koevapauteen vanki ei pääse ja ylipäättäen yhteydenpito ulkomaailmaan on monella tavalla vaikeampaa kuin avolaitoksissa. On myös ongelmallista, että suljetuissa vankiloissa ei näytä välttämättä olevan riittävä teknisen valvonnan kapasiteettia tai muuten valmiuksia käyttää teknistä valvontaa, vaikka nimenomaan juuri suljetuissa vankiloissa sille olisi tarvetta, jotta poistumislupia voitaisiin myöntää.

Näin ollen vapautuvien vankien joukosta erottuu kaksi ääripäätä – ne, jotka ovat voineet hoitaa paluuta siviiliin mahdollisimman tehokkaasti ja ne, jotka palaavat ulkomaailmaan hyvin eristetystä tilanteesta.

Poistumislupajärjestelmän ongelmana kaikkein suljetuimmissa vankiloissa näyttäisi olevan se, että vankilat pyrkivät välttämään poistumislupiin liittyviä riskejä. Asian käänköpuolena on, että jos poistumislupia ei myönnetä siviiliasioiden hoitamiseen, kasvatetaan vapautumiseen liittyviä riskejä, kun vapautuminen tapahtuu ilman riittävää ennakkovalmistelua. Eroa on myös valvonnassa. Poistumislupalta voidaan määrätä asianmukainen valvonta, mutta tätä mahdollisuutta ei ole sen jälkeen kun vapautuminen tapahtuu.

Oma ongelmansa on se, että poistumislupien perusteet ovat päällekkäiset eivätkä niiden keskinäiset suhteet ole selvät. Rangaistuksen pituuteen perustuvan poistumisluvan suhteen on epäselvää, edellyttääkö se erityistä syytä vai ei. Eli riittääkö perusteeksi pelkkä loma vankilasta, katkoksen saaminen vankilassaoloaikaan. Tässä suhteessa eri vankiloiden ja päätöksentekijöiden käsitykset näyttävät eroavan toisistaan.

Toinen keskeinen tutkimusaineistoon perustuva havainto on se, että silloin kun poistumisluvan syy ilmaistaan, tärkeän syyn ja rangaistuksen pituuteen perustuvan poistumisluvan perusteet ovat varsin samankaltaiset. Usein tilanne vaikuttaa siltä, että ero on lähinnä kronologinen. Tärkeän syyn poistumislupaa käytetään siihen asti kunnes poistumislupa voidaan myöntää rangaistuksen pituuden perusteella.

Tässäkin vaikuttaa olevan eri vankiloiden ja päätöksentekijöiden välillä eroja. Yhdenvertaisuuden kannalta ongelmallista kuitenkin on, jos poistumislupia, jotka voitaisiin myöntää tärkeän syyn perusteella, myönnetään rangaistuksen pituuteen perustuvina poistumislupina. Tällöin ne kuluttavat viimeksi mainittujen kiintiötä toisin kuin siinä tapauksessa, että niiden perusteena olisi tärkeä syy.

Oma erityiskysymyksensä on rangaistuksen pituuteen perustuvan poistumisluvan kytkentä rangaistusajan suunnitelmaan. Tätä ei tärkeään tai erittäin tärkeään syyhyn perustuvalla poistumisluvalla ole. Tässä ongelmana on, että käytännössä rangaistuksen pituuteen perustuvien poistumislupien kytkentä rangaistusajan suunnitelmaan voi olla hyvin heikkoa. Kun siis lainsäädäntöä uudistetaan, asia kaipaisi tarkempaa määrittelyä.

Johtopäätökset. Poistumislupajärjestelmää koskevan lainsäädännön yksittäisiä säännöksiä tulisi tarkentaa ja varmistautua siitä, että erilaisten poistumislupien käyttö eri vankiloissa on yhdenmukaista. Toisaalta tilanteeseen, jossa yksittäinen vankila myöntää erittäin vähän poistumislupia, on vaikea puuttua. Vahvoja oikeudellisia keinoja tähän ei nykyjärjestelmässä ole.

LIITTEET

Liite 1. Haetut ja myönnetyt poistumisluvut vankilan mukaan vuosina 2014–2021.

Laitostyyppi	Laitos	Hak.	Myönn.	Myönnetyt %
Avovankila				
	Suov	18799	17833	95 %
	Kev/A	10765	8 170	76 %
	Sav/Huos	7 463	5 425	73 %
	Viv	7 093	6 190	87 %
	Käv	6 220	4 712	76 %
	Vava/Ojos	5 992	4 939	82 %
	Jov/A	5 063	3 717	73 %
	Lav	4 811	4 390	91 %
	Vava/Vanos	4 531	3 893	86 %
	Nav	4 457	3 190	72 %
	Kesv	3 302	2 575	78 %
	Sulv	2 790	2 418	87 %
	Ylv	2 477	1 861	75 %
	Juv	2 188	1 853	85 %
	Vav/A	1 875	1 694	90 %
	Jyv	1 771	1 495	84 %
	uvy	1 598	1 484	93 %
	Kerv	1 299	622	48 %
	Ouvy	1 237	1 055	85 %

Laitostyyppi	Laitos	Hak.	Myönn.	Myönnetyt %
Suljettu vankila				
	Hev	6 638	3 715	56 %
	Suv	3 769	1 765	47 %
	Sav/Köös	2 583	1 230	48 %
	Riv	2 317	1 107	48 %
	Tuv	2 084	929	45 %
	Pev	1 825	925	51 %
	Kyv	1 717	1 023	60 %
	Kev	1 682	888	53 %
	Häv	1 407	854	61 %
	Pyv	1 189	564	47 %
	Kuv	1 051	746	71 %
	Miv	894	442	49 %
	Vav	783	451	58 %
	Ouv	744	470	63 %
	Jov	476	224	47 %
	Vanv	365	197	54 %
	Häva	112	62	55 %

Liite 2. RP-poistumislupa-anomuksissa esitettyjen syiden jakautuminen vankiloittain.

Vankila	Perhe	Työ	Koulutus	Asunto	Toimeentulo	Terv.hoito	Vapautuminen/ VKV	Jokin muu	Ei syytä	Hakemusten lkm
HeV	9,3			6,3			19,2	8,9	3,4	97
HäV	0,7							0,5	0,2	8
JoV	0,1									2
JoV/A	5,1							4,9	9,1	80
JuV	2,3		20,0	15,2			3,8	4,8	3,0	49
KesV	3,4			5,1		13,3	5,1	3,6	3,2	49
KeV/A	11,5	15,8	20,0	10,1	25,0	13,3	15,4	19,1	9,1	176
KuV	1,2	5,3		1,3		6,7	1,3	1,5	0,2	13
KuVy	1,4			2,5				2,3	1,6	25
KyV	1,5						1,3	1,0	1,4	19
KäV	2,9	10,5		6,3			3,8	5,3	13,0	99
LaV	1,6			2,5			2,6	1,0	3,9	35
MiV	0,7							0,5	0,2	8
NaV	5,2	15,8		6,3		6,7		8,1	0,2	60
OuV								0,5		2
OuVy	1,8	5,3		1,3			1,3	1,3	1,4	22
PeV	1,8	5,3	10,0	5,1		26,7	1,3	1,3	0,2	17
PyV	0,3							0,5	0,5	5
RiV	1,9		10,0	1,3	25,0		5,1	2,0	0,5	22

Vankila	Perhe	Työ	Koulutus	Asunto	Toimeentulo	Terv.hoito	Vapautuminen/ VKV	Jokin muu	Ei syytä	Hakemusten lkm
SaV/Huos	8,0	5,3		11,4		20,0	17,9	7,1	0,9	74
SaV/Köös	2,7	5,3					3,8	1,3	0,9	26
SuIV	4,5	5,3		2,5			1,3	1,8	2,7	50
SuoV	13,3	10,5	20,0	8,9	25,0		3,8	7,6	20,3	209
SuV	4,9	5,3		2,5				2,0	1,1	40
TuV	1,9		10,0	1,3		6,7	2,6	1,5	0,2	16
VaV	1,0			1,3	25,0	6,7	1,3	0,8	0,2	11
VaV/A	1,0						2,6	0,3	0,5	11
VaVa/Ojos	3,0			3,8				2,5	8,0	68
VaVa/ Vanos	3,2		10,0	1,3			5,1	3,3	0,2	30
ViV	2,6	10,5						3,8	13,0	89
YIV	1,0			3,8			1,3	0,8	0,9	13
N	728	19	10	79	4	15	78	393	439	

Liite 3. TS-poistumislupa-anomuksissa esitettyjen perusteiden jakautuminen vankiloittain.

Vankila	Perhe	Työ	Koulutus	Asunto	Toimeentulo	Terv.hoito	Vapautuminen/ VKV	Jokin muu	Ei syytä	Hakemusten lkm
HeV	4,6	1,7	10,5	5,2		1,4	2,8	4,3		62
HäV	0,3							0,3		5
JoV									11,3	7
JoV/A	1,2	3,4	12,8	2,1	5,0	13,5	6,9	5,9	1,6	74
JuV	0,9		1,2	5,2		2,7	2,8	1,1		19
KesV	3,7	1,7		4,2	5,0	4,1	6,9	3,4		48
KeV/A	8,7	10,2	9,3	5,2	5,0	2,7	5,6	7,0	11,3	112
KuV	0,3	1,7						0,9		8
KuVy	1,2	1,7		1,0				0,2	1,6	11
KyV	0,5	1,7		1,0			1,4	0,8	1,6	10
KäV	2,1	8,5	3,5	5,2	15,0	2,7	4,2	8,9	1,6	85
LaV	8,7	3,4	5,8	4,2		1,4	11,1	3,1	1,6	80
MiV	0,8		1,2				1,4	1,2		13
NaV	3,7	6,8		7,3		1,4	5,6	2,5		40
OuV	0,3							0,5	3,2	7
OuVy	1,1			1,0			1,4	0,5		10
PeV	1,2	1,7	1,2	1,0		1,4	2,8	0,8		14
PyV	1,1				5,0		1,4	1,1	1,6	14
RiV	2,7		4,7	1,0			4,2	3,0	3,2	37

Vankila	Perhe	Työ	Koulutus	Asunto	Toimeentulo	Terv.hoito	Vapautuminen/ VKV	Jokin muu	Ei syytä	Hakemusten lkm
SaV/Huos	4,9	1,7	7,0	2,1	5,0	6,8	4,2	5,4		63
SaV/Köös	1,1					1,4	1,4	1,4		14
SuIV	1,1	3,4	1,2			6,8	1,4	1,1		17
SuoV	20,4	23,7	23,3	10,4	20,0	14,9	6,9	16,8	9,7	271
SuV	1,7	1,7	2,3	1,0			1,4	2,8		27
TuV	0,8			2,1		1,4	2,8	1,7		19
VanV	0,3		1,2					0,2		4
VaV	0,3	1,7		1,0			1,4	0,2	1,6	5
VaV/A	1,4			1,0				0,3	3,2	13
VaVa/Ojos	3,2	3,4	4,7	7,3		4,1	2,8	2,6	41,9	76
VaVa/ Vanos	7,6	1,7	2,3	9,4	5,0	5,4	5,6	7,1	3,2	99
ViV	10,4	11,9	7,0	15,6	25,0	21,6	8,3	11,2	1,6	154
YiV	4,0	8,5	1,2	6,3	10,0	6,8	5,6	3,7		52
N	656	59	86	96	20	74	72	644	62	1 470

Liite 4. Poistumislupien keskimääräiset pituudet vankiloittain ilman matka-aikaa ja matka-ajan kanssa vuonna 2019.

PAATLAITOS	ka_ilman	ka_kanssa	erotus
Ylv	44.3	60.5	16.2
Viv	30.4	37.4	7.0
Suv	22.5	29.1	6.6
Kuv	16.1	21.9	5.8
Lav	36.5	42.3	5.8
Sulv	32.7	37.2	4.5
Pev	22.2	25.9	3.7
Juv	24.0	27.3	3.3
Suov	13.1	16.2	3.1
Nav	25.3	28.3	3.0
Vava/Vanos	21.5	24.5	3.0
Kesv	34.3	37.2	2.9
Käv	14.7	17.5	2.8
Pyv	15.1	17.7	2.6
Vav/A	17.1	19.5	2.4
Vava/Ojos	22.5	24.7	2.2
Sav/Köös	19.4	21.3	1.9
Ouvy	20.9	22.7	1.8
Vav	12.0	13.8	1.8
Tuv	16.7	18.3	1.6
Häv	15.5	17.0	1.5
Miv	12.9	14.4	1.5
Riv	18.2	19.7	1.5
Kuvy	32.3	33.5	1.2
Hev	15.8	17.0	1.2
Kyv	21.0	22.1	1.1

PAATLAITOS	ka_ilman	ka_kanssa	erotus
Vanv	3.9	4.8	0.9
Kev/A	15.6	16.2	0.6
Jov/A	12.4	12.9	0.5
Ouv	3.0	3.2	0.2
Sav/Huos	21.6	21.8	0.2
Jov	32.2	32.2	0

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-0990 (PDF)
ISBN 978-952-400-683-5 (PDF)